

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

др Радосав Бошковић, др Ирена Грицкај, др Рудолф Коларич, Блаже Конески,
др Берислав Николић, др Миливој Павловић, др Асим Пецо, др Мићар Пешикан,
др Михаило Стевановић

Главни уредник
М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXIX — св. 3—4

БЕОГРАД
1973

ОБЛИК, ЗНАЧЕЊЕ И УПОТРЕБА ОДРЕЂЕНОГ И НЕОДРЕЂЕНОГ ПРИДЕВСКОГ ВИДА У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

II

ПОСЕБНИ ДЕО*

I. ИДЕНТИФИКАЦИОНА ФУНКЦИЈА

ПРИДЕВ У ФУНКЦИЈИ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ОДРЕЂЕНЕ ЈЕДИНКЕ

87. Говорећи о индивидуалном плану (исп. чл. 52—55), ми смо показали која све средства и у којим условима погодују и омогућавају идентификацију, тј. идентификативно маркирање јединке о којој је реч (исп. чл. 61—74).

Поменули смо да је за идентификацију основно: могућност указивања на место које дата јединка у извесном тренутку заузима — а) директно, у непосредном обраћању слушаоцу (Додај ми *ову* књигу) односно б) анафорски, асоцијацијом на место или друге односе и околности које су за јединку у извесном, ранијем тренутку биле релевантне (Кад ћеш ми вратити *ону* књигу) итд.

Ови и други индикатори одређене јединке, међутим, могу се показати недовољни (или се само сматрати недовољним) нарочито онда када критеријум места и времена није довољно селективан (Додај ми *ону* књигу — и сл. може бити недовољно да би саговорник могао сигурно знати на коју тачно књигу говорно лице у ствари мисли), па се морају узети у помоћ и друга детерминативна средства. Једно од најјачих у том правцу је особина — придевска детерминација, *уићивање на именичку јединку особином којом се она у дајим границама искључиво одликује* за разлику од других које ту особину немају, или у говорној ситуацији за њих није карактеристична, или се као карактеристична (уочљива и сл.) не открива (Додај ми *ону, љаву* књигу).

88. Зависно од тога да ли је придев сам довољан да обави идентификацију дате, одређене јединке или су за то потребна (или говорно лице само сматра да су потребна) и друга детерминативна средства,

* Први, Општи део овога рада објављен је раније, у Јужнословенском филологу, књ. XXVIII, св. 1—2, 1969. г., стр. 321—386.

Можемо говорити о, да тако кажемо, идентификацији јединке „неподупртим“ придевом (придев сам обавља идентификацију) односно о идентификацији јединке „подупртим“ придевом (уз помоћ још којег детерминатора).

ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЈЕДИНКЕ НЕПОДУПРТИМ ПРИДЕВОМ

89. Да би се обавила идентификација „неподупртим“ придевом, тј. само на основу карактеристичне особине дате јединке, морају бити задовољени следећи предуслови:

а) *сужени збир јединки*, тј. мора на неки начин бити евидентно да на извесном месту у тренутку говора егзистирају бар две јединке онога што именица значи, односно да дато место у датом временском размаку омогућава егзистенцију две или већег броја јединки. У сваком случају збир јединки је сужен у извесне границе;

б) само *једна* од њих одликује се исказаном особином или се она само за дату јединку јавља као *карактеристична* у тим границама;

в) говорно лице, помињући особину, супротставља дату јединку осталима (које се њоме не одликују) а лице коме се говор упућује мора бити у стању да властитим средствима опажања или мишљења, на основу атрибутске везе „придев + именица“, одреди о којој је тачно јединки реч, тј. мора му бити позната (евидентна) посебна везаност особине и јединке⁸⁴.

Као што ће се из примера видети, у оваквим се случајевима придев употребљава увек у — д у ж е м о б л и к у, у свих писаца и од најранијих времена.

Исп. примере⁸⁵:

Вук НЗ: А господар ... рече *неваљалога* слугу баците у тамницу најкрајњу (66). У капетана пак једнога бијаше слуга

⁸⁴ У противном, спрега придева и именице могла би се схватити или „шире“, као критеријум суженог збира (исп. „Читам *савремени* роман“ = *сваки* савремени роман) или као било која јединка таквог збира (исп. „Читам савремени роман = *неки* савремени роман) односно „етикетски“ (исп. „Ја читам *савремени*, а не класични роман“) и сл.

⁸⁵ Треба напоменути да писана језичка грађа не даје за ову ситуацију („неподупрти“ придев) много примера, јер је идентификација само придевом најкарактеристичнија за непосредни, живи говор (кад се на јединку упућује директно и сл.; исп. честе случајеве у свакодневној говорној пракси: „Обуци *ново* одело“. — „Где ми је *зелени* шал?“ — „Састанак ће се одржати у *великој* сали“. — „Постави *округли* сто у *дневну* собу“. — „То се десило на *новом* мосту“. — „Чекају те пред *улазним* вратима“. — „Био сам у *Народном* позоришту“ — итд).

болестан... [Капетан] посла к њему [Исусу] старјешине... да би дошао... И вративши се послани нађоше *болеснога* слугу здрава (149). Жена имајући десет динара... изгуби један динар И нашавши [га] сазове другарице... говорећи: ја нађох динар *изгубљени* (178).

ИЕС: Од Руса [је] био осим *йоменуши*ога маркиза и један генерал (72). *Новојосџављени* комендат ... отишао (119). За ... заслуге (по *йоменушом* писму ...) поклони му Ђесар ... шлемиштво (297). Тада он опет пређе ... у *речени* фрајкор (297). Још није добио од цара рескрипта на *горейоменуши* орден (319). То све показује, да је он у особитој милости код *новога* Цара (343). *Новојосџављени* му војвода каже вољу ћесареву (362).

НПр: (Усуд) написао ми је *йоменуши* Грујо (X). Послало ми је [приповетке] ... по наредби *йоменушог* попа ... једно ђаче (XI).

ВП: Ако би имали што послати ми, пошаљите овдје, ја једнако сједим у *сџароме* квартиру (V, 406).

Анд: У *централном* стубу моста ... има један већи отвор (11).

Тада су видели двојицу сељака... Овога који је био обезнањен ... везали су лако ... Пљевак се ... нагну ... над *везаног* сељака (40). Пљевлак је пошао за њима ... не скидајући погледа са *везаног* сељака (40). *Ухваћени* сељак је унесен у један од кућерака (40). Пљевлак ... почео да испитује *везаног* сељака (40). Ковач ... клече поред *везаног* човека (44). Сејмени су раздрешили вериге и разголитили сељаку грудни кош... Сви-ма су им руке биле упрљане и свуда су и по *долуголом* сељаку и по њима остављале црне трагове (43). Абџага, Пљевлак и *везани* човек кретали су се и говорили као глумци (45). Мерцан ... пресече то испуњено место унакрст... Још два-три ударца и на *пресеченом* месту стаде да избија ... шиљак (49). Два дана после Арифбега стигао је и ... Антоније. Госун-сфендија га је претставио *новом* поверенику (61—62). Сада се видело да ... неће бити само мост, него и један хан ... На уласку у чаршију ... има... зараванак... На том зараванку почела је градња *новог* хана (63). На зараванку ... већ је стајао *нови* хан, ослобођен скела (65). Почело је да се шапуће како је *осуђени* сељак био невин (60). Кад је било јасно да новац неће стићи ... напустише сви, па и *нови* мутевелија [управник], бригу о згради (77).

Кал: Просјак ... с помоћу штапова ... почне своје споре кораке ... Турчин ... шалџичина рече: ... ундеваљ... Али нитко

- се не осврне на његову шалу, јер им је позорност заокупило чудновато кретање *кръга* човјека (99). Просјак... пробрао је пут до ... града... Тамо је хтио к старом тежачком пекару... *Стари* пекар је просјацима радо давао ноћиште (110).
- Ков: Плавушац ... позорно слушаше *новога* говорника (54—55).
- Сада ми дајте препис *старинога* говора (78). Чланове друштва то је више затекло, него да је половина *старога* свијета пропала у море (81). Видиш... како је *велики* старац изнемогао (81). Ипак је *дични* претседник далеко *чувени* добротвор... — глупан (82). Уљеваху [ми] у душу... јасне појмове о *новом* свијету (110). Она је тако лукаво ... такове [љубавне] прилике удешавала, да није баш никакве црне мрље на сјајном обзору *новога* брака замијетио њезин зачарани трхоноша — провидник (114). На дан кад је долазио великаш ... скупили се сељаци... да дочекају *високога* сусједа (115). Што је пако *вјернога* слугу увелике удовољавало — бијаше то што је господар слијепо одобравао његове рачуне (118). Јаков [је] најоданији тајник *младога* господина (126). Буде ли овдје пуна шака браде, остаће нешто и за *младога* господина (126). И ви ћете, Мартине, са мном! Лакше ће нам вјеровати *милоствиви* господин (134). — Старче, дођидер на чашу... вина... Старац се није дао дуго наговарати... Јаков [шуљао] се натраг до спиље гдје је захркао *ијјани*... старац (136). — Шта се не издиреш, глупане!... — мрмљаше *омамљени* сељак (136). Црни Јаков... поскочи притегну *ијјаног* сељака и потјера бедевину (136). Дорица кад је чула глас *младога* господина... скочи и затисне своје нокте у живо тијело *младога* господина (150).
- А онда... предиковаше *ружни* просјак... окрену се *ружни* просјак на трбух и ушуги (192). И однесем... посудницу масти *ружноме* просјаку (194).
- Коч: Сад суд, веле, почиње постављати кнезове... *стари* се кнез огријешко нешто о царевину (132). *Стари* се кнез, веле, „заваљује“ на служби (132).
- Топ 2: У његовој петој години, кад му је умрла мајка, *добри* и *осјетљиви* ујак узео је дјечака к себи (22). — Још од Ђурђевдана, нисам видио старине — сјетио се бјегунац... далеко је за њим остало... бјекство и *луди* трк (29). Виде, виде, овај мали плаче... Окружен подругљивом грајом, *уилакани* малншан сасвим се изгуби (40). Читава гомила *ђака*... нико [се] није усуђивао да приђе ближе, јер је *замукли* и *намргођени*

дјечак држао у рукама комад летве (43). Тодор се ... изгуби у томе... богатом свијету... зечева ... [један] зец је, уздигнутих ушију, потпуно мирно чукао гледајући у дјечака... Тодор се врцну... *уилашени* зец клисну бестрага (41—42). Тако су Тодора премјестили са *старога* мјеста (46). Сава ... је стајао, блијед ... потиштено ... Ама пустите ме, људи, ... Шта сам ја коме крив! — То ти питај кога другог ... Тако би се обрецнуо на *брижног* сељака (52). У тој гомили ... ова очинска пажња дјеловала је као мелем на *мрког* момка (53). Чекајући да се искупе остали, фра Божо Чавор излагао *младом* учитељу (72). *Невидљиви* саговорник није му вјеровало, па се Благоје све више љутио (98). *Ујорни* и *весели* момак још се увијек није дао (129). [Капетановић] нимало не зазире од *извршеног* чишћења [убијања људи] (135).

Шим: Заређале приче о окамењеним краљицама ... у *шамном* језеру (55). Сњег све засипље *стари* млин. Лепршају пахуљице... а он све хода око *старог*, *јусиог* млина ... а вода клопоће испод *старог јусиог* млина (56—57). Очу се ... топот... коња... На њему се указа млад алкар ... Вршак копља пројури... крај „алке“... а *млади* алкар, још блеђи него прије, успе се на алкарску ложу (125). Па зато хтједоше да јој се суди по старом обичају. А *стари* обичај био ваки (145). То је био ждријебац ујца њезина, Миоковца... Она се радовала *чиломе* коњу (161). Петрица [доби] цекин, нов, новцат. Петрица ... упути се кући, да међу своје бијеле, сребрне талијере положи *жући*, *нови* цекин (164). Господарица *јравог* ђердана носила га не само дјевојком већ и као млада невјеста (167). Опет се развеселила, а особито кад би гледала своје ново руко. Петрица [је] нестрпљиво очекивала када ће она у *новом* руку и ђердану [поћи] на један од [сајмова] (185). Сјетила се оних цјелова којима је обасу кад јој нађе у дубрави *изгубљени* цекин (189). Код њезине постеле био ковчег пун свадбенога руха, па талијери и дукати за *несуђени* ђердан (189). Брзо стаде ређати трупац... нека би Бошко могао започети *наумљени* посао (194).

Лал: Крупан младић у... кабаници ... сједи... и брани се ... Помаже му плав љепушкаст ђак ... *Крујни* младић подиже глас (93). Било му је сумњиво што је Јован... закаснио на *заказани* састанак (103). „То је назеб“ чујем један сив алт ... „Ради форме“ понови *сиви* алт (67—68). Први његов сусјед... био

је адвокат Теодоровић. Тај велики господин имао је сина... толико размаженог да му нису смели бранити чак ни да голу- бари ... Тако је *млади* господин ... чим је чуо [за] ... колосалног „плавца“... чукао два сата у тамбурашевом голубињаку (47). *Сџари* барон се већ љутио што је и спавала (86). *Жути* пас је за све то време кружио по тргу (94). Она му је признала да је *означени* друг није сачекао где је требало (129).

Пов: — Још вам траје *сџари* капут — рече Вукашин ... са подручљивим осмехом (172). Срела се са очима иконе: оне су је гледале са таквом ... мржњом да она није могла да изустити *сџремљени* молитвени поздрав (123).

Била једном једна мала девојчица... Она је за празник добила диван црвени џемпер... Сутрадан [је] добила и [џем- пер] од шпагета ... Мамица отишла до ормана и ... казала *црвеном* џемперу: Зар се тако ради? *Црвени* џемпер... прому- цао: — Опустите ... више не уједам... Катарина га поглади, а *црвени* џемпер уистину више није гризао (М. Мацурек, По- летарац, 1966, 7/6—7).

На исти начин употребљавају се ти (дужи) облици и у материјалу који пружају наше старе повеље и писма:

Пов: Два сакѣла ѡсташе печакена потъ печатю више реченога литръ- ополита (22). Ѣви исти запис ... съ намъ ѡставили на листѣ ... више речени поклицарѣ (23). Принесмо ... вергѣ ... ѡкъ ... више писаного поклада (30). Примисмо ѣ виерѣ ... реченомѣ ... Кнезѣ (34). Речени покладаѣ да ѣ воланъ речени ... воевода ... ѣзети (45). Таи часъ ви се ... по речѣнѣмъ тестаментѣ дѣстолѣмъ (80). Како е хѣтѣнѣ ... именованѡга гѣна (81)⁸⁶

Стабилизована варијантиа

90. Случај идентификације неподупртим придевом имамо и у извесним стабилизованим спрегама, где мање или више стална, ух- одана веза придева и именице најчешће има лексикализовани карактер,

⁸⁶ Сличних примера има веома много у повељама. Овде се ограничавамо само на неколико, јер извештан стререотипни стил у њима не пружа материјала за разно- врсније примере.

а обично означава какво име (властито, географско), назив (каквог појма), надимак и сл. При овоме је битно да веза придева и именице увек имплицира тачно одређену индивидуу, односно индивидуални појам у идентификативном смислу.

91. Већ је из школских граматика углавном познато да се у овим случајевима употребљава дужи облик придева. То потврђују и најстарији споменици. Исп. примере⁸⁷:

РЈА: *Črni Juraj* (Mon. croat. 288). *Novi Grad* (И. 155). *Črni Žore* (Спом. ср. 2, 26). У *Dlbokij Dolъ*... изъ *Dlbokij Dolъ* (Деч. хрис. 25). *D'lbokyi Potokъ*... низъ *Dlboki Potokъ* (Mon. serb. 93). *Preko Glbokoga Potoka* (И. 127).

Пов: 8 ново^м врѣдѣ (16). Ка име ѿца ... и светого дѣха (33).

ЖП: чрѣни врѣхъ (85).

Држ: По *свѣтѣго* Трипуна (245). Хоћу да ти укажем цркву *свѣтѣго* Петра (265). По бога и *свѣтѣго* Трипуна *блаженѣго* (310).

Вук НЗ: Бијаше он у Витанији у кући Симона *губавѣго* (117). Исус бијаше у Витанији у кући Симона *губавѣго* (68). Вартимеј *слијетѣи* сјеђаше крај пута и говораше (108). Ово је крв моја *новога* завјета (119). Ова је чаша *нови* завјет мојом крви (198). Праведници [he] у живот *вјечни* (67). Учителју! Шта ћу чинити да добијем живот *вјечни* (163). [Како] да наслиједим живот *вјечни* (186). Не ће примити живот *вјечни* (187). Неће примити на овом свијету живот *вјечни* (107). Добиће живот *вјечни* (49). Имам живот *вјечни* (48). Који хули... је крив *вјечномѣ* суду (86). Тиру и Сидону лакше ће бити у дан *сѣрашнога* суда него вама (26). Лакше ће бити земљи Содомској ... у дан *сѣрашнога* суда (22). Људи ће дати одговор у дан *сѣрашнога* суда (29). Лакше ће бити у дан *сѣрашнога* суда (93). Боље ти је ући у живот хрому и кљасту, него ли с двије руке и двије ноге ... у огањ *вјечни* (44). Идите од мене проклети у огањ *вјечни*. (67). С обје руке [he] ући у пакао, у огањ *вјечни* (104). ИЕС: [Он] за све ово ... *Црнога* Ђорђија оптужи (31). Осо-

⁸⁷ С обзиром на то да је ова категорија у литератури позната, ми не наводимо за њу много примера; они се лако могу наћи, за најстарије споменике, у РЈА и код свих осталих писаца. Ово нарочито важи за топониме, придеве „*свѣтѣи*“, „*вјечни*“ (у спрези са „суд“, „огањ“, „живот“) „*Црни*“ („Ђорђе“ — код Вука, на пример) итд.

бито [би] нужно било, да се напише Српска историја од *Силнога* Стевана до наших времена (350). Пређу у *Сџари* Вла (116). Тако су ји ... преко *Сџарога* Влаа пратили (155). Отиду у *Нови Пазар* (51). По том освоји *Нови Пазар* (119). Удари ... преко *Кривога* вира (227). Наиђе на *Криви* вир (226). За њим [посјеку]... *Ђарапића* из *Бијелог* потока (11). Ударе на ... шанчић код *Дебелог* дрвета (164). Срби је дочекају у *Црном* брду (156). Негдје око *Црнога* мора (264). Емануел остане код *црвенога* петла [назив — ЕФ] (314). До зоре дође опет к *црвеноме* петлу (313).

ВП: Из *сџарог* и *новог* завјета (V, 245). Тамо је и *млади* Војвода Анто (V, 184).

НПр: Нађу *свѣштога* Јована штаку (99). *Премудри* Соломун дозна шта је било (196). Жена *Премудрога* Соломуна загледа се (196). Каже да је дошао *Премудри* Соломун а да је у тој и тој соби (197). Пође к *Премудроме* Соломуну (197).

НПосл: Ако нијесам Гаван, нијесам ни сиромах (овде се мисли *богаићи* Гаван који се помињаше у народним пјесмама и приповијеткама) (8).

Анд: Марко [је] тамновао у *Сџаром* граду (12). Оне иду одозго са *Сџарог* града (12). На десној обали реке... био је добро сачуван *Сџари* град, разгранато утврђење (18). Само се питам ко је био тако вешт и храбар да обавести *великог* везира и макне ону животињу (62). Тако је ... напуштен, стао да се руши и распада везиров *Каменићи* хан (77). Велике поплаве... се памте... узимају као датуми од кога се рачуна време... („На пет-шест година прије *великог* поводња.“ — „Уз *велики* поводња“) (78). А већ после двадесетак година ту је певао и шалио се нов нараштај који није ни запамтио нескладну трупину *дрвеног* чардака (99).

Ков: Нато *Црни* Јаков... салије на главу воду (138). Микула... крадом пошкиљи на *Црнога* Јакова (128). Онда се снађе *Црни* Јаков, властелинско мазало (126). *Свѣштога* ми Антуна (67). Не буди *невјерни* Тома (67). Најприје заокружи све ... кутове *сџарога* свијета (53).

Коч: Капетан у *Бронзаном* Мајдану (205). *Бронзаног* Мајдана (107). *Бронзаном* Мајдану (102). *Бронзани* Мајдан (106). На вратима [се] ... појави „*вјечити* суплент“ како г. Никицу зову *другови* (150). *Сџари* Јово [је] знао (45). Е, 'нође ти је био кућерак

- Слатке Душе. Тако је свако звао *сѣарог* Мију, покој му души (95). О томе би нам могао причати *сѣари* Стипура (126). Дође *млади* Пољкан са старијим братом (149). И сав се крај узнемири, а највише *изнемогли* Вук (256). Свака стаза жали по јунака. *Равни* Азић Заловару *сѣарог* (163). Окајмо га, јер ће нам на *сѣрашном* суду сапрети часне мошти Немањића (221). Лал: *Сѣари* Фрајденфелд застајкује (182). „Како ти је име“, питао је *сѣари* Чауш (115).
- Наз: Обноћ је бдио читајући... „*Бијеснога* Роланда“ (79).
- Петр: Гуске на capitoлију, на бедему древнога Рима, спасле су биле „*вечѣи* град“ (144).
- Боп 1: Пред напад на *Сѣари* Мајдан (111). Памтиће се [још дуго] „*Бак* из Бихаћа“... *весели* ђак ... „*Дуили* *Бак*“... „*Дрвени* *Бак*“ ... Сваки је од њих [ђака] имао ... надимак (107).
- Боп 2: *Дебели* Пајо успио је... да се одмакне (17). *Дебели* Пајо... загледа се добро у ћошак (39).
- Шим.: Зачу се... усред *Мрѣвог* језера (79). Много [је] црних сјена око *Мрѣвог* језера (79). Из *Мрѣвог* језера (84). Данас... дознаде [Тане] од *младога* Орлића како се они... воле (170). Зато га и нијесу више звали „*луди* Салко“, већ „*Салко* алкар“ (158). *Луди* Салко [је то]...! Салко Црношиља (158). Наликовала на цркву Василија *Блаженог* у Москви... друго издање цркве Василија *Блаженог* (37). *Вјечни* огањ [ће] сажећи твоје проклето тијело (53).

92. Као што се види, у датим се примерима композиција придева и именице јавља као нека врста „имена и презимена“ у чијем склопу придев има пуну селективну, диференцијалну улогу, улогу знака идентификације одређеног именичког појма (јединке).

Идентификација се заснива на могућности постојања збира оних јединки које именица (*град*, *вир*, *Бак*, *Василије*, *Пајо* итд.) сама, без придева, означава. Да би се знало која је од могућих јединки истог именовања у питању, придев је неопходан идентификатор (исп. разлику у идентитету између *Нови Град* : *Сѣари* Град; *Криви* вир : *Дубоки* вир; *Нови* завјет : *Сѣари* завјет; *сѣрашни* суд : *врховни* суд итд.).⁸⁸

⁸⁸ Н. Толстој, уопште занемарујући у своме раду идентификациону улогу придева, издваја на посебно место спреге тима: *Дѣнь сѣдѣнни* (исп. НТ 68—69) и сл. из црквене фразеологије и констатује да се у тим случајевима придев увек упо-

Поред тога, идентификација се заснива и на другом битном критеријуму: ранијој познатости. Јединка ће датом спрегом придева и именице бити идентификативно схваћена само у том случају ако онај коме се говор упућује може на основу свог ранијег сазнања одредити о којој се одређеној јединки и сл. говори (мора знати, на пример, да „Црни Ђорђе“ означава Карађорђа, а не неког другог, да је „огањ вечни“ назив за „пакао“, а „живот вечни“ — „рај“ итд.).

Уколико таквог сазнања нема, субјективно идентификативно аперцепирање слаби или изостаје, јер слушалац не може одредити о коме је или о којој је тачно јединки реч. Међутим, тиме *ишћо слушалац евентуално не зна или не може знати која је тачно јединка и милицирана* — *сама одређеност јединке се не дезавуише*, а ни њена објективна идентификативност (исп. на пример — Памтиће се ђак звани „Момче из Новог“, „Дуили Бак“... „Дрвени Бак“ из мјеста Притоке. — Исус бијаше... у кући Симона губавога — где слуша-лац, па чак ни говорно лице не мора бити у ситуацији да тачно зна који је то „Бак“, „Симон“ итд., па да и поред тога сама одређеност јединке буде несумњива, недезавуисана), на исти начин као што ни чињеница да слупалац (или лице које говори или оба) евентуално зна која је јединка — ништа самој одређености јединке не доприноси. „Познатост“, „ранија споменутоост“ везе придева и именице и сл. релевантна је компонента за идентификативно маркирање и аперцепирање дате јединке, али не и за саму њену одређеност.

требљава у дужем облику. Дужи облик у њима он, међутим, објашњава као резултат — „лексичког значења именице **ДЊЊ**, која у саставу са придевом **СЈДЊЊ** означава одређени, јединствени појам“, што не можемо примити без извесне резерве. То што су неке од ових спрега постале или се осећају као „фразеолошке јединице“, „ознаке одређеног, јединственог појма“ (како вели Толстој) свакако није заслуга дужег облика придева нити је он том чињеницом условљен. Толстој, усталом, и сам вели да је за старословенско стање врло тешко говорити о фразеолошким јединицама, јер су се у споменицима овог језика — насталим свега на око 100 година од првих превода словенских — овакви изрази морали осећати као нови, примљени са новом религијом и стварани по грчком обрасцу, па су се као фразеолошке јединице могли осећати тек касније, у резултату књижевне традиције, што, међутим, није могао бити случај у периоду исписивања првих словенских споменика и њихових најранијих копија (ib. 68). Утолико је необичније што Толстој дужи облик објашњава у њима моментом лексичког јединства. Свака спрега може током времена постати фразеолошка јединица, представа једног лексичког садржаја, богатити се новом семантиком, постајати немотивисана (исп. *Нови Београд : Нови Сад* — где појам *нови* нема у оба случаја једнако значење — данас, дакако). Придев, међутим, и у фразеолошким јединицама као и у другим спрегама има своју функцију која на одређен начин условљава дужу или краћу форму у њима (идентификацију, ознаку специјалног квалитета или је сам по себи носилац семантичке диференцијације) док је лексикализација ствар другог процеса.

ФУНКЦИЈА ДУЖЕГ ОБЛИКА ПРИДЕВА У ИДЕНТИФИКАЦИЈИ

93. Говорно лице, дакле, када јединку која је за њега одређена (што не значи да мора у исто време да му буде и — позната) жели идентификативно да маркира са говорнику — лансира у говор оне податке који дату јединку могу одредити и идентификовати.

У наведеним примерима, за знак идентификације било је могуће употребити особину, тј. извршити идентификативно маркирање одредбом дате јединке по особини којом се она у датим границама места и времена од других одликује. Та особина исказивана је увек дужим обликом придева.

С тим у вези одмах се поставља чисто теоријско питање: зашто баш дужим обликом а не краћим, када и један и други откривају — особину, тј. онај елеменат који је и узет као идентификатор јединке?

94. Остављајући за сада детаљније тумачење краћег облика по страни, ми ипак можемо, као одговор на горње питање, рећи следеће: дужи облик је у идентификацији теоријски оправдан отуда што он, за разлику од краћег облика, вршећи идентификацију — не означава само особину дате јединке, већ истиче и везу особине са датом јединком; другим речима: упућује на то да саопштеној особину треба посматрати везано, у релацији са датом јединком, оном која се том особином одликује. То значи: саопштење типа *Неваљалога* слугу баците у тамницу (НЗ 66) не значи само: „слугу који је неваљао (слугу који има такву и такву особину) баците у тамницу“, већ — „онога слугу који је неваљао баците у тамницу“; Нађоше *болеснога* слугу здрава (НЗ 149) не значи „слугу који је болестан, већ — „*тога* слугу који је (био) *болестан*“; Ја нађох динар *изгубљени* (НЗ 178) = „онај динар“ који сам изгубио; Клече поред *везаног* човека (Анд 44) = „клече поред *онога* човека који је *везан*“; *Осуђени* сељак је био невин (Анд 60) = „онај сељак који је *осуђен* био је невин“ итд.

95. Дужи би се облик, према томе, могао трансформисати *двема* *компонентима*, од којих би прва била исказана демонстративно-анафорском заменицом, а друга — зависном реченицом са придевом у предикату:

	1) онај
неваљали	2) који је неваљао

Ово значи троје: 1) да се у дужем облику крију и њиме откривају у ствари д в а детерминативна елемента: а) заменичко-упућивачки⁸⁹ односно демонстративно-анафорски и б) придевско-детерминативни;

2) да се дужи облик мора посматрати са његових етимолошких позиција утолико што су у њему и данас активни управо они елементи који су инкорпорацијом придева и некадашње заменице и (а, њ) и формирали дужи облик придева, и

3) да се дужим обликом маркира одређена јединка, тј. врши упућивање на одређену и м е н и ц у („онај човек“) а не на одређену особину (особина је само помоћно средство за подсећање, асоцијативни податак, елементат распознавања јединке о којој се ради).

96. У оквиру овакве двојаке детерминације (онај + особина), упућивачка компонента може бити битнија од придевске детерминације. То се огледа, рецимо, и у чињеници да се под извесним условима придев у идентификацији може изоставити и заменити демонстративно-анафорском заменицом (исп. нпр. Он пође... скиде пажљиво... онај сребрњак... па изиђе (Лаз 107) — онда, дакако, кад је јасно да „онај сребрњак“ означава ону јединку о којој је било речи, која је на оном месту (била на оном месту) и сл.; уколико то, међутим, не би било јасно или говорно лице то не би сматрало довољним за идентификацију, придев, разуме се, не изостаје, као што је то и случај у примерима које смо раније навели).

Ово, другачије речено, значи да придев овде и није употребљен првенствено ради тога да покаже извесну особину датог појма, јер се и не износи нова већ дата особина. Отуда је могуће да појам у моменту идентификовања уопште више и нема особину која му се придевом приписује. Тако у примерима — Нађоше болеснога слугу здрава; Нађоше динар изгубљени и сл. — именички појмови (слуга, динар) у тренутку кад се о њима дато саопштење изриче — и немају особину која им се приписује (у том тренутку слуга више није болестан нити је динар изгубљен, што се, уосталом, саопштењем и казује). Особина је, дакле, послужила само за то да би се јединка могла идентификативно маркирати, односно препознати међу другима⁹⁰. Маркирање, упућивање је, дакле,

⁸⁹ „Упућивање — то је основно значење свих заменица без изузетка“ А. Белић. О. ј.п. и ј.р. I, 51.

⁹⁰ Ово уједно показује да се доиста с резервом мора примити тумачење да дужи облик „упућује на познату односно сталну особину“, јер није битна познатост нити је посредни сталност особине, већ способност идентификативног маркирања, упућивање на то да особину треба схватити условно, као знак распознавања.

и основна функција дужег облика, услед чега у примарни детерминативни план не избија придевско-квалификативни већ упућивачки (демонстративно-анафорски) карактер одредбе.

ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЈЕДИНКЕ ПОДУПРТИМ ПРИДЕВОМ

97. Овде ћемо размотрити оне случајеве где се поред придева, као елемента идентификације, јављају и други идентификативни знаци: а) још који придев, као у примерима типа:

Већ [је] дуго што је *мали црноруки* чово искочио (Ков 36). Поново се сјети *малойређашњег чудног* држања чаршије (Ђоп 2, 37) и сл.;

б) присвојна заменица, присвојни придев или посесивни генитив, као:

Браћа повичу оца и матер: „Камо те сте да видите *свога хваљенога сина* (Вук НПр 80). Над свима лебди *Абидагин зелени* штап (Анд 30). Николетина се пребаца код *свог ујокојеног* тетка (Ђоп 1, 34);

в) демонстративно-анафорска заменица („овај“, „онај“, „тај“):

Кад изиђу... пред краља, онда *они богати* човјек проговори (Вук НПр 208). Међу псима бијаше један матори пас. *Овај матори* пас стане говорити (И. 16). Остаде му само *онај нећарни* војник (Ђоп 1, 47). Заптија окрене лице *оном уздигнућом* зиду (Анд 108), односно

г) комбинација ових елемената или другачији детерминативи (на пример — контекст, опис и сл.), као:

Децо... нешто ме жуљи у *оном мом њоквареном* зубу (Вук НПр 7). *Онај сџари* господин који обилази села... врзе се око кола (Кал 136).

Као што се већ и из ових примера може уочити, смисао подупирања придева није увек ни једнак ни изазван истим разлозима и потребама. У једном случају, подупирање се врши стога што је сам при-

дев недовољно идентификован⁹¹, а у другом случају — јер говорно лице само *майџа* да би сам придев могао бити недовољан идентификатор на подупирање врши за сваки случај, тј. врши на неки начин оспурање идентификације, у намери да спречи евентуалну могућност да се појам схвати шире (само као јединка збира, било која и сл., тј. без обзира на већ дате околности, границе места, времена и др.) истичући тиме да је одиста и још увек реч о датој, а не некој евентуално другој таквој јединки⁹².

98. Међутим, било да се подупирање врши из стварних или само субјективних потреба (говорно лице, на пример, подупирање врши зато што га сматра за идентификацију корисним), разлог подупирању увек лежи у чињеници што у границама места, времена и др. стварно егзистира још која таква јединка⁹³ или би се егзистенција још које јединке са том особином у датим границама евентуално могло претпоставити⁹⁴ (односно границе времена, места и сл. проширити, шире схватити).

99. Није, међутим, увек лако одредити да ли се подупирање врши са објективних потреба или „плеонастично“, јер се говорно лице, идентификујући јединку, наслања на *своју* представу о сазнању саговорника, а говорно лице није увек у могућности (нарочито кад је по

⁹¹ Да је само речено: „да видите *хваљенога сина*“ — могло би бити дилеме у томе чији (који) „хваљени син“ је у питању. Да је само речено: „да видите *свога сина*“ — опет би било нејасно идентификовано јер лица којима се говор упућује (родитељи) имају више синова. На исти начин — само „пребадио се код *свог њејџа*, као и — „*нејарни војник*“ могло би бити недовољно јер може бити више тетака, непарних војника, као што ни „*ујокојени њејџак*“ „остаде му само *онај војник*“ не говори ништа сигурно јер упокојених тетака, војника има више у датим границама.

⁹² Исп. на пример саопштење: „Међу псима бијаше један матори пас. Овај матори пас стане говорити“ — где би, објективно узевши, била довољна веза „зменица : именица“ (*овај пас* стане говорити) или „придев + именица“ (*майџори пас* стане говорити).

⁹³ Као у примеру: „Онда они богати човек проговорџ“ — где би се само „богати човек“ могло односити и на другој у тој причи, а евентуално и на краља.

⁹⁴ Као у примерима: „*овај майџори пас*“ — можда има још који пас са том особином међу осталима; „окрену се *оном уздигнућом зиду*“ — лако је претпоставити више зидова са том особином, на исти начин као што би само „окренуо се *оном зиду*“ без придева могло бити нејасно на који зид говорно лице мисли, уколико има или се претпостави постојање више зидова; као што може бити и више „покварених“ зуба у онога који каже „*Нешто ме жуљи у љоквареном зубу*“, па се подупирање са „*онај*“ („у *оном*“ поквареном зубу“) другим знацима сматра потребним.

среди индиректни, писани и сл. начин споразумевања) да зна какво је то сазнање другог лица и шта је све стварно потребно лансирати у реченицу да би саговорник тачно разумео (идентификовао) оно о чему му се говори.

100. Као што ће се из ниже наведених примера видети, и у најстаријим нашим споменицима, па и у савремених писаца (а Н. Толстој је показао и у старословенском) у тим се случајевима употребљава дужи облик придева:

Пов: Заповѣдию г҃ана кнеза... и негова изевранога вѣкѣа (7). Сѣвъ записни листъ повелесѣмъ запечатити (35). Сѣ въѣмъ свѣтомъ га наредѣи по реченоу^м своѣмъ коморникѣ (80). Да мѣ стѣ... како вѣде наредѣи по своѣмъ тестаментѣ више рѣчи^м (80).

Д. Зак: Сѣи же законѣкѣ поставѣнѣмъ од православнаго събора нашего (43).

Држ: Једа франкам спензе од онога *невољнога* пута (325). Ја Дугинос... поздравѣам ови *сѣари* пук (239). Сјетна нећу смјетнигда на счи веће к мојој теци... цјећ овога мога *махнишѣога* пошастја (266). Тјех и руком играт у парти секрете од онога *славнога* карпуна (272).

Вук НЗ: Тако ће бити овоме роду *злѣме* (30).

НПр: Кад ујутру сване, онда газда заповеди да све псе потуку само онога *майѣорога* пса да оставе (16). И тако легне у сандук... кад ати онај *майѣори* пас дошао (17). Кад он то види, уплаши се па отрчи своје *сѣарѣме* господару (54). Од тих сандука... Девојка избира најтежи... Кад га донесе кући... отворе га да виде силно благо у ономе *шешко*м сандуку (181). У тај час они *крилаши* коњ почне... вриштати (193). Лисица... кад би год полазила... свагда би прикричала ждријѣбету да пази на њезин глас... па ни на какав други глас да не отвара врата. Једном дође вук који је више пута слушао како лисица ждријѣбету виче да отвори врата, па стане и он својим крупнијем гласом викати... отвори...! Али ждријѣбе позна да то није онај *шанки* глас лисичин, па му не шће отворити (224). ИЕС: Замоли га [цара], да им пошаље другог везира... што цар и учини; али овај *нови* везир [Ага Асан-паша] није од њи смѣо писнути (7). И овај је *нови* везир... само име носио (38). Мени се овај *нейвољни*... посао тако... увртио у памет (75). Петар је, као што каже *йоменуѣи* његов син даровао (82).

Сутра дан... преда сељацима оног *везаног* човека (188). Ту је сад од овога *новог* зулума... био добежао Мутап (143). Он [је] још пре... говорио, да се прођу тога *лудог* искања права за земљу (185). Заповједи попу Миловану... (оцу сада *иозна-ишога* Срећка...) да куне... злочинце (213). За овај *несрећни* догађај... избаци се Милоје из службе (255). Опет је то узрок, што је Бихлер овај *важни*... догађај изоставио (318). За овај *важни* посао, који је свим војскама отворио пут у Париз, добила је... кумпанија... знаке (327).

Анд: Тај *велики*, *камени* мост... једини је сталан и сигуран прелаз на целом... току (8). Испод „капије“ има један већи отвор... У томе... има... мрачна дворана... У тај *мрачни* отвор гледају дечаца (11). Говор који је овај *силовићи* човек одржао... људима изненадио их је (25). Абидага... испољвао је према овом *бледом* потурчењаку... одвратност (36). На рамену носи дугачак, бео зашиљен колац. Свима [је] изгледао [Радисав] и сувише јадан... за дело због кога га воде на губилиште. Само је *бели дугачки* колац давао свему неку језиву величину (47). Кад то би готово Цигани се измакоше подаље... а на оном *иразном* простору остаде сам човек на коцу (50). У целој касабни није било ока које није погледало на онај *замршени* сплет греда и дасака над водом (54). Сви су осећали да је у оном њиховом *сџаром* рвању... сада претегло на њихову страну (54). Абидага је још... задовољан дејством овог *сџарашног* примера (55). Тај *неочекивани* одлазак Пљевљака још је више утерао свету страх у кости (60). Сад је онај *широки* и *неправилни* круг од дрвета... почео да се сужава (65). И још ово није ништа, — додаје онај *весели* и *живахни* хоцица (66). Стајали... [су] на капији за коју се каже да је у њој затворен онај *унесрећени* *иокојни* Арапин (69). У камену је писало: ... Нека Бог благослови тај... *леи* мост (71). Нестало би можда и оног *необичног* бола који је везир у дјетињству понео са вишеградске скеле (72). Требало је да прође извесно време па да се избрише утисак који је на све оставио поглед на овог *изгубљеног* човека (82). И у старчевом *чудном* штапу... није нађено ништа (92). Помисао да би због овог *лудог* старца могао имати непријатности, изгледала му је неподношљива (92.) Под чардаком... су управо били везали оног *сулудог* старца (95). Освануо је мост у свом *сџаром*, *иљвобитном* облику (99). Ђоркан је син једне Циганке и неког војника или официра...

који је некада служио у касаби и напустио је још пре него што му се тај *нежељени* син родио (103). Душевни запитија окрене лице *великом уздигнућом* зиду (108).

Кал: Повео је разговор... о оном *сѣаром* путнику што обилази села, запиткује о предметима и биљежи (122—123). А онај *сѣари* господин, који обилази села и записује... врзе се око кола (136).

Ков: Онај *сѣари* одвјетник... ме сили (35). Вазда мишљах на нашега *окрујног* сусједа (42). А завидио сам... кад бих се сјетио нашега *ѣаѣуљасѣѣога* сусједа (43). Свега тога није могао опазити *ѣриѣѣѣѣ* наш сусјед (45). Та ми то све знамо! — ражести се онај *ѣлемениѣѣ* дебељко (54). Цикну онај *дугосѣасѣ* господин (64). [Он] ће у онога *великог* господина у граду вјежбати се за господскога слугу (66). Изненада бане на наш бријег онај *сѣари* шекутор што је људима жиле пуштао (66). Ове чизме са чавлима... тај *округли ѣуѣѣѣ* клобучић није за град (71). Нисам ли ја далеко *ѣознаѣѣ* ... у свим новинама *оѣисани* добротвор (81). Претсједник славнога друштва... далеко *чувени* мецена и добротвор, није могао... набубати *сасѣављенога* му говора (81). На све стране жута и црвенкаста текућина од *кобног ѣроливеног* умака... (84). Илустрисимус је дуго, дуго, дремуцао на свом *огромном кожном* наслоњачу (86). Ви познате нашег *грдног* сусједа (89). Гони своје коње у *сѣѣрми* наш бријег (90). То је нешто друго него тај *шарени* крпеж (98). Тај *краѣѣѣ* домјенак... никако му се није свиђао (101). Ти си дакле наш *нови* студент (101). Онај *крујѣѣ* глас разгавани се сада (105). У здравље тога *сѣѣарога* илустришимуша (108). Његов *несуђени* отац... бијаше проводник (113). Проводник не становаше даље у своје *ѣосебном* дворцу (118). Ој милости ваша, опростите *ѣокорноме* слуги своје (125). И одонда отпоче његов *нови* живот (125). Два три слова мога *милосѣѣѣвога* господина, а Мато је прије дома неголи се ти вратиш (133). Ух, свега бијаше доста и онога *лудог* сељака (138). Он се ипак никоме не исприча, не разјасни тај *изненадни* приказ (150). Но... илустрисимусу... дозлогрди, и он напусти тај *службени халабучѣѣ* живот (151). Не слушах свога *вриједнога* рођака (155). Онај *загонѣѣѣѣ* и *нејасни* разговор дубоко се засјекао у моје срце (163). Полети из нашег *новог* стана (165). Дераше се... господарица нашега *новога* стана (166). Ах, како ме тај *луди* и *ружѣѣѣ*

дјечак оплијенио (168). Мој *нови* друг клоне изнемогао (168). Пријетио је... грабећи опет онај *зарђали* нож (173). Тај жу-бор бијаше једини глас у том *завијном* и *самојном* свијету (181). Нити ми право не рече како си доспјела... у онај *црни* понор (190). Кућерак... наликоваше огромноме кошу... А опет си овдје... огласи се стара, отварајући... врата што би-јаху утиснута у онај *огромни* кош (191). Изиђем пред кућерак на оно место где се прије тако живо хрустио онај *класити* прос-јак (193). Често [је] одлазила у свој *тајни* подрум (196).

Коч: Немој, баш кнеже... трже Давид свој *неумјесни* предлог (57). Пошљедња [је] воља *поменутог* инвантериста да се ћур-лика уручи Милићу (68). Кажи тамо... да је овај *нови* десетар злочест (91). Ту је онај чово *сџари* (155).

Лаз: Она је имала исти *црвени* шал око главе (64) Ја разгрнух њен *црвени* шал и сакријем лице у њега (65). Наш *сџари* учи-тељ остави нас — оде сиромах, на пут на који се иде затворе-нијех очију (139).

Дал: Тај *ијегави* дјечак био је рођена скитница (50). Кад затво-рим очи — чини ми се да и сад чујем онај *шанки* глас (81). Чух онај *мукли* глас како говори (94). Ни овај *велики* ратни смак неће моћи да нас уједини (151).

Наз: Колико већ година сједиш ... у томе *сџаром* на-слоњачу (14). Још је пред мојим очима...: јаме гдје су гоми-лана дјеца... ножем заклани... Непријатељи... наставе свој *сџарашни* рад (22). Сјећам се писамцета што сам га у Говзи, уочи *новог великог* покрета према југу, примио од Тита (80).

Петр: Његов сусјед... био... богат, угледан, човек... веома охол... Тај *велики* господин имао је сина (47). Пас... још увек стоји поред *погинулог* нашег сељака (93).

Ћос: Лепо ти је твој *школовани* син рекао шта је твоја странка и твоја политика (107). Хоће ли му тај *нови* живот за који се спрема бити важнији од братовљеве мржње (74).

Ћоп 1: Чујеш ли, Јовице, онај мој *огуљени* дед видео је леђа и турској и швапској сили (25). Николетина... гледао је свог *поштинског* војничка (47). Николетина... размахну руком на модра лептира који му залепетао пред самим носом? Онај лептир *настриљиви*, опет се зачас поврати и паде му на рукав (49). Јеси ли видео шта каже *свјесни* друг — окреће се широња онеме трећем, *сићутином* бркици (83—84). Нико није био тако мио и

једноставан као тај *мришуљави*... причало (107—108). Знам ја добро да је друго шаржер, а друго онај *весели* дјечак (114). А кад је... провалио у простран клостер часних сестара... чинило му се да је то у најмању руку тај *злогласни* Зимски дво-рац (115—116). Ово ми је од сина он је у ропству још од оног *несрећног* краљевог рата (136). — Шта мислиш, Јово, има ли овај *црни* друг матер (150). Него дедер ми помози да укрким на леђа овог нашег *црног* Тодора (151). Тај *бели* човек ... имао је своја морална начела (171).

Боп 2: Ето их... рече онај *изболовани* сељак (15). Онај *мршави* усташа... скинуо пушку (15). Усташе се још више разјуначише... Чак се и онај *мришуљави* усташа осмјели (18). Покрај дућана тога *озбиљног* старца усташе пролазе брзо и с nelaгодним осећањем (32). — Шта ли ће с нама бити...? — хукну онај *изболовани* сељак (38). Још у ... ходнику школе... Тодора је поново прожео онај *сџари* страх и свега што је с њим у вези (39). Никако — понови онај исти *одвојени* глас (42). С тешким осећањем... растао се Милош од тога *убогог* мјеста (58). Шкуру поставише за логорника у овај *забијни* градић (71). Логорник... никако није волио овог *брзо-иљетог* адвоката (74). Овај *сџини* провинцијски адвокат... жив се јео (74). У њему се све развезивало већ на неколико корака испред станице, на ономе *широком* булевару (86). Послије тога *крајког* унутрашњег дијалога, у њему се... све разведри (88). Мени се свидео онај твој *велики*... сат (107). Покуша да поразмисли о томе Сави и о његову дјеловању у томе *забијном* крају (109). Јозо... држао се некако лежерно... ни налик на оног *сџарог* и *хладног* Орешковића с ноћних сједница (111). Он постаде опет онај *сџари* Шкуро, логорник, сувопаран и општар (111). Поремести се и онај *оскудни* ред (122). Кад угледаше Радекића и с њим оног *непознатог* *озбиљног* момка, смијех престаде (145). Овај *ошворени*... момак већ му се почео допадати (146). Шта се чује за онога *младог* Ђупурдију (147).

Шим: Плаши те и проклиње тај *чудни* *неодређени* крај (18). Николицу, неће се нико усудити да тјера из тога *шојлог* кута. (28). Био се у свом *заклонитом* прасунчалишту јако ознојио (35). Снијег све засипље *сџари* млин, у коме је Боја одрасла, као и њезин *нови* гроб (56). Ту су шеварату мочвару Лужани звали „Мртво језеро“... Чобани су... чували своју стоку од тога *Мршвог* језера, јер се у њему удавило већ више говеда

(79). Баш је била таква... ноћ... кад је тај *млади* војник стајао с пушком (81). И наједном је тај *лећи* *млади* војник оћутио... загрљај вјечности (82). Дођоше на бедем с којег се онај *млади* стражар стровалио у бездан (86). Часак су стајали... погнуте главе на *високом* бедему над провалијом (86). Као да чујеш хоџин глас што је одјекивао некада међу тим брегловима и губио се у том *ћросираном* пољу. (87). Божић... неће бити ништа веселији од тога *ћужног* јесењског дана (102). — Који је то Рашица? — Задњи с лијеве! Задњи до нас!... Онај *лијећи* човјек на вранцу с лијеве (123). Марте... приповједила и опет о његову *чудном* повратку у њезину кућу (150). На мршаву црну коњу указа се... коњаник. На том *мршавом*, *црном* коњу тркао човјек још врло млад и лијеп (157). И видјеше како је остан појурио кроз средиште алке и како се скотрљао к руци тога *необичног* алкара (157). У руци је тај *чудни* коњаник носио „остан“ (157). С једне и друге стране тому *великом* путу измјенљивале се стара и млада шума (159). Кућа јој је била недалеко од тога *злаћног* дочића (161). У шуми је поврх оног *злаћног* дочића (170). Истом касно [Перица] заборави сасвим Бошка и његов *умишљени* ћердан (176). Развеселила... би [се]... кад би гледала... комад црвене чохе на који се имали пришити њезини... талијери што ће звецкати кад од њих постане *дуги*, *ћешки* ћердан (184).

ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЈЕДИНКЕ ПРИДЕВОМ У ИМЕНИЧКОЈ СЛУЖБИ

101. На основу онога што смо већ констатовали — а пре свега: а) да дужи облик придева у идентификацији упућује на *именицу* (маркира ону јединку која се међу другима истог предметног садржаја одликује казаном особином) и б) да се дужи облик може трансформисати у „онај+који је те и те особине“ — јасно је да се у функцији идентификације може јавити и придев ван атрибутске синтагме, тј. придев у самосталној служби, без формалног наслона на именицу.

Ово је могуће, дакако, под условом:

1. да је јасно да се, за разлику од досадашњих ситуација, у оквиру датих граница места, времена и др. само јединка *једног* предметног *садржаја* одликује казаном особином⁹⁵ и

⁹⁵ Кад се саопшти: „Казаше им шта би од *бијеснога* и од свиња“ (НЗ 90) — мора бити јасно да се „бојеснога“ односи на „човека“, а не, рецимо, на „пса“.

2. да је јасно која се јединка предмета (лица) одликује особином коју придев казује.

Другим речима, придев подразумева именицу и означава одређену јединку као нека врста лексичког обележја⁹⁶ при чему појам особине, као и у до сада размотреним случајевима, служи као асоцијативни знак за распознавање и идентификацију одређене јединке.

У овом случају, када се придев у самосталној служби употреби у циљу идентификације одређене јединке — било да је подупрт, неподупрт или да има већ извесну уходаност као позната, стална ознака⁹⁷ — редовно се у примерима језика јавља у дужем облику. Исп. примере:

Вук НПр: Синко... Ето од двадесет коња бирај којег хоћеш. А он рече баби: „Та шта ћу бирати, дај ми онога из буцака, *губавог*, за мене нису лепа“. Онда га баба стане одвраћати: „Како би ти узео оног *губавог* код таквих красних коња!“ (31). Синко, ја ти на то не умијем одговорити, него иди *Премудроме* (194). Он му каже да иде *Премудроме* (194). Ето оно је *Премудри* (194). Онда му *Премудри* одговори (195). Није то *Премудри*... узалуд говорио (195). Неко... је превари да су *Премудрога* рибе прождрле (199). Хајдемо к *Премудроме* (200). Тако је *Премудри* виђео... дубине (200).

НЗ: И видјевши Исус вјеру његову рече *узетоме*: не бој се (19). Тада рече *узетоме*: устани (19). И доведоше к њему човека нијема и бијесна... И пошто изгна ђавола проговори *нијемим* (21). Тада доведоше бијесна који бјеше нијем и слијеп: и исцијели га да *нијемим* и *слијепим* стаде говорити и гледати (28). Свакоме који слуша... долази *нечасћиви* и краде (31—32). Узеше тридесет сребрњака, цијену *цијењенога* (73). Исус видјевши вјеру њихову рече *узетоме*:... опраштају ти се гријеси (82). Син човјечиј... рече *узетоме*: Теби говорим (83). Видјеше *бијеснога* у коме је био легеон гдје седи... и... казаше им што би од *бијеснога* (90). Доведоше...

⁹⁶ Услед тога увек је, бар принципијелно, могућа замена оваквог придева изведеном именицом као равноправном алтернативом; исп. „стари“ : „старац“, „богати“ : „богаташ“, „слијепи“ : „слијепец“, „губави“ : „губавац“, „покојни“ : „покојник“, „праведни“ : „праведник“ итд.

⁹⁷ Исп. пр. типа: Дознавши где је *Премудри*, отиду к њему (НПр 200). *Нечасћиви* је напустио ваш дом (Јос 123). Потужих се *милосћивому*... биљежним рачуне за *милосћивога* (Ков 60). Мој се *драги* на војску спрема (Коч 120) и сл.

слијепа... И узевши за руку *слијепога* запита га (100). И зовнуше *слијепога*... рече му Исус: шта хоћеш... А *слијепо* рече... да прогледам (108). Јеси ли ти Христос син *благословенога* (121). Што ми учини *силни* и свето име његово (130). Рече *узетоме*... устани (143). Казаше им како се исцјели *бијесни* (155). Кад ђаво изиђе проговори *нијети* (165). Човјек неки пак бјеше богат... А бијаше један сиромах... Лазар... жељаше... мрва... с трпезе *богатинога* (181). А кад умрије сиромах однесоше га анђели... а умрије и *богати* и закопаше га (181). И узевши за руку *слијепога*... запита га види ли (200).
 ВП: У Котору, Будви и *Новоме* (V, 354). Буквари се из Србије врло тешко добијају, него се овдје сад штампа онај *нови* (V, 245).

Анд: И тога има, помислио је Пљевљак, стојећи сада оборене главе као да га *везани* саслушава (44).

Држ: Од *Приекога*, дошли су с малом грациом (289). С *Приекога* не идем (269).

Ков: Хрипао је у несвјестици *ѿрбушати* (36). Потужих [се] *милоствивому* (60). ја ћу сад све приопћити *милоствивому* (60). Биљезим рачуне за *милоствивога* (60). Муке нашега *милоствивога* (75). *Милоствиви* држће (75). Ја ћу још мало к *старому* завирити (105).

Коч: Сва су га чељад [називала не] „наш најемник“, већ „наш *Благ*“ (43). Још нема нашег *Благог* (43). Свети Пантелија... не дај *нечастивоме* под наш кров (51). Ој, јабуко, моја зеленико... Нит' те једо' ни' те томе дадо'/ Већ сам те ја *драгом* оставила (62). Јесен дође а мој *драги* оде (62). Оћеш онај господине, *велики* [новац] од два воринта, или ћеш онај мали од пет сексена? (77). Мој се *драги* на војску опрема (120).

Лаз: *Нечастив*и ме и опет боцну: — Зар поклон од мене нећете да примите? (52).

Лал: Инак је остало нешто... од *старог* (41). „Узалуд причате“, каже *грбави* (43). Пси се смирише и тек... неки од њих одговори на... урлик из Међе. Али тај *ѿроклейи*, *шугави*, изгледа неће никад престати (63). Ако је тај *ѿлави* таква напаст... онда мени... не треба (94). „Можда сте ви из овога села?“ „Јесмо“. одговори *крујни*. (95). Онај *необријани* у ходнику... опет од неког брани своју жену (192).

Наз: Сретнемо козлића. Фокси [пас] се... зажелио... игре: прилази к *рогојтоме* с добрим намјерама (41). Вучјак... навалио [на козлића]... Био би *недужнога* растргао да не прискочише два партизана (41).

Петр: Па и сам *високојречасни* држи с њим (27). Мачко [магарца]... удари... копитама Јаноша у прса... Јанош само мекну и бљуну крв. Људи... потрчаше за њим... и стигоше га [магарца] у тренутку кад је пао *изнурени* (29). По сто пута блене у празно лежиште *несјалога* (123).

Ћоп 1: Сврсташе их у колону, све двојицу по двојицу. Онај седамнаести, *нейарни*... нађе се на зачељу. (44). Војници живахнули... Једини је онај последњи, *бесјарни* потиштено ћутао (45). Закрешта некакав... глас... Николетини се тај глас учини чудновато познат... Да би *нејознајтога* поново изазвао да се јави, он гласно проговори (96—97). *Нејознајћи* изненађен, зловољно добаци (97). Могао би ти, баја, и да завежеш језик — некако несигурно припријети *нејознајћи* (97). А дедер зашто се ти бориш, Јанкићу, јабуко моја? За краља и отаџбину! — шупље се одазва *ујинјани* (98). Погоди *сјари*, ђаво на њему конопље набијао (129).

Ћоп 2: Невесело одврати *сјари* (8). Дотле је *сјари*... савијао цигарету (11). — И ту би *сјари* оставио велико вретено (24). — А гдје вам је *сјари*? *Нејознајћи* се прогура у сам ћошак (123).

Ћос: *Нечастиви* је напустио ваш дом (123).

Шим: Имаду гусле још од мога *јокојног*, само ако још ваљаду (179).

У старим споменицима, мало је примера за овај тип.

ДЗак: *Платише више реченноје* (73).

Пов: *Писано 8 Бисоко^мк мѣца нове^мврина* (8).

КРАЋИ ОБЛИК ПРИДЕВА У ИДЕНТИФИКАЦИОНИМ ПОЗИЦИЈАМА

102. Иако је дужи облик врло консеквентан када се придев употребљава у функцији идентификације, то не значи да ће се дужи облик и употребити увек онда када за идентификацију придевом постоје потребни услови и могућности. Уместо дужег облика, у овим ће се позицијама јавити краћи — у два случаја:

1. када не постоји *намера* говорног лица да постојеће погодности искористи у циљу идентификације (идентификативног упућивања) и
2. када се дужем облику противе синтаксичко-семантички разлози.

Пре него што то покажемо и на примерима, желели бисмо да укажемо на неке основне карактеристике смисла и значења самог краћег облика.

102. Наше граматике за краћи облик придева истичу углавном оно што је и Вук. говорио⁹⁸, тј. да означава „каквоћу не и з в ј е с не ст в а р и“.

Ово је, дакако, тачно, али не обухвата све случајеве употребе краћег облика. Само овим критеријумом не бисмо могли, наиме, објаснити откуда то да се — као што је и Маретић, уосталом, приметио — краћи облик јавља и уз одређене „ствари“, и то не само данас већ и у нашим најстаријим, па и старословенским споменицима.⁹⁹

Постоји, истина, доста раширено мишљење да је ова појава резултат губљења осећања за вид, што је довело до поремећаја у значењу, па тиме и у употреби двојакних облика придева. Али, уколико би се ово могло разумети за савремено стање нашег језика, врло би тешко било, мислимо, на овај начин тумачити старословенско стање с обзиром на то да се мора претпоставити да је бар старословенски видску дистинкцију добро осећао.

103. Нама се, међутим, чини да употребу краћег облика не треба посматрати искључиво као резултат „неизвјесности ствари“, већ и са другачијих аспеката.

Схватање — да краћи облик придева означава искључиво неодређеност насупрот одређености именичког појма заснива се, свакако, на чланском аспекту. Придев, међутим, није члан, и не мора бити тако третиран. У том погледу ми морамо истаћи по нашем мишљењу веома тачну и за принцип важну констатацију проф. М. Стевановића — да је: „Из далеке старине наш језик наследио двојаке придевске облике, од којих су једни [краћи — ЕФ] означавали својство као такво [подвукао — ЕФ] а други [дужи — ЕФ] су у себи садржавали још и одређеност појма којему се својство придева приписује“.¹⁰⁰

⁹⁸ Исп. нпр. Маретића: „Ријетко се за предмет већ споменут или познат узима неодређени придјев“ (Грам. 493); М. Стевановић: „Казују особину дотад непознатог, неодређеног лица о коме се говори“ (Саврем. с. ј., 252).

⁹⁹ За старословенски ово је показао и Н. Толстој (ib).

¹⁰⁰ М. С.: Двојство облика посесивних придева, НЈ. н.с. I. 24; исп. и дефиницију истог аутора да придев „првенствено казује по неку одлику онога што означавају именице уз које стоје“ — Савремени с. ј., 251.

Отуда је, дакле, за краћи облик потребно имати у виду две његове основне функције:

1. њиме се само исказује својство као такво, тј. открива само дата особина именичког садржаја — и ништа више. Сем ознаке те особине, у њему се не садржи никаква друга *дејтеминација* (ознака неодређености, чланска функција, упућивање и сл.)¹⁰¹ и

2. будући без икакве заменичко-упућивачке компоненте, њиме се и не врши упућивање на дату јединку, па се само као логичка последица те чињенице краћи облик може схватити и као одредба „неодређене“ (било које, ма које и сл.) јединке именичког појма; јер — чим се јединка не означава као одређена („баш ова“, „она“ или сл.) може се схватити као неодређена (било која).¹⁰² Међутим, за овакав неодређени третман, искључиво обликом придева, морају погодovati и други услови (исп. о томе раније, у одељку о плану и збиру).

Иако краћи облик није чест у ситуацији где постоје услови за идентификацију, ми га у њој ипак налазимо. Можемо то тумачити као последицу двојаких тенденција:

а) за сам акт говорне комуникације не мора бити увек важно идентификативно маркирање (говорно лице може такво маркирање сматрати ирелевантним), услед чега и не прибегава дужем („упућивачком“) облику и

б) говорно лице може, напротив, сматрати важнијим само својство дате јединке, услед чега ће оно и употребити краћи облик, чиме остаје на тлу описивања, односно инсистирања на својству (а не одређености) јединке. Другим речима: за говорника може бити важнија детерминативно-придевска него упућивачко-асоцијативна одредба, тим пре што се одређеност јединке не исказује само придевом, али се зато

¹⁰¹ Отуд ваљда краћи облик није инкорпорирао неку од неодређених заменица (за разлику од дужег облика који се из упућивачких потреба стопио са и, ја, њ, што је, уосталом, слично и језицима који имају члан. Посебно је, на пример, интересантна ситуација у немачком (која, за разлику од много помињане балтијске и балтијско-словенске, чини нам се, није помињана у славистичкој литератури) тј. аналогна и вероватно етимолошки једнака показној заменици или члану у свом завршетку (исп. *schöner, schöne, schönes* + именица, слично као у *der, die, das*).

¹⁰² Исп. у том смислу могућност одмеравања одређености према неодређености облицима придева у примерима типа: „*Пијан* човек [било који] изгуби памет“ (Бос 212) према „*Пијани* човек [овај, онај] изгуби памет“ — где би, у првом случају, краћи облик указивао на „неодређеност“ јединке, а у другом случају, дужи облик вршио идентификативно упућивање на одређену јединку; исп. и разлику у значењу која би се добила заменом краћег облика у примеру „*Шума, невидљив* је човек у њој“ (Лал 15) : *невидљиви* је човек у њој. (О томе исп. детаљно касније).

придевом увек исказује особина. Кад се, према томе, придев употребљава само зато да се њиме и с т а к н е о с о б и н а (а не и друга каква компонента), краћи облик се, теоријски, може употребити у свакој ситуацији *био њри њоме њојам као јединка одређен или неодређен* (прва функција), односно онда када се у говорном плану не инсистира на одређености јединке именичког појма (друга функција).

104. Краћим обликом се, дакле, не дезавуише одређеност јединке (уколико се њена одређеност може разумети и на други начин а не само на основу придевске одредбе) већ фаворизује њено — својство. Исп. у том смислу примере:

Вук НПр: Цар не могадне ни куд ни камо, него чобану да ђевојку, а чобан је да *богајџу* чоеску, а *богајџ* чоеск да чобану силно благо (210).

Анд: Ту је лежао... колац дугачак... зашиљен... Мало затим отворише се врата... Радисав... На рамену носи *дугачак*, *бео* и *зашиљен* колац. (46—47). Кроз сузе хоџа је... гледао на војничковој левој мишици... велик и правилан крст од црвеног платна... Оно „оловно“ ђуле, које му је легло на груди кад је угледао *црвен* крст на руци... војника... није... ишчезло (132—147).

Кал: Дјеца су... весела... видећи [мајку]... пред занимљивим послом. У мајчином *озбиљну* раду осјећали су ријетку свечаност (92).

Ков: Сусјед наш... [је] мален, набит. Но ја нисам могао заборавити *џајџуљасџа* сусједа и његову ругалицу (41). У... [учитеља] бијаше новац, штоно га сабраше ладањска господа за *сиромашна* ђака (99).

Лаз: Радојка... купи нов срмали-јелек... сутрадан... свој *нов новцајџ* јелек исекла на дрвљанику (178).

Лал: Жандарми долазили:... Једнога примораше да се пење на таван, а тај *одрасџао* човек дрхташе од страха (25).

Петр: Вуле је и ноћу устао да је види у привременоме скровишту, у... сандуку за леандер... Јер кад ју је положио синоћ у тај, на брзу руку *исџражњен* и *удешен* сандук... она се... онесвестила (118).

Топ 1: Пролазио сам ја туда... брунда Николетина. — Јесте, краће је, али је гадно кад се нагази на онај *узак* мост (80). Коњо-

водац је послије пола сата нашао само улар и реп, почетак и крај некадашњег коња... Јовица је механички примио у руке *йусџ* улар, повукао за *оџрџан* реп (153).

Топ 2: Састанак борбене групе био је заказан на једном платоу повише јела Јаруга. На *уговорену* месту Гојко нађе... групу (145).

Тос: Тоцило више нико није употребљавао... а церов дирек... изглодала влага и преклао трулеж... Кад се једног пролећа *йрейурулео* дирек срушио ... мати је рекла жалосно (114—115).

Шим: Вјетрић пири над рушевинама звоника... некакве власти послале некакве људе... да гледају комаде од *срушена* звоника (22—23). А што си то изгубила кад тако плачеш? — упита Бошко... — Цекин сам изгубила, *нов, новцајџ, злајџан* цекин а ти си крив (171).

105. Као што се види, краћи облик није овде резултат поремећености видског осећања нити неодређености јединке, већ намере говорног лица да, наглашавајући особину, одлепљујући је од идентификативности, истакне — како дати појам изгледа у општој перспективи, када се гледа са стране, чиме је постигнуто једно fino диференцирање помоћу краћег облика, док сама идентификативност јединке проистиче из „ситуације“, тј. из самог говорног комплекса.¹⁰³

Другим речима, краћи облик, у принципу, схватамо пре свега као знак особине, и стицања особине, *био сам њојам као јединка одређен или неодређен*. Будући без упућивачко-заменичке ком-

¹⁰³ Могло би се у примеру код Вука (и понеком другом цитираном) помислити, на први поглед, да је придев *богајџ* у идентификационој функцији, јер је *човек* општа именица па без придева не би било јасно о коме је реч. Придев то одиста и казује, тако да махом сви наведени случајеви у неку руку одступају од уобичајене нормале. Стварна ситуација је, међутим, оваква: у целој причи, тј. у датим околностима егзистирају — „богати човек“ (да би се епизодно на сцени појавио и други „богати човек“), „краљ“ и „чобан“. Други „богати човек“ врло је брзо елиминисан из радње и она се одвија у троуглу „човек“ — „чобан“ — „краљ“. Ова околност објективно искључује могућност да се „човек“, каогод и „краљ“ и „чобан“, схвате шире јер имају значај властитих имена, означавају увек једну те исту, дату јединку. Самим тим, идентификациона се улога придева гаси или веома слаби (евентуално би могао имати улогу осигурања идентификације) и придев, био он употребљен у краћем или дужем облику, има услова да се сведе само на знак особине. То је и омогућило употребу краће форме, мада је таква употреба знатно ређа али не и неочекивана, поготово ако се њоме жели да нагласи својство без упућивачке компоненте.

поненте, овај облик, за разлику од дужег, можемо транспоновано „превести“ само без те компоненте, тј.

богаѿи = (који је) *богаѿи*

тј. „богат човек“ = „човек који је богат“, „човек будући богат“ „иако богат“, „човек богат“ и сл., а никако „онај човек који је богат“ или сл.; у спреси придева краћег облика и именице увек се, дакле, крије нека врста „безвременске реченичне везе“ са јако наглашеном предикативном нотом придева: увек су у питању два аутономна и сепаратна појмовна елемента стављена једно поред другог, за разлику од дужег облика, када, дакако, имамо такође два сепаратна знака (придев и именицу) али на неки начин стопљена у *јединствѿвену ѿредствѿву*, врсту двочланог исказа који *целокујноиѿићу својом означава једну јединствену представу*.¹⁰⁴

106. То, дакле, уједно значи да се придев у овом случају не подвргава опозицији одређености према неодређености, већ потребама квалификације, односно, као што ћемо даље показати, — синтаксично-семантичким потребама.

СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ОПОЗИЦИЈА КРАЋЕГ ОБЛИКА У ГРАНИЦАМА ИДЕНТИФИКАЦИОНИХ МОГУЋНОСТИ

107. Одсуство „упућивачке компоненте“ у краћем облику придева и његово остајање на терену описивања има директног утицаја на семантичко-синтаксичку вредност и опозицију овог облика према дужем.

¹⁰⁴ Исп. примере: Овај *отворени* и ничим *ограничен* момак већ му се почео допадати (Боп 2, 146); Мој пријатељ прочитао овај *крњав* рукопис (Лаз 35). — где у „отворени момак“ придев (дужи облик) заједно са именицом има смисао јединствене целине, за разлику од „ограничен момак“, који у себи крије латентну реченичност: Отворени момак *није* ничим ограничен; Прочитао је овај рукопис који *је* (иако је) *крњав*. — Ова одлика најбоље се огледа у синтагмама типа — Ручак *гоѿов* (Вук НПр. 161). Виноград *ѿосађен* (И, 83). *Жив* Белемез (Коч 224). *Вјешѿи* Станкела (И. 163). *Облачан, влажан ѿежак* дан (И. 138). *Идеалан* и *романтичан* младић (И. 146). *Лийсао* Ман Вукић, па га жена жалѿи (Лал 122) и сл., где, у ствари, имамо реченице без копуле. У оваквим ситуацијама је краћи облик обавезан (за разлику од спрега типа *Чудоѿворни* нож (Вук НПр. 151). *Неѿокорени* град (Пол. 14883/3) и сл. — које представљају насловне синтагме и где дужи облик искључује предикативни карактер и третман придева). Суштински карактер краћег облика не би се изменно ни када би се нашао у атрибутомском односу у оквиру субјекатске или сл. синтагме; исп. евентуално: Идеалан и романтичан младић *отпѿао*. Вјешт Станкеља ће успети. Тежак дан *освануо* итд.

Ово долази до најпунијег изражаја у оним позицијама у којима је и „упућивачка компонента“ дужег облика најизразитија, а то је позиција придева у самосталној, именичкој служби, уколико је особина узета као елеменат идентификације одређене јединке.

Иако је, наиме, приметити да у многим раније наведеним примерима употребе дужег облика у самосталној служби (исп. примере у чл. 101) нема могућности за замену ових облика краћим, јер би то довело до суштинских поремећаја, до елиминисања постојеће функције у корист — придевско-адвербијалне функције, на исти начин као што би и краћи облик у адвербијалној функцији добио самосталну, упућивачку функцију када би се заменио дужим. Према томе, у околностима у којима би реченични комплекс могао дозволити алтернативу: идентификација (упућивање) или адвербијално-придевска одредба, као дистинктивни елеменат синтаксичко-семантичке функције и смисла саопштења јављао би се — облик придева.

Исп. у том правцу примере адвербијалне функције краћег облика у којима би замена овог облика дужим изазвала дезавуисање ове функције, а придев попримио значење самостално употребљеног придева са упућивачком компонентом:

Вук ИЕС: Каже му, да оданде *жив* неће изаћи (35). Готово [се] није ни *жив* казао (130). Дође са своја неколика момака *ишјан* (226). Ако изиђе *жив* из Неготина, оћемо се на зиму питати, како се држи царевина (233). С том половином ријечи падне *мршав* на земљу (234). Тако је до мрака ту лежао *мршав* (234). НПосл: Дође *ирав*, не изиђе *здрав*;... дође *крив* не изиђе *жив* (2).

НПр: Више није *жив* освануо (76). Бак му одговори да се код оваца сједећи *бесјослен* научио ваздан тако дјелати (187). Ево га у кући где лежи *мршав* (215).

НЗ: Отиде *жалосјан*, јер бијаше врло богат (48).

ВП: Не чује [се] у народу *жив* (V, 183).

Држ: Мароје... како *махниш* отиде... у Рим с Бокчилом (243). Анд: *Блед* и *круш*, стао [је] пред Абидагу (36). Да данас у подне буде *жив* *набијен* на колац (45). А на празном простору остаде... *усјраван*, *исјружен* и *го* до паса (50).

Кал: Вечером се враћао *блијед* (40). Улазио [је] излазио, па се опет враћао, *ишјан* од узбуђења (40). Остарио је *млад* (45). Кад се уморио, сједне на камен и подбочи главу, *блијед* и *за-*

- йухан* (52). Како је стајао, *йружен* падне (68). *Уморан* од пута прихваћао се мотике (71). Ишао је за лијесом... *блијед* (80). Као да... стоји пред њима *неразумљив* (91). Уозбиљно се *изненађен* (115). Појавио се... *јак* и *йримјерен* (130).
- Ков: Отац их је оћутио, али је *сркнуиџ* шутио (67). „Ти си свему крив...“ *запрашта љуиџ* (42).
- Коч: Изиђе јој пред очи *снажан, ведар, насмејан* (123).
- Лаз: На ногама му [учитељу] панталоне, а горе само кошуља. *Босоног* лежи и чита некаку купусару (142).
- Лал: Ипак је одлазио *љуиџ* (21). Или је неко од Ђемића *ухваћен* у крађи (36). Одмахнуо је руком *разочаран* (115). Долазио је *укрућен*... *ћуиљив* и *уображен* (132). Гледаше нас паметним очима *лијеи* (136). *Гологлав*... изгледаше некако охоло (166).
- Наз: Пјесника више нема, и *ојаћен* не почива у миру (26). *Окреиан* и *одважан* хоће да буде у свему од користи (35). Од ухода добро *обавијешен*, нађе нас (36). Враћа се *ведар* без боре на челу (43).
- Петр: Он је мислио да ће дубоко пасти у очајање онога часа кад јасно схвати да је *жив закоиан* (32). Ујутру је дошао *дошучен* (27). *Наслоњен* опружи ноге (26). Чучећи, *зачућен* ју је гледао један часак (62). *Раскречен, йолегнуиџ*... сачекао гониоце (86). Није сазнао да ли је... стигао *жив* у Беч (91). Шћућурио се... *йвердоглав* ни гласа да пусти (109). Вратио се... *жуиџ* и *модар* (109). *Изможден* стигне... касно из Раковице (116). *Задовољан* се вратио из кухиње у постељу (117).
- Ђоп 1: *Поражен* и *йшужан*, враћа се (14). Стајао је наред авлије *умивен* и *зачешљан*. *Погнуиџ* креће напред (69). Коначно, *гарав* и *замазан*, провалио у простран клостер (115).
- Ђоп 2: Оде *йогнуиџ*... не журећи се (12). Већ [је] сједио под лијеском, *сабран* и... *уозбиљен* (20). Док је спавао *савијен* и... *згрчен* од зиме трже га иза сна некакав узвик (47). *Тежак* и *йошамнио*, и није... знао куд иду (57). Кад је најзад... *жив* и *здрав* избио у Јаруге, Радекић се зачудио (57). Гледао је у Гојка *изгубљен* и *йренеражен* (96). Одатле (се) *жив* и *здрав* испетља (104). Голе... изби ли *жив*? (128). *Везан* и *ошамућен*... одмјеравао је тренутак погодан да сукне у ноћ (141). Трчао је *задихан* и *уйлашен* (149).
- Ђос: *Погнуиџ*, брзо прође кроз... механу (28). Лежао је *нейомичан* са длановима завученим међу ноге. (34). *Осмехнуиџ*, дуго

је без речи стајао (35). *Разрасџао, снажсан*, сву је собу испунио; *осмехнуи*, стискајући песнице, пође тромо за Симком (38) Стоји пред њим... *замишљен* (40). *Висок и мршав* свија се у лук над... фуруном (40). *Шапуће загледан* у два велика ока (60). *Наслоњен* на врбу стајао је на обали Мораве (93). Кроз бунован сан јечи, *рањен* (119). *Узбуђен*, дуго чека да га позове.

Шим: Замлати по њему шакама... и одлети *бијесан* даље (139).

108. С обзиром на то да супстантивизирани придев увек подразумева предмет (лице) и упућује на предмет (лице), лако је могуће такав придев „разрешити“ изричитим навођењем одговарајуће именице уз придев (исп. Проговори *нијем* > Проговори *нијем* *човек*; Прогледа *слијейи* > Прогледа *слијейи* *човек*), чиме добијамо синтагму са формално атрибутско-детерминативном одредбом именице, а у ствари „упућивачко-асоцијативном“ функцијом придева (Проговори *онај* *човек* који је био *нијем*, односно — Проговори *онај* *нијем*) — што је као начелан случај већ показано у оквиру идентификационе функције придева. Краћи облик у овим ситуацијама (у рашчлањеној синтагми) могао би унети исте оне „поремећаје“ који настају када се краћим обликом замени супстантивизирани дужи облик придева идентификативно употребљен (исп. малопре наведене примере), тј. елиминисати „упућивачку“ функцију у корист адвербијално-детерминативне¹⁰⁵, чиме се фаворизује сама особина као актуелна у тренутку говора¹⁰⁶, као на пример:

¹⁰⁵ Исп. разлику у значењу до које би дошло заменом постојећег дужег облика краћим у раније наведеним примерима типа: „*Нијем* и *слијейи* стаде говорити“ (НЗ 28) (: *Нијем* и *слијеп* стаде говорити); Пао је *изнурени* од смијеха (Петр 29) (: Пао је *изнурен* од смијеха) и др., што би, као у првом наведеном примеру, могло смисао саопштења учинити и бесмисленим (*Нијем* је, а стаде говорити; будући: *нијем* стаде говорити и сл.).

¹⁰⁶ Предикативност краћег облика (о чему смо већ говорили) огледа се и у извесној неизраженој, подразумевајућој „временској“ паралелности особине према тренутку говора односно вршења глаголске радње (исп. „*Нађох* болесног слугу *здрава*“, тј. *здрав* је у тренутку када је био „*нађен*“, насупротив дужем облику („*болеснога*“) који, с обзиром на „упућивачко-асоцијативну“ функцију исказује особину која је актуелна (била актуелна) у „оном“ тренутку, тј. у тренутку када је она као таква и аперцепирана од стране онога коме се говор упућује, односно стварно била актуелна. Разуме се, „упућивачка“ особина може бити актуелна и у моменту саопштења (исп. „*То* је урадио Драган *мујави*“ (Лал 60); „*Неваљалога* слугу баците у тамницу“ (НЗ 149), али тиме дужи облик и даље има функцију „упућивања“, за разлику од краћег, који увек инсистира на „предикативности“, актуелности особине у тренутку говора, „индикативности“, а не „релативности“, као што је то случај са дужим обликом.

Стоји дирјек... *убоден* (Коч 179). *Разуман и бунован*, стриц изиђе пред кућу (Топ 2, 7). *Човек освјежен* и... *чио* пожали што ће брзо мрак (И. 99). *Блијед* и *уморан* стриц... одмах сједе (Лал 53) итд. —

где би именица (дирек, стриц итд.) могла изостати када би придев имао дужи облик, а придев би, опет, у том случају вршио идентификацију, а не ону функцију која му се у наведеним случајевима даје.¹⁰⁷

109. Нормалан краћи облик уместо дужег веома је редак, сем уколико се он не осећа на неки начин „лексикализован“. Забележили смо само ове примере:

код Држића: Однесе свите они *злостар* (336) — и код Лалића: Звали су га *Тробрк* због ране која му је расјекла десни брк (54).

Судећи према неким примерима из РЈА, супстантивизирани краћи облик у овој позицији мање је необичан у старијих писаца, као на пример:

Ма Данице, *вик* те твој *драг* грли и љуби (М. Пелегриновић 191). Не *вјерује* и *вјерује* што од *драга* свога слуша (И. Гундулић 466). Твој *драг* с тобом се *свади* (И. Иванишевић 222). Видећи *драга* свога уза се... *проговори* (П. Соркочевић 518 а)¹⁰⁸

па чак и у топонимским спрегама, као у примеру:

Преко *глубока* потока (Моп. serb. 127), где данас дужи облик изгледа ипак стабилизован.

ПСЕУДОИДЕНТИФИКАЦИЈА ОДРЕЂЕНЕ ЈЕДИНКЕ

110. Сви до сада показани случајеви заснивају се, као што смо видели, на чисто субјективно-психолошкој категорији: на претходном сазнању слушаоца (исп. чл. 64), тј. говорно лице полази од уверења да слушалац има потребно претходно сазнање о релевантним елементима за идентификацију и, с обзиром на то, лансира у говорни комплекс одговарајуће детерминативе у намери да активира то сазнање слушаоца у циљу тачног распознавања дате јединке.

¹⁰⁷ Употреба краћег облика у овој функцији позната је и из школских грама-тика: „Привремени атрибути, и кад се накнадно и као узгред додају именици... употребљавају се само у облику неодређеног вида“ (М. Стевановић, *Савремени с.ј.*, 255), мада, као што ће се из каснијих примера видети, ово важи данас пре свега за номинатив и њему једнак акузатив.

¹⁰⁸ Што може бити и дијалекатска особина.

111. Међутим, свако упућивање на дату јединку не мора увек у свести слушаоцевој и довести до идентификативног распознавања. До хендикепа у овом правцу доћи ће онда када употребљени детерминативи за слушаоца нису довољно диференцијални, што начелно значи: онда када слушалац нема потребна *прејходна сазнања* о свим елементима који идентификацију условљавају и омогућавају.¹⁰⁹

До овога може доћи из два разлога:

а) када говорно лице само *прејходно савља* да слушалац већ има потребна сазнања, па маркирање врши *без прејходне презентације* релевантних компонената или

б) када говорном лицу *није ствало* до тога да активира сазнање слушаоцево у идентификативном правцу, па претходну презентацију и не врши.

112. При овоме је битно да евентуални хендикеп у идентификативном аперцепирању од стране слушаоца — не доводи до дезавуисања *објективне одређености* јединке (исп. чл. 71).

Ова чињеница — да субјективно хендикеповање јединке не утиче на сазнање о стварној одређености — пружа могућности говорном лицу да свесно или намерно пренебегне претходну презентацију, тј. да *нејасно, без прејходног помињања именице и диференцијалне особине*, јединку лансира у говорни план као одређену — увек онда када, са становишта говорног лица, није важно како ће (идентификативно или неидентификативно) слушалац јединку аперцепирати, већ је довољно само то да слушаоцу предочи да је реч о сасвим одређеној јединки¹¹⁰ (при чему је евентуална способност слушаоца да и идентификативно препозна јединку ствар самог слушаоца, а не акције и намере говорног лица).

¹⁰⁹ Слушалац, на пример, нема јасну представу о збиру и везаности особине искључиво за дату јединку, па у саопштењу — *Завојдино кнеза Николе и његова извршнога вјкка* (Пов 7) — може бити нејасно које је то „већ“. Може бити нејасна (чак и објективно) ангажованост јединке у датом тренутку, као у саопштењу: — *Да слуша... верховнога војда или... поспављенога комендата* — јер оно има дугорочнији, општи значај али се, стварно, у моменту реализације глаголске радње подразумева и означава тачно одређена јединка. И поред бројних карактеристика датих у саопштењу: *Моси* на Кутку, стари, дрвени, из времена краља Николе (Јал 106), сам *моси* може бити за слушаоца неидентификативан уколико, евентуално, сам на неки начин (а не на основу овако презентираних саопштења) нема јасну представу о томе који је то тачно мост у питању итд.

¹¹⁰ Ово је, дакле, једна од оних ситуација које се не би могле подврћи под Миклошићеву дефиницију, тј. на коју се не односи принцип о „ранијој споменутости“ као релевантног за појам одређености, односно за употребу дужег облика придева.

113. Из ниже наведених примера видеће се да је у материјалу језика и у овим случајевима, када се дужим обликом истиче „упућивачка компонента“, дужа форма придева врло консеквентна¹¹¹:

Пов: Заповѣдию... кнеза Никше... и његова изабранога вѣкиа... исписахъ... изъ листа (7). И Рѣско... заповѣдию господина ми кнеза... и његова изабранога вѣкиа исписахъ више писанно (32) Имамъ... ѿ двѣхъ пренесенихъ мѣстога годища (34-35). Товаре... посиљемъ... до мѣста зговорнога (74).

Вук ИЕС: О *новоме* лету... доведе Јаков... 600 људи (84). Он дође к мени у *одређени* дан (86). Тако се скупштина сазове одмах по *новоме* љету (95). Ова уредба... ће се по *новоме* љету... објавити... То се дознало... још прије *новога* љета (95). Ни један [војводе] ни кога другога да не слуша, осим сената и *верховнога* војвода, или од њи... *иослављенога* комендата (122). Вуица Вилићевић (брат [је] *убијенога* у Смедереву Ђуше) (122). Посланици Српски ће... новце... давати у Београду *одређеноме*... чиновнику. (126). Црни Ђорђе о *новом* љету... сазове скупштину (126). О *новом* љету на скупштини, оптуже га (229). Народ... устане на Турке пре *одређенога* времена (144). Народ буде царева раја, као и њиови стари што су били... по *стѣаром* обичају (172). Људи... ће на *одређеноме* по том месту, с Руским *одређеним* људима, расправити, што имају (175). Ови прокламација до *одређенога* дана нису њи двојица могли толико преписати (190). Да узимају [попови]: За прекаду у вароши (по *стѣаром* обичају)... — 20 [паре] (197). Кад у јутру сване, а то од Срба на *одређеном* мјесту нигде никога (229). По *новом* љету... доведу [га] у Бијоград (230). У Поречу су га учили... по *новом* начину (263). [Петар] се послјије *учињеног* мира између Руса и Турака 1812 године... пресели у Бесарабију (266). У *одређени* дан дође Младен са својим савјетницима (271). Ова диверсија... била би... много важнија да је Емануел могао од *дубокога* канала, који је био између њега и *великога* пута (328). Намести се да чека... уредивши да

¹¹¹ Дужни облик има упућивачку компоненту, без обзира на (не)могућност идентификације, с тим што је та компонента на извештај начин за слушаоца „бесплодна“, као што то може бити свака па и демонстративно-анафорска одредба. Исп. на пример у разговорном језику: „Донеси ми *ону* књигу“ — што може бити недовољно уколико „ону“ није за слушаоца сасвим прецизна одредба, па нормално реагује питањем: „Коју „ону“ књигу?“ Међутим, и поред тога слушаоцу је јасно да говорно лице истиче — одређену јединку.

се к мосту (*дрвеном* и *покривеном*) привуку бурад са смолом (306). Кад дође *одређени* дан... он ову команду преда другоме (320). НЗ: [Јосиф] роди Исуса *ћрозваног* Христа (2). А дванаест апостола имена су ова:... Левеј *ћрозвани* Тадија (21—22). И узевши Јосиф тијело [Исусово]... метну га у *нови* свој гроб (77). Ово је син мој *љубезни* њега послушајте (159). Ти си син мој *љубезни* који је по мојој вољи (80). Марија *добри* дијел избрала који се неће узети од ње (164).

НПр: Цар... измучен у мислима, *баци* они прстен, те ће ће? него одскочи... те... *шћери* на skut, а она видехи *злаћни* и *лијейи* прстен, узме га те стави на први прст (144). Ал то страшно створење скиде са лица медвеђу кожу... Девојка из великог страха чисто се обезнани кад види у господским хаљинама *ћректраснога* младића (170).

ВII: У Србији ми је приповиједао један човјек из Пљевља, да... на Тари у *ћусићоме* манастиру има сила... Србуља (V, 355).

Анд: Такво једно [речно] проширење настаје и овде... на месту где Дрина избија у *наглом* завоју из *дубоког* и *уског* теснаца који стварају Букове Стијене и Узавничке планине (7). На том месту где Дрина избија целом тежином своје водене масе... стоји *велики*, складно *срезани* мост од камена (7). У том стубу... живи... Арапин... Ниједно дете га још није видело... Али га је угледао једне ноћи Хамид, онај *сићљиви* и вечито *ћијани* и *мамурни* хамал крвавих очију (11). Тако је он био први који је у једном тренутку, иза склопљених очних капака угледао чврсту и витку силуету *великог* каменог моста који треба на том месту да настане (23). Моле бога да... [им]... врати некадашњи мир и тишину *скромног* живота, поред старинске скеле на реци (29). Из *дубоког* џепа свог *сивог* гуња Црногорац извлачи гусле (31). Углавише доњи, *дебели* део коца међу оне две греде и уковаше (50). Одгурнуше [сељаци] *крућни* шљунак, који се ту спушта... и ископаше... гроб (58). Радници су се ројили око *огромног* *ћейворугаоног* камена који је... висио над њиховим главама (64). Нестало црвоточне скеле... сад се ишло... на другу [страну], преко *широког* *дугог* моста који је тврд и силан (71). Једног дана... се био испео да поправи *ћојузли* цреп на крову (77). *Жућкасти*... камен од кога је мост саграђен чврсноу је и збијао се (78). Са прозора се просипало у Дрину ђубре, помије... Од тога су низ *бели*

стуб моста остајали дуги, прљави млазеви. (97). А и кад је дебели Анадолац неочекивано умро... *нови* четат... наставио је његов посао (98).

Кал: Казу раздрага предоцба *дивног* посла, па живахно сједне (44). А Анте истегао вратић из *ирешироког* овратника старе искрпљене униформе (48). Мали Митрица... појави се на вратима... Обучен... у *црвени* господски женски капутић с крзном (49). Јосо му пружи... папира од *сџарог* молитвеника из којег нитко није знао читати (50). Слушај куме Шиме, — говорио је Лукица *младом* човјеку плава доброћудна лица (54). Он је тога дана изишао из својих изврских отешчалих опанака, из *сџарог олињалог* хаљка (81). Он подигне своју крупну, тамну и квргасту радничку руку, пружи *дебели, безнокџи* кажипрст и у висини замахне њим (82). Није допуштао ни најмању увреду. Тако је једнога дана ударио главом у свој *ниски дрвени* праг, па га је на месту ударцима исјекао (83). Изблиједио *модри* хаљетак, сукња и *малени иршени* хаљетак, све је драздрто о краја (87). Онда се појави из тамне позадине она искра која га гони... осјећај дужности... према *тамноме* духу који је скривен дубоко (98—99). Тамо је хтио... к *сџаром*... пекару (109). Врло лагано и с великим напором пробрао је пут до *сџарог* дјела града (109). И што се више приближује Шилову комшилуку, све успорује кораке да одгоди *неугодни* час (117). *Округли* долац смјестио се у своју материнску плоху новоископаних винограда (118). Кућа се јасно оцртавала... Изнад *ниског* зида нов црвен кров (127). Довела га је најприје на *велики* виноград у Доцу (129).

Ков: Није дуго потрајало, а *ненадани* обрт у мом животу раставио ме од наших брегова (52). Тијело... уредника *закућнога*, но *бахашога* листића, миголји неком... самоспознајом уз велику људескару, професора [који] удешује у *сџаром* казину... народне плесове (85). Илустрисимус је дуго, дуго дремуцкао... сијекући... љевицом... *задимљени* зрак около своје главе. (86). Испуза нам у сусрет *погњурени* старчић, просједе браде и ситне главице (96). Мој отац стаде... опипавати *црвени* баршун на ком је сједио (102). Потегне с друге стране кревета *сџари иодерани* плашт. „Ево ... тиме ћеш се покрити.“ (109). Воњ... одијела, њихово издисање... напунило [је]... собу, да сам... омамљен уснуо на свом *тврдом* лежају (113). [Жупник] је... узмахивао

марамом *јосианом* звонару да већ једном удари у своје црквене гусле (140). У *маленом* брдељку који се уздизао над површином у слици велике грбе, бијаше издубљено... огњиште (194).

Коч: Чобани... разговарају... о оном *великом* снијегу што је нападао о Часнијех Верига (42). Благом одлахну на срцу... Хвати се за *наилкани* припашај, извади ђурлику па засвира (44). Све стоји усправ... побожно: и црне, жалосне јеле, и *осамљени* редак трешања изнад Чергића наслона (89). Прије неколико година... диже га спаја са *стариог* кућишта и насели на његову старевину некаква Личанина (95). Једва су га дигли са *стариог* кућишта (96). Видјела се мјесечина како се расплинула по *жуџом*, *скореном* благу око стаја (123). Јуре се много чему надао од *новог* времена (126). Кроз подерану шубару испала му [Јури] масна просиједа коса. *Крайки* бијели зубунчић скупио се и отрцао, а ситне ресице покидале (134). На Господској улици... све је мирно... Тек за њим [послужитељем] избије *замшљени* хоџа са зембилком у руци (146). Само што се гдјекад продере *дебели* касарин (147).

Лаз: Писала ми је [сестра]... као им се чини да већ неће доживети тај *срећни* час кад ћу ја... вратити са њима (81).

Лал: Волио сам некад ту сирову свјежину и због ње овај *ошворени* вајат гдје... дође помало од свега што се у небу збива (9). Мост на Кутку, *стари*, *дрвени*, из времена краља Николе, бјеше пао под вјетром, а други се на том мјесту неће ни градити (106). Повукоше столове украј, а на *очишћени* простор у средини изађе поручник Павле (140).

Наз: Даље... путовање... па *договорени* сусрет с четом партизана... нећу... описати (12). Конспиратор је извукао из свога *чудошворног* џепа на капуту што га ја прозвах „земуницом“ термосицу (13). Горан испривовиједи причу из своје књиге „Дани гњева“ о *слабом*, *јрогоњеном* дјетету, које вила направи тако јаким да постаде браниоцем свих слабића (15). Лежај се за свакога нашао. Ја заспах у *великом* кревету газде Мишка (15). [Избеглице] губе се у *удаљеном главном* дијелу варошице гдје их чекају... празне куће (33). О замче... на *високом* брду изнад Уне, у теби можда сједе Нијемци (35). Стигли смо тек предвечер... јер је камионима било тешко путовати по снијегу

*високог и њусио*г краја којим смо пролазили (37). Моћи ћемо наоружати нове партизане... *зайлијеђени* новац пораздијелити између најсиромашнијег пучанства (40). Рама има много потоцића... На поточићу је *зайушћени* млин, тако низак и узан да се у њему можеш једва окренути (44). Четници су нам отели већ *посишгнути* успјех у Коњицу без којег се наш положај погоршава (45). Послије нашег од четника *џроузрокованог* неуспјеха у Коњицу, Тито је ударио на Нијемце (47). Путује се напријед. Преко Јабланице... морамо пријећи Неретву гдје смо порушили *велики* мост, а затим израдили неки пролаз (49). У зору ме воде к ријеци. Обале су ниске и стрме. *Дуги високи* мост друг је Волођа... стручњачки зачас порушио (50). Данас се осјећам прилично добро... Негаде *новог* прољетног снијега, блато се суши, трава ниче (58). Човјек у чијем стану боравимо... Свршава орање њиве. На авионе и на дим у *зайаљеном* оближњем мјесту и не обазире се (59). Изражавам признање и захвалност борцима... II далматинске... за одлично *извршени* задатак... (60). Хитам на *високи* руб кланца и вичем (72). Пијан сам... од... *онийрог* зрака који струји с... Дурмитора (80).

Петр: Он је дошао... како би... одрадио *одређени* посао (24). Намастирчани веле да је и *сџари* мост преко Ситнице турски (38). Страдалник се није бранио... за све време операције... само... једна крупна суза му је стала у онај његов *џресџрашени* црни подочињак (74). Забавили се и... бацили поглед на *удаљени* угао са трима старим липама испред крчме (97). Официр... приметивши... *уздржани* подсмех на његовим уснама, скочи (109). На образу му се хватала ледена зрнца од измаглице, *наџољени* шешир му се набијао све дубље на обрве (110). Гвоздене поткове и клинци њихових чизама клизе о *исџрским* асфалт, о камене коцке којима су закрпљене јаме од њихових бомби (111).

Тос: Вукашин је пред огледалом четкао *зелени* реденгот и ћутао... Вукашин међу прстима окреће цигару и загледа је... Кида *влажни* крај цигаре (57). Уплашено погледао на авлију и *дуги* низ соба под једним кровом што се нужником завршавао (192). Истог јутра пошао је кући. Гађење... на *мокри* трбух и велика колена, гаси сећања (200).

Топ 1: С много тајних суза преболио сам *осџављени* завичај (ђаво зна, јесам ли га икад, у ствари, и преболио!) (16). Ти би могао

своју чету припремити за долазак *новог* комесара (38). Тек што говорник заврши реченицу... једна граната послана из вароши, тресну и задими на *голом* баиру повише чете (43). Вјетар неуморно брише... Старица још више тоне у *изблиједјели њрешироки* капут и почиње да плаче (63). Командир Николетина последњи је одступио... његова јединица још дуго је... чула... рафале његове „збројовке“ коју је преузео од *џогинулог* митраљесца (132). Господе боже... ено сад пролазе и мртви Крајишници. Иде... командир и *мртвог* борца води (165).

Ћоп 2: Старац се... загледа... у сјајно плаветнило изнад *искрзаног* руба блиске шуме (7). Наредише му да се хитно јави у срез код *новога* предстојника (11). Мати му је... плакала... кријући очи у *џолушамном* буџаку с наћвама (11). Зађоше у *сџари* буквик гдје још није допирала ниједна зрака (12). Ујакова колиба била је смјештена уврх *уског* језика пољане, *завученог* дубоко између два горска хрбата (25). Увече касно... Дињар... пијан... заспи на *џросџришом* кожуху иза фуруне (27). — Гојко се отео, порастао... а некад је једва досизао руком до *четвртиасџог* реда... глеђосаних петњака [фуруне] (27—28). Удну *уског* клина пољане, *збијеног* у тамну масу шуме, бјеласао се кров (29). Неки од усташа грубо гурну једног сељака који се сагнуо да поправи *сџали* опанак, опутњаш (38). Осјећајући... страх и од ове велике собе и од *џригушеног* жамора мноштва људи испред себе, Тодор се повуче (39). Још у *џросџраном* ходнику школе... Тодора је поново прожео онај страх од школе (39). Дуго је гледао за њом [мајком] тужан као да му она односи последњи дјелић негдашњег *минулог* живота из Боканове Пољане (54). У варош га нијесу позвали, нит се њему тамо ишло послѣ *лошег* искуства у оне три недеље пробијања до Јаруга (58). Адвокат је... некакве хартије... распоређивао на *округлом* столу у ћошку собе (75). — Види баш ме стјера у крај — тужно помисли он мрвећи *џрхли* вршак проштаца (84). — Остављали су ме и у горој [ситуацији] — с горчином... прогунђа Радекић сјећајући се оног *сџрашног* предвечерја негде на *раскаљаном* друму иза Вировитице, када се колоном први пут пронесе вијест да Нијемци већ улазе у... село (89). У кишовит освит наиђоше на... и тракторе заглибљене у блато *широког* сеоског друма (89). Из једне... афере у *сусједном* гарнизону, он је познавао једног поручника (91). *Догорјели* опушак опрљи Гојку прсте и он се поново нађе поред извора

(104). У томе [игри мисли] му помаже и мирна соба, и... јаблан поред *ојвореног дворшиног* прозора (111). Нису ни били чули за долазак екипе за чишћење, па их изненадише стране усташе и нове униформе, а нарочито овај *високи сџасиџи* официр с новим опасачем и кратким аутоматом преко леђа (116). *Широки б. њештави* квадрат отворених врата све је више блиједио... и добијао некакву хладну плавичасту боју (120). У сусрет му весело блесну велика ватра с добро *знаног* огњишта (127).

Шим: Око те иконе горјело је мноштво свијећа... да... се све то једва видјело кроз *густџи* и *мирисни* дим тамјана што га је његов отац Пашкаљ сипао из кадионице (29). Врбе се нагињу над воду, а јаблани и трепетљике образују се од *тамног сочног* зеленила шуме по обронцима (41). У *тамном* грмљу, више поточића, изненада... запјевао славуј (49). Ти су исти траци освјетлили у тамној соби иза крчме, *ниски* кревет Бојин, на ком је она ... осванула (56). Сава се и удовица стресоше па стиснуше... под великим грмом *сџарог* јоргована (77). Са женом... проговорио... само... о *уграбљеном* благу што га је наслагао у пећи (102). Па зато хтједоше да јој се суди по *сџаром* обичају (145). Не бијаше чељадета које... не би... застало да погледа на десну страну *великог* пута у *жуџи* долац *џешког* пшеничног класја, који се издалека виђао као марама густо везена (159). Петрица се замислила у нешто, а Бошко се тужно загледао у мало *уздигнуџи* вез на њезиним прсима (174). И док је стара Марија... музла краву, мијешаше Петрица своје талијере, дочим је цекин метнула напосе у *нови* обојак (176). Уговорише како ће се одмах иза вечере састати више куће код *сџарога* крста... а поподне ће од *сџарога* Зеле измамити сврдлић (192). [Крчма] смјестила се крај *великог џромешног* друма недалеко градића и у брежуљкастој околици начичканој богатим селима (199).

114. У неких писаца употребљен је понекад у оваквим примерима и краћи облик; онда, дакако, када се истиче особина — особина као аутономна, сепаратна квалификативна компонента без упућивачког елемента, дакле као елемента квалификације, „слике“ извесне објективно одређене јединке;¹¹² исп. нпр. :

¹¹² Ови случајеви употребе краћег облика, као и самог третмана именице као јединке, веома се приближавају ситуацији коју евидентирамо у посебном одељку: „Придев у функцији квалификације именичког појма“ (исп. тамо).

Лал: Сасули су на њега кључалу воду... и сву му кожу ишарали.

Мислили су да ће то остати незнано... па су *искасаиљен* труп... затрпали у неку јаму из које га је послѣје комисија вадила (168).

Боп 2: Тодор, заузгред, удари... у *раздрљен* дирек на авлијским вратницама, утврди га и чврсто затвори авлију (11). Усташе су пратиле гомилу... али кад кроз *узак* просјек између брежуљака сину *збијен* грозд окречених кућа... Тороман... повика (17). Дјед му је казивао... куд води... пут... показујући... у *бреговий* предјео под шумом (40). Он је сваки час дизао своје гломазно тијело из ћошка удну *дугачка* стола... *йосиављена* у *хладовићу* шљивику, нудио госте (2). Престрашено се вртну... и отвори очи. Изненади га *бљештав* прозорчић и сноп сунчане свјетлости који је укоси падао по *уваљану* лежају преко пута (64). Поред *скровића* извора, завученог међу престареле јове под брежуљком и већ утонулог у сумрачну вечерњу сјену, Гојко застаде узбуђен и обесхрабрен (100). Гојко се управо пењао уз *ијесан* долић недалеко од засеока и... застао да ослушне (102). У томе [игри мисли] му помаже и мирна соба, обасјана предвечерњим руменилом, и *залейрман* јаблан поред отвореног дворишног прозора (111). На *голему* куку више језера [је] развалина (38). Пред [крчмом]... сједјело... много људи... и он већ скочи, те... корачи брзо к *високу кошчаићу* момку, што је скршвених руку стајао ослоњен на кућни праг (169). Но кад је отишла опет се развеселила, а особито кад би гледала своје ново рухо и *велик* комад црвене чохе, на који се имали пришити њезини велики, сјајни талијери (185).

ПРИДЕВ У ФУНКЦИЈИ ИДЕНТИФИКАТОРА ВРСТЕ
(ТИПОЛОШКО-СПЕЦИФИКАЦИОНА ФУНКЦИЈА)

115. Идентификативна способност придева не мора бити усмерена, као у до сада показаним случајевима, у правцу откривања и маркирања одређене *јединке* именичког појма. Као посебан тип идентификације можемо, наиме, издвојити функцију придевског детерминатива у откривању, маркирању и упућивању на одређеност в р с т е (типа, класе, порекла) у оквиру извесног предметног садржаја, уколико, дакако, дати предметни садржај такву типолошку рашчлањеност има или може да има.

Ту бисмо, наиме, регистровали случајеве, које показују и све наше граматике, типа: „црни лук“, „бели бор“, „слепи миш“, „венчани кум“, „црни пришт“ итд., дакле извесне већ уходане, лексикализоване спреге, али и све друге у којима придев указује на извештајни *специјални квалитет* предметног садржаја, као:

Потврде га за *наследственога* књаза (ИЕС 170). Па би опет легао као *црни пас* (Анд 98). Средиште вароши [је] на *вешчаном* језичку (И. 8). У омоту су паре... у *кованом* новцу (Кал 84). Он вади... *златни* сат (И. 132). Мирише као *увели* босиљак (Коч 230). Познадох хартију *званичног* листа (И. 78). Иван путује у Загреб на некакав *тајни* састанак (Јал 157). Он опаса *свилени* појас (И. 83). Очи јој сјаје као *иламени* мач (Лаз 199). Сад смо на дохвату *вешкога* топништва (Наз 37). *Племенићи* голуб мора да цепти од жеље да лети (Петр 45). Кроз *ледени* вез [на прозору] Аћим поново погледа на пут (Ђос 42). Одвучоше га на *сламни* лежај (И. 153). Из даљине споро заплочи *вешки* бомбардер (Ђоп 1, 145). Пажљиво загледа *камени* споменик (И. 33). Тих је дана свако у *црноме* руху (Шим 154). И други се *свакени* кип обрати у прах и пепео (И. 32) — итд.

116. У вези са овим типом детерминације потребно је размотрити: а) шта се може подразумевати под „специјалним квалитетом“, б) какав је семантички резултат и карактер овакве спреге придева и именице и в) како се у том комплексу одражава дистрибуција двојакних форми придева и њихова опозициона вредност.

117. Стручна и научна литература спрегу два елемента (придев + именица) овога типа, као и употребу дужег облика (који се сматра обавезним у тој спрези) квалификује као ознаку каквог „имена“,¹¹³ „назива“,¹¹⁴ односно као „фразеолошку јединицу“¹¹⁵ и томе сл., што се,

¹¹³ „Има случајева када се... придеви употребљавају само у одређеном виду. То су случајеви када придев заједно са именицом уз коју стоји чини неко име. Тада се он употребљава искључиво у овоме облику, у примерима: *бели бор, бели јасен, бела недеља, црни црвени, слепи миш, кисело млеко, црна кава, црни лук, сиври свиди* итд.“ (М. Стевановић, Савремени с. ј., 256).

¹¹⁴ „Одређени вид придевски... се употребљава и онда када... именица чини са придевом одређен појам: *сиври свиди, бела недеља, Црна Гора, Велики вешак, Нови Сад, Сиври свиди* и чини саставни део назива: *дуги силазни акценати, одређени придев, ванредни професор, свилени гост* и сл. (А. Белић, Истор. с. ј., Речи са декл., 277—278).

¹¹⁵ „Неки од придева... [у фразеолошким јединицама] у функцији одредбе употребљавају се само у дужем облику... У савременом српскохрватском језику у

међутим, на извештан начин може сматрати сужавањем терена на оне случајеве у којима је спрега именице и придева у извесном смислу стална, уходана, увек иста, лексикализована и сл. Није, међутим, објашњено који су услови потребни да би се изврсна спрега третирао као „назив“, „име“ и сл., односно мора ли она увек бити „име“ или „назив“, и од чега то зависи.

Пошто ово условљава класификацију материјала и опсег саме категорије, покушаћемо да поменуто релевантне компоненте ове категорије рашчланимо и анализирамо:

1. „Специјални квалитет“ схватамо пре свега тако да *придев* у спрези са именицом не означава само и искључиво ону особину коју својом семантичком значи, нити је придев употребљен, принципијелно, да појам именице (предметног садржаја) ближе одреди по тој или само по тој особини („бели лук“ није сваки лук беле боје, нпр.), већ има, функционално, шири значај: осим знака дате особине, придев у оваквим спрегама подразумева и *ланац других особина које верижно њраше врсту* (придев „бели“ у спрези „бели лук“ говори много више о другим квалитетима него о самој особини „бео“).

Из овога проистиче следећа црта:⁷

2. *Придев има номенклајтурни значај*, тј. он је репрезентант низа особина које одликују врсту, открива, у ствари, *кључну, насловну особину*.

3. Употребљена, дакле, само као *представник* специјалног низа особина, начелно је свеједно — која ће од особина које одликују врсту бити одабрана (исп. адекватност спрега „драги камен“ „йлементни камен“, или „бели медвед“, „йоларни медвед“; „вайрени гром“, „огњени гром“; „дрвени угаљ“, „мрки угаљ“ и сл.), али она у сваком случају мора бити кључна, тј. таква која је као диференцијална — упадљива, уочљива, присутна и врло карактеристична за сваку јединку дотичне врсте.¹¹⁶ Другим речима: спрега не мора бити строго клиширана, при-

тим случајевима доследно се употребљава дужи облик. На пример: термини сродства — *стаји свай ... кришени кум ... имена, надимци — глуји Август, ... називи болести, растиња, животиња: црвени вейар ... бели медвед ...* Ван ових спојева придеви *стајар, глуј, бео* итд. могу се употребљавати и у краћем облику (исп. нпр.: *леји човек ... и леј човек ...*“ (НТ, ib. 86).

⁷ Постоји, додуше, и просто „крштавање“ врсте — рецимо по имену научника који је нешто открио и сл. („Белов телефон“, „Рентгенови зраци“, „Панчићева оморика“ — али ови случајеви немају за нас посебан значај), а што је често, рецимо, у научној и др. терминологији. Међутим, при спонтаном настајању имена врсте, при-

дев се може и замењивати, али само у границама које дозвољава номенклатурност.

4. Означавајући специјални квалитет, спрега придев + именица у ствари означава и посебан садржај (појам), чиме стиче ранг лексеме, тј. два језичка знака (придев и именица) кооперирају да означе један јединствени лексичко-семантички садржај. При томе није, међутим, битно да ли, и у којој мери, само један део спреге (обично именица) задржава своје основно значење,¹¹⁷ или читава спрега, или само један њен део (обично придев) поприма извесно „померено значење“.¹¹⁸ Битно је само то да је двочлана спрега знак *јединствене њредставе*, посебног садржаја у оквиру опште представе о предмету (садржају) који именица, без придева, иначе значи.¹¹⁹

5. С обзиром на то, ову врсту одредбе не треба схватити тако да се цела ствар своди искључиво на „померени“ лексички план или на клишираност, уходаност спреге, „фразеолошке јединице“ и сл. (типа „црни лук“ итд.), већ да се придевом упућује на *одређеност врсте* специјалном (номенклатуром) функцијом коју у датој спрези има, без обзира на то да ли је семантика целе везе или само придева измењена, јер „померени“ семантички садржај није особина која *обавезно* прати типолошку функцију (исп. „горни пас“, „увели босиљак“, „златни сат“, „пламени мач“ и др. у наведеним примерима) нити је то моменат који условљава дужи облик придева.¹²⁰

дев у почетку мора имати значај битне информације, што касније може избледети (као у „бели лук“, „црни лук“, и сл.) чак постати немотивисано, што и омогућава „вештачко крштавање“, јер придев има симболну функцију и не претендује на битну информативност по особини коју иначе значи (исп. „одређени вид“, „неодређени вид“ и сл.)

¹¹⁷ „Драги камен“, „плави камен“, „обрађени камен“ и сл., без обзира на своје специфичности, задржавају у именичком појму „камен“ збир бар оних основних особина којима се и „камен уопште“ одликује.

¹¹⁸ Исп. „црни лук“ — који уопште није црн (црне боје) као што ни „бели лук“ — који је, истина, бео — није назван тако стога што би се он по тој особини разликовао од других врста лука који не би били беле боје; или: „крштени кум“, „венчани кум“ који не значе „кум који је крштен“, „кум који је венчан“ и сл. (О типу „венчани кум“ в. и Р. Бошковић, НЈ. н.с. 116—131).

¹¹⁹ Отуда је, бар у принципу, а практично — ако то лексички фонд језика дозвољава — увек могуће овакву двочлану спрегу заменити „једночланом“ лексемом или изведеном именицом: исп. „мрки угаљ“ = „лигнит“, „драги камен“ = „драгуљ“; „нечисти дух“ = „ђаво“; „водени цвет“ = „локвањ“; „црно вино“ = „црњак“ итд.

¹²⁰ Ми се, стога, не можемо сложити са Н. Толстојем који инсистира само на овом „помереном“ семантичком значењу; он о томе вели: „Мора се претпоставити да се приликом настанка постојећих веза — које су касније постале лексичке целине,

Отуда ми можемо рећи само то да придев веома утиче на улогу, вредност, смисао, па и лексички значај именице. При томе придев своје значење може и изменити („црни лук“) али, „репрезентујући“ особине врсте, може и задржати своје примарно значење („ковани новац“, „*илечени* венац“, „*илечени* цреп“, „*тирооки гушићер*“ итд.) а да се његова номенклатурна вредност нити мења нити гаси.

6. Номенклатурна вредност придева, међутим, поред већ поменутих компонената, зависи и од других:

а) од објективне раширањености извесног предметног садржаја на врсте и

б) од сазнања која говорна лица о томе имају.

Именички садржај, наиме, који не разликује бар једну врсту — ни не може бити типолошки детерминисан.¹²¹ С друге стране, номенклатурно обележје, маркирање врсте биће, са субјективног становишта, дезавуисано уколико и слушалац није свестан репрезентативности особине, односно чињенице да веза придева и именице имплицира специјални квалитет.¹²²

ознаке појединог појма — обележје садржано у придеву осећало још довољно јарко (пре свега у оним случајевима када је то био описни придев); но, довољно је било да се она претвори у стално обележје (нпр. у српском језику „бели медвед“ — стално, али „глупи медвед“ — нестално; „један бели медвед“ и „један глупав медвед“) да постане одређена и неизмењена као особина, особински знак предмета („бели медвед“ или „бели лук“ — упућивање на то да су медвед и лук бели) почело је све више да се губи, гаси, а у неким случајевима је савршено ишчезло из сазнања говорних лица добивши другу функцију — функцију упућивања на одређени предмет, којом се тај предмет издваја из општег рода њему сличних, макар ово одређивање предмета и не било појединачно“ (ib. 69). Разуме се, свака спрега може се временом обогатити лексичким садржајем и постати немотивисана ознака каквог садржаја (исп. „дан и ноћ“ као назив цвета), али то је сепаратни процес који нема непосредне условне везе са функцијом придева као знака врсте, односно „имена“, „назива“ итд.

¹²¹ На исти начин — особина која не би била употребљена „номенклатурно“ — не означава врсту. Начелно, придев као знак врсте увек у односу на садржај „уопште“ — означава *сужени збир*, па детерминатив који такав збир не би означавао, већ би се могао односити на садржај „уопште“, не може имати својство знака врсте (исп. „зелени камен“ — врста : „зелена трава“ — начелно не значи врсту, јер је свака трава, нормално, зелена).

¹²² О „белом медведу“ на пример, може се говорити само човеку који бар минимално зна медвеђе типове, јер иначе неће бити способан да ту спрегу разуме како треба: „бели медвед“ ће за њега значити само боју медведа, а не све оно што уз то иде, и што се зна да иде, и разумеће нешто друго, а не оно што му се тиме каже.

7. Дужи облик придева је у оваквим спрегама оправдан јер се и њиме врши *ујућивање*, само у овом случају не на одређену *јединку* већ на одређену *врсту* („драги камен“ = онај камен који је такве и такве врсте.¹²³)

8. За правилно разумевање „типолошке детерминације“ важан је још један, понекад субјективни моменат: моменат опозиције. Придев и именица, наиме, означаваће врсту само у том случају ако су од стране говорног лица односно слушаоца и схваћени као садржај „такве и такве врсте“ латентно супротстављен истом садржају друге врсте; то је опет у тесној вези са тим да ли се особина схвата „репрезентативно“ или само као знак пуке особине, оне коју придев сам по себи и иначе значи.¹²⁴

9. Указујући на врсту, а не на јединку, типски се могу детерминисати не само они предметни садржаји који имају збир јединки, већ веома радо они појмови који не означавају јединачна остварења у природи (као градивне именице „угаљ“, „вино“ „дрво“, „камен“ и сл.); у „типску“ спрегу радо ступају и придеви који већ својом семантиком значе специјални квалитет: градивни придеви (типа „дрвени“ „кожни“, „стаклени“), придеви који значе квалитет добијен у резултату деловања какве глаголске радње („ковани“ новац, „варени боб“, „љечени хлеб“ и сл.) уколико се супротстављају „типолошки“ (насупротив: „*шитањани* новац“, „*љресни* боб“, „*нељечени* хлеб“ итд.), те и други, најчешће придеви на -ни, („књижевни“, „савремени“, „модерни“, „народни“, „државни“ и сл.), који показујући какав однос, порекло итд.

118. Као што и граматике констатују, у овим случајевима употребитиће се — дужи облик придева. Ово потврђује грађа и старог и савременог језика, као и старословенско стање. Исп. примере језика:

ДЗак: ♂ доуховноѡ дѡлгоу (44). И за доуховни дѡлгъ. всакъ чловѣкъ да има повинѡвеніе (44). Кѡтоли се наиде ѡт козникъ соудникъ

¹²³ Разуме се, особина као знак врсте може послужити и као идентификативна особина уколико је везана за јединку која се од других разликује специјалним квалитетом врсте (исп. „Заћене за пас онај *чудојворни нож*“ (НПр 152); Цар... упита га какву ће прѣију... а он [младожења] одговори: ...твој *нож чудојворни*“ (И. 153) и сл.); међутим, тај моменат за нас у овом тренутку није битан јер и поред тога придев је знак врсте, а секундарно употребљен у идентификативне сврхе. Отуда ми и не одвајамо примере према моменту индивидуализације, јер нам он у овом случају није релевантан.

¹²⁴ „Свилени појас“ имаће ранг врсте само онда ако се третира супротстављен појасу друге врсте („вуненом појасу“ на пример); у противном, ако се супротставља само по особини, „од свиле“ (а не и такве врсте), типско својство веома слаби или се чак губи.

црковномоу дългоу да плати. т. перьпер (45). И доуховномоу дългоу козьмици да не соуде (45). И да ихъ слоуша всаки по законоу црковномоу (45). ѿ оурванїи црковнаго чловека (48). ѿ црковномъ законе (50). Къда оумре властелинь... злати погасъ да има сынъ юго (52). ѿ провожденїи чловека дружниго (61). Да моучить се тако и волнын оубыца (62). ѿ лъжном писанїи (69). ѿ позовоу невольнемъ (80). Язь... благовѣрны... и съмодръжавьни царь (83). Нъ влє злоє и несправильное ороужїє (85). Мене прѣложи от краливѣства на православное царство (85). Поставише цара въ всакоу православною вѣроу (85). Да не оумножит се въ дръжавѣ... злоє оухыщрєнїє и лоукавое ненавидєнїє (86).

Држ: Динар у... дјетету биєсни као зли дух (250). То је ѿрави и госпоцки живот (261). Тот би веће вичєни мир био међу оци и синовми (277). Да ти доброчєсти чловик успомєну за објєд (287).

РЈА: Да би у добри час било (Спом. ср. 1, 44). Ови драги камен јєст толико племенит (П. Мацукат 24). Орући земљу нађе драги камен (Ф. Ластрић, нед. 331). Остави својој заручници јєдан богат драги камен (М. Раднић 246). С богом и у добри час пошли (И. 7). Цар улєзе усред храма... гди у начин свјєтла плама драги камен сја и злато (И. Гундулић 439).

Вук НЗ: А он... рече им: род зли и ѿрєљубоѿворни тражи знак (29). Нечисѿи дух изиђе из човјека (30). Дошао амо без свадбєног руха (56). Како ћєте побјєћи од прєсудє у огањ ѿаклєни (60). И стрєсє га дух нечисѿи (81). Говораху: у њєму је нечисѿи дух (86). У њєзиној кћєри бијашє дух нечисѿи (98). Јєр ко се постиди мєнє... у роду своємє ѿрєљубоѿворномє и грїєшином и син ћє се човјєчји постидјєти њєга (101). Запријєти духу нечисѿомє: душе нијєми и глухи... изиђи! (103). У први дан недјєлє дођошє на гроб око сунчаног рођаја (125). Анђєо... стајашє с деснє странє олтарє кадионога (127). И у зборници бјєшє човјєк у комє бијашє нечисѿи дух (140). Јєр Исус заповјєди духу нечисѿомє да изађе из човјека (154). А Исус запријєти духу нечисѿомє, и исцијєли момчє (159). Хлєб наш ѿѿрєбни даји нам сваки дан (164). Кад нечисѿи дух изиђе из човјека, идє кроз безводна мјєста (166). Чујтє шта говори неѿравєдни судија (185).

НПосл: Бодљивом корову нијє Бог дао рогове (23). Болѣє је у добри час 10 девојака него у зли јєдну (30).

НПр: *Немушии* језик (VII) *Чудоиџворни* нож (VII). Сад ће доћи љутит змај *огњевиии* све ватра из њега сипа (36). Дађу ја за твога сина дјевојку ако начини љуприју од *драгога* камења (65). Ђуприја [се] градила од бисера и *драгога* камења (65). Ја сам царица, пак немам *злаиного* разбоја (73). Остани, брате, у нас, ето до нашега *крсног* имена нема три дана (98). Вичи: „хај валови, помози Боже да роди *варени* боб“ „Кад те цар запита како може родити *варени* боб, а ти реци: како и из *варенијех* јаја излећи се пилад“ (133). Чоек му пружи *злаиини* цекин (137). Нож *чудоиџворни* за добит (153). Младић... задене за пас онај *чудоиџворни* нож (153). ВП: Боже дај да им буде и ово у *добри* час! (V. 184). Господин... каже: I) да језик у моме пријеводу... није нити *говорни* нити *иисани* језик Срба (I. 275). *Прави* филолог зна... Грчки (И. 276—277).

ИВС: И *иросии* је народ изгубио вољу (37). Гушанац је... био *ирави* господар (38). Начини један *особиии* сандучић (87). Кара-Ђорђије... постане *неограничени* господар (105). Даде му бурунтију, да је *иуновласни* обор-кнез (137). На *цветиини* четвртак пређе у Јасеницу (144). Било је наређено, да сваки *иросии* војник понесе по десет прута (156). Потврде га... за *наследсйвенога* *верховнога* књаза (170). Он постане њиов *јавни* непријатељ (172). Цар Милоша призна за *наследсйвенога* кнеза (175). Милош је *неограничени* господар у Србији (191). *Наслиједсйвени* бераг (214). Ни од старешина (а камо ли од *иросииго* народа) нико није могао с њиме људски говорити (256). Чардаклијиин *гробни* камен дошао (273). Житије Ђорђија... Емануела... [носиоца] ордена *црвеног* орла I. реда (295). Бојећи се, [да]... као старешину *ибуњенога* народа... не окриве... побегне (296). Називају [га] само по *кришиеном* имену Емануел (297). Добио је... орден *црвенога* орла (307). Начини у Тикочину *времени* шпитаљ (301). Даде му орден *црвенога* орла (330).

Анд: Средиште вароши... налази се на *иешчаном* језичку (8). У вароши постоји још једна љуприја... То је Рзав и на њему *дрвени* мост (8). При дну зида тече чесма: танак млаз воде из *каменог* змаја (9). Био *дрвени* старински хан (19). О овом Абидаги већ се унапред причао као о човеку *безобзироном*, *немилосрдном* и *сиброгом* преко мере (25). Био је Црнац, *ирави*

Црнац (27). Неред и несигурност [су]... последица толиког *радног* људства (28). Везују... кошуље од *грубог* платна (30). Сејмени су дрхтали од... *сујеверног* страха (37). Деца су се испела на високе бокове *необрађеног* камена (46). Циганин... дохвати *дрвени* маљ са земље (48). Деца су... у *иразничком* расположењу (55). Тосу-ефендија... је и на овако *сунчаном* дану био скупуљен и... умотан (62). Без... крупних речи и *видног* напора, он је заповедао (62). Код преношења... *каменог* блока посао је запео (64). Тада викне један *бели* Циганин (83). У касаби... су... тврдили да су својим ушима чули тутањ „Карађорђевог топа“... За Турке то су били први таласи неког *ваиђреног* мора, који се шири тамо по Србији (88). На *ниском* и *руменом* сунцу *раног* јутра искупили су се... грађани (90). Око *дрвеног* чардака... брзо се створила она атмосфера (97). Па би опет легао... зевајући... као *иђорни* рундов пас (97—98). Анадолац... умро од *црног* пришта (98). Кафеџија... поредао *кафени* такум (99). Дечаџи нису могли разумети *сйварни* смисао тих клетви (99). На капији се тада палила мала ватра од „*Миришљавог* дрвета“ (106). Једу *бели* лук; њихов *службени* посао даје им право на то (107). По вас дан... једу *бели* лук (107). *Душевни* заптија окрене лице... као да чита (108). Сатире *бели* лук и залива га ракијом (108).

Кал: Кола пуна сељака у *свеиђачном* одијелу (53). У омоту... су... [паре] већи део у *стотињаркама*, а мањи у *кованом* новцу (84). Он сједе... и почне откидати... *јечмени* крух (72). Просјак дође до прага куће. Стане у *иословни* положај (85). Било је ту од најбољег круха... *ишеничног* (88). Изабере за сваког комад *бијелог* круха (88). Жена му пружи комад *бијелог* круха (90). Почео... *грискати сухи бијели* крух (90). Ножићем одрезује ситне комадиће... *јечменог* круха (98). — Ево, два динара. *Финог* крува (100). Тежак је... *опипавао свејези* крух (100). Служавка [је] почела постављати... велику главу *црног* круха и врч (102). Имаш ли *сухог* крува? — упита (102). Трбуси жељно очекују *иђојли* оброк (122). Игра [је] угодна, јер су исходи чаробни, као од *иђајансйвеног* обреда (130). Она вади... *злајни*... сат, и гледа тобоже вријеме (132). Фратар је искористио Цикин случај да проговори... *против дивљег* брака (135). Цико се кретао према њој као *дрвени* човјек из циркуса (139). Стоји као *кишни* облак (140).

Ков: Стали... напoкoн гристи један другoгa. *Паклени* зaлoгaј! (36). Јa мaкни... лијeвo, пa дeснo дoк сe... нe измoтaх из *сни-јeжнoг* зaпухa (42). *Кoлoвoзни* путeљaк спуштa сe низбрдo (43). Биo јe [Кaнoник] oд пeтe дo глaвe у... *свeчaнoм* руху (44). — Штa ћeш. Тaкo ти јe у *нoвoм* свијeту (47). Ствaрa нoви живoт у *душeвнoм* свијeту (55). У великoм грaду службoвaшe *дaлeки* рoђaк мoмy oцy (56). Имa... у мeнe нeштo ситнишa, и пo кoјa шкудa, a мoждa ћe гдјeгдјe зaсинути и *злaйтни* пaтa-кунчић (59). Низ тужних... мисли... нe би никaкo смјeлe изo-стaти из... *нaдгрoбнoгa* гoвoрa (62). Сaмo [јe] у *нискoм* свијeту... извoр срeћe (64). Тaј гoспoдин [јe] зa млaдих свoјих днeвa биo *йрaви* тулипaн у *душeвнoм* свијeту (64). Чeкa тe *бијeли* крушaц... пoд стaрe дaнe (66). Oтпустимo сe у *свeчaнoм* руху (67). Нaпиј сe *бијeлoгa* винa (70). *Oкругли* *йушeни* клoбучић нијe зa грaд (71). Бијaху oни... писци... *нoвoгa* кoвa (83). Oслaби и дyх и тијeлo... Мeцeни oд *душeвнoгa* и *ијeлeснoгa* нaпoрa... (84). Тијeлo нeзнaтнa урeдникa *зaкyшнoгa*... мигoљи... уз великy лyдeскaрy, профeсoрa... у *глaзбeнoм* зaвoду (85). Зa *кaйтaсйрaл-ни* урeд кoпирa... тлoрисe (85). Oтвoритe рyбрикy: „... нa-мјeрe *цивилизoвaнoгa* вијeкa“ (86). [Oни] сy... крчмaри *сйaрo-гa* кoвa (86). Мoждa сe убo нa... трн испoд *млaдoг* лишћa (88). O чeлo стoлa кoчи сe *кoжни*... стoлaц (95). Дoлaзи... и нoси *бијeлoгa* крушцa (104). Ухвaти и зaлoгaј *бијeлoгa* кружa (108). A јa, син *судбeнoг* пoдвoрникa (112). Скупили сe сeљaци... у *свeчaнoм* руху (115). Нe бoј [сe] дa ћe нaм свaнути *црни* пeтaк (119). Oмркнути [ћe ти] *црни* пeтaк (129). Јaкoв... скaкaшe... пoпут *дивљeг* вeпрa (138). Утo зaцвилeшe звoнa сa *дрвeнoгa* тoрњa (140). Прaснe oпeт у *лyди* смијeх (143). Пo дyши... увитлa сe кaштo *шaјни* стрaх (145). Стao гa пoљeзaти *лeдeни* знoј (149). И мeни јe тaтa oбeћao дa ћy o Ускрсу... у *нoвoм* oдијeлу с њимe ићи нa мисy (164). Извучe сe дјeчeрaц тaкo... зaмyсaн дa мy сe мoглo зaмијeтити сaмo јeднo oкo пoпут *живoгa* угљeнa у пeпeлу (165). Јa бризнeм у *гoрки* плaч (167). Пoтeгнe из кyтa *йрoсийи* лoнaц, тe сe пoсaди нa њ (171). Прeкo гoрe нe би сe свиђaлo никoјeмy *живoмy* ствoрy (190). Вијyгaшe бијeлa цeстa, кaнo дa си... пoвyкao *млјeчни* млaз (190). Ни нaдaлeкo сe нe рaзaбирaшe... бyди кoји *живи* ствoр (190). Oнa пoхрли oтвoривши нa стијeни *шaјни* oтвoр у свoј пoдрyм (196). — Aјдe! — истиснy бaкa нeкaкaв нeугoдaн *йoдзeмни* глaс (196).

Коч: Ми се уз *часни* пост... подијелисмо (45). Рекоше ми да идем *округлом* суду (52). — Тужио сам *јазавца малишном* суду (52). Трже се... као из *дубоког, њешког* сна, дохвати... *цигару* (86). Познадох хартију *званичног* листа високе... владе (77—78). *Велики* петак (112). Мргуда... леже... Испод ... *сламног* поглавача (122). Ораха, љешника... *сувог* меса, — свега је... сваке јесени сносио Јуре (131). Ја сам се брата навико *мирном и учинивом* животу (147). Одгурну Симеун осорно... чашу, јер је био пао у... *ваљени* занос кад сви живци дрхћу и трепере у *огњевитом* одушевљењу, кад ријечи живо прште као варница (166). Је ли то икад било... да се пије за... покој душе *живом* човјеку (224). То старинско вријеме... *мирише* као *увели* босиљак (230).

Лаз: Она је међутим узела некакав *ручни* рад (44). Говоре латински као свој *рођени* језик (60). Зар ти... у *радни* дан сједиш пред механом? (112). У *добри* час хајдуци (159). — Овај ће ћидо за голу сабљу ухватити... *јрави* Србенда! (170). Од њих има шесторица у самој војсци, а један је баш *јрави* војник, стајањак (172). Казала да ти је муж *дивљи* поп (179). Очи [јој] сјаје... огњем... као *јламени* мач (199).

Лал: Личи на танак лук *младог* месеца (18). Такав *баруитни* пламен опрљео [му] нос (24). На *јазарни* дан сишао је под прилаз (49). „Је ли оно *дивљи* човјек“? (59). На длан ми спусти дуг троструки *злајни* ланац. (61) Он опаса *свилени* појас (83). Послали му нешто као *званични* акт (89). Неко ухвати овцу за *дрвени* лучац (107). Погоди *јлехани* кров (110). Капљице... као сат звоне падајући на... *лимени* листић (147—148). Не види се ништа ново, али има један... *мљечни* мирис, што се шири (155). Путује у Загреб на некакав *јтајни* састанак (157). Има на јужној половини неба један удаљен *звјездани* рој (180), Обучен је у *лаки* мантил (182). Ако затвориш очи чини ти се да се они не крећу... да су... *дотјерани* уз неки *слијети* зид и тапкају (187).

Наз: Завирио сам у рудник. Добар *камени* угаљ (34). Сац смо ту... на дохват *њешкога*... топништеа (37). Све то обасјано свјетлошћу *младог* сунца (55). Ступ *огњени* иде пред нама (57). *Мрки* угљен уплеће у тај склад... своју дубоку *мрачноту* (66). Сада смо у Црној Гори... *пређосмо* *жичани* уски мост (74). Више туђом него својом *крињом* трпи овај... у својој

сржи *нейоқварени* народ (82—83). Пореметише му *стари* готово *йайријархални* начин живљења (83). Ступ *огњени* иде и сада пред нама (83).

Петр: Подругљиво ће [рећи] намесник, и са укором већ *овлашћеног* господара (7). Јашош... почео *званични* посао (19). Доћи ће и теби *црни* петак! (33). Његове... очи, хладне као *углаисани* *наошћирени* челик, још више су се издвајале (35). Тако се шуња рис, *дивљи* мачак или човек (36). Она налази излаза из... криза које је *йрактични* живот уносио у њихову кућу (39). Дана се вратила из забавишта без *вуненог* шала (41). Кожа јој је увек *маслинаста*... обло.. женско... Чак јој се и блуза на прсима чује кад дише. Је ли то *куљени* парфем или *њена* топлота само? (54). Слутили су да се *осећајни* свет [у њој] има тек да пробуди (66). Евентуалне преговоре... данашњи *учени* свет радије назива случајем (66). Кружила су два орла. Већи, женка... само... трепне крилима,... па настави свој соло... *зрачни* валс (68). Стигао је *генерални* директор предузећа (82). Његова медвеђа трунтавост све је мање личила на *живи* муф (89). И ви сте постали *йрави* човек (90). Заковали су га... и однели... на *ћеретни* воз (91). *Злајни* гајтан, на... капи и еполетушке... беку посукнуте (94). Њој носи... *чудојворни* лек (116). Секица... ће сваки шљунак и *дивљи* кестен шоркати (119). То је један диван висок кавез од *жутог* метала... чим препелица... прездрави... преселиће је у њен *злајни* стан (119). Јаворов *крилати* плод, дуго се бори против земљине теже (122). Такав им је био *чудни* сусрет пред саму Нову годину (124). Морао [је] да сврши... неки *ноћни* препис (124). То је... *ритмички* плес који Куса изводи (136). На њен *нейосредни* захтев купљене гуске (140). Беби је био *цивилизовани* чистунац (141).

Боп 1: Слали су их... у „*воловски моћоризовани* пук“ (19). Пажљиво загледа *камени* споменик (33). Могли сте, вала, да му исправите *камени* биљег (34). непријатељ... се журно повуче са својих истурених позиција, забијених у партизанске положаје у облику *жутог* клина (65). Узаврели од слијепе мржње, они су се борили и јуришали не видећи више пред собом *обичног* непријатеља, него... *пљачкаша* — лопужу (66). Водила си чету... кроз патроле, испод носа *блиндираног* воза (81). Ипак је незгодно да један командир, макар и *новочецени* струже дрво као некакво божје говече (83). — Одмараш се, друже, а? —

Ех, одмарам! — *Проси* се борац данас одмара, а ми, командно особље... сједиш ту и мислиш (83—84). Дође и моме Танасији *црни* петак (90). Јовица је постао нека врста Николиног *незваничног* политичког савјетника (116). — Зато он [Назор] и јесте *велики* човјек (128). Па видиш ли ти да је он [Назор] баш сасвим наш... један *обични народни* човјек (128). Из даљине споро плови, *тешки* бомбардер „летећа тврђава“ (145). Николетина... диже поглед навише, и с напором... загледа се у... *лисна* свод (156).

Топ 2: Како је бујан овај *бијели* лук озимац (10). Сваки час [се] уплитала ријеч стријељање и *иријеки* суд у Бањој Луци (11). Види га како ми је порастао... *ирави* ђед (24). Овдје-ондје... просијавао је понеки нов *дрвени* кров (24). Је ли де, дјецо, да је *ирави* вуцић (43). Тако је Тодор... дочекао повратак оца... из *испразног* затвора (49). Био [је] *вјечити* кандидат за *народног* посланика (51). Видиш ово и није *ирави* затвор, него тек онако, колико да ноћимо (52). На растанку му Вујо даде на поклон један *војнодржавни* револвер (59). Шкуро је био *иични* васпитаник... надбискупа „Напретковог“ интерната (70). [Сједи] у свом *радном* кабинету (74). Тај... кад нешто и каже то само може да буде резултат... *хладног* размисљања (76). Често му се... такав... градић чинио ко... *мршви* чвор који сапиње човјека (83). То је... та... отета улица по којој... привремено гази *шући* војник (87). Били су на *дневно* реду (87). Постаје све гласнији да би заглушио свој *рођени* страх (87). Ђедо дињар у *свечаном* хаљетку мувао се (88). Одједном је... угледао руменкасте сунчеве пламичке... и по њиховом *ваљреном* сјају досјетио се да је ово већ касно доба (104). Почела је да одговара на његов *нијели*... поздрав (111). Дојурн у варошицу дугачак *луксузни* ауто (113). Познат је био и онај *луксузни* ауто усташког натпоручника Капетановића (113). Већ од *раног* јутра сједили у сјенци (116). У *привременом* затвору школе долазак усташа... одмах је изазвао промјену (120). У *сипрасном* грчу, проклињала бога (137). Каквог су *иновног* стања (144).

Тос: Он мора бити као ја, *ирави*, *сџари* радикал (44). Кроз *ледени* вез Аћим поново гледа на пут (47). Небо није престајало да стоварује на земљу и кровове свој *бели* јед (49). Замирисао је *црни* лук (91). То није пшеница, то је ситан *дивљи* јечам (93). Одвукоше га у подрум на *сламни* лежај (153). Види кроз маглу

и зору *камени* кров чесме са крстом (173). *Дрвени* кревет закрцка (190). *Сџаклени* цилиндер на лампи зазврја (209).

Шим: Можда је та глава и била класична, не у Мркодочком већ у *обичном* смислу (27). Почео [их] пробијати *врели* зној (30). Гледајући од једног до другог *ћрозирног* тијела, поче говорити (31). И други се *сџаклени* кип обрати у прах (32). *Сџеклени* се Мркодолчанин поче талити (33). Опази да има само још један млади *сџаклени* кип (33). Ти, Макица, волиш Луци него мени, свому оцу *духовном!* (33). То је поље Луг... са жутиим и тамнозеленим плохама *касног* кукуруза (59). У њезину *крсном* имену [није било] онолико чара (60). Иза... *умјейног* цвијећа на покон се укажу... дјечаца (64). Једног таквог... *сунчаног* дана одлучише да ће са Срном у виноград (67). Купе *бијелога* грождја (69). Црњеле се хрпе камења, клака и *зарђалог* гвождја (81). Види се *камени* споменик (82). Све је мировало у *ћодневном* жару (87). Бијаше хиљаду златних дуката без *сребрног* оружја (92). У *гвоздени* колобар [алку] (124). По том брдашцу расло је много *сџарога* хранића (133). Тих је дана свак у *ћирноме* руху (154). Измјењивале се стара и млада шума доцима пуним... *жсићног* класја (159). Једнако о *крсном* имену (161). Тане је... промијенио *обични* новац у талијере (167). Био ковчег пун *свадебнога* руха (189). Уговорише како ће... измамити сврдлић... и трупац *дрвени* (192). Његова коса сличила... гриви *младога* лава (195). Лице му се чинило такво од *сунчаног* свијетла (197).

119. Употреба дужег облика придева честа је и онда када

а) спецификациони значај, тј. могућност спецификационе рашчлањености по линији придев — именица није изразита или сасвим јасна, што би, евентуално, могло бити у примерима типа:

Анд: Стоји... мост од камена, са једанаест лукова *широког* распона (7). Узидана је плоча од *белог* мермера (9). Басамаци и седишта и ограда, све [је] од истог *свейлог* камена (9). Очи су се привикавале на складне линије те велике грађевине [моста] од *свейлог*, *ћорозног*, правилно и непогрешиво *сеченог* камена (10). На *стрмој* обали од *сивог* кречњака... виде се округле удубине (12). Та зграда од *свейложућкасићног* камена са кровом од *ћамноцрвеног* црепа... долазила је касбијама као раскошна... ствар (65). Назирао [се] истински мост од *белог* бањског камена (66). Плоча [је] узидана у... зид од *црвенкасићног* камена (70).

На свакој је [кући] пруга *црвеног* муља показивала докле је била поплављена (85).

Кал: Он сједа под зид на *сухи* смиљ (72). Носи лети... бијеле набране гаће... кошуљу; *бијели* крајки зубун, навезен и поткићен сприједа... ресицама (125). Гдјекад им у бисагама можеш наћи... три кила *бијелог* и *црвеног* духана (237).

Ђос: „Долазим“ мисли Аћим гледајући кроз *ледени* вез стакла на пут поред јасенова (42). Увијена у *кафени* кафтан са дугим ресама, са мајком пошла је ка манастиру (122). Типе, рече Аћим,... згаћен... јектичавим изгледом капетана, на чијим је... раменима... јадно висио *йлави* мундир (162).

РСА: Причастие западнѐ... извезло е 58 милиона фунти *белога* шећера (I, 466);
или

б) када је „насловност“ неизразита. Придев, имајући у основи функцију знака пуне особине (оне коју својом семантиком и значи) може бити, наиме, ослобођен свог репрезентативног ранга и искоришћен само као знак оне особине коју управо и значи¹²⁵. Ова граница између репрезентативности и обележја пуне особине веома је, на пример, лабилна у градивних придева („дрвен“ „гвозден“ итд.) који увек значе и саму ту особину иако она у исто време подразумева и многе друге. Ако се, дакле, придев схвати, третира као детерминатив, ближа одредба искључиво по датој особини (што је случај у ниже наведеним примерима) онда и губи својство знака врсте. Дужи облик у таквих придева може се разумети и тумачити присуством упућивачке компоненте („онај“) која остаје присутна иако нема изразиту функцију маркирања; тада се њиме означава јединка, „псеудојединка“, односно сужени збир као целина, тј. „оно што је таквог и таквог квалитета, особине“ (без идентификативног упућивања, као и без инсистирања на специјалној особини као знаку врсте):

ДЗак: До снегази дова *зворнаго*. тогова да *вст* (59). *Язъ вьноукъ*. и сынъ их. и *штрасльа* *благого* *корене* их (83).

Вук ИЕС: Бего се... затвори у *камени* град (6)

¹²⁵ Отуда је могуће неке раније наведене примере схватити и нетипично у смислу знака врсте, као што није искључено да се неки од овде наведених примера схвате изразито спецификационо. Разлика није увек велика, а ни ухватљива, те је колебање могуће.

- НЗ: Хлеб наш *исцрбни* дај нам данас (12). Ако... *рђави* слуга рече... неће мој господар још дуго доћи... доћи ће господар (64). Дакле у *неправедном* богатству вредни не бисте (181).
- Анд: Касаба је живела од моста и расла из њега као из свог *неунишћивог* корена (8). Да се одморимо од *дневног* напора (8). Ово... је за њега *иући* рад о *иућем* трошку (24). Десну руку држи у *илтиком* цепу од гуња (56). Суде о *иућем* раду (63). Дижу мост по једној јединственој замисли и *непогрешном* рачуну (66). Посматрају тај *иући* рад о *иућем* трошку (66). Сада је већ и за последњег *неверног* касаблију било јасно да... дижу мост (66). Подвиг [је] сведен... у границе *свакодневног* живота (67—68). Осећао се... као да је неки *чудесни*, натчовечански подвиг сведен на меру његових моћи (67—68). Остварена [је] једна од најдубљих жеља, *древни* људски сан (69). То чудо... ушло је у њихов *свакодневни* живот (71). Разговор... као по *неизреченом* договору мења правац (81). После тако *сушног* лета прети општа поплава (83). Гомила... грања и *речног* талоба... није... мењало изглед моста (85). Пустио велики *воденични* јаз (83). Ту су... седели... гушећи свој *љубавни* јад (99). Сад долази онај *стирми* прелаз са моста на *камени* пут (119).
- Кал: Развеселила се након *завршног* obroka (56). Сунце је... свему дало укожен изглед... прољетног дана у *каменом* селу (69). Његов лик... је... као *стиари оустошени* храст (80). Њихово приповиједање... је за њега... било *саставни* дио обреда печења круха (110). *Тући* поглед... може бити штетан (103). Био је сличан *слијетом* тићу... или *младом* псићу (111). Тијело... је као *жславни* дуб (117). Долац [је]... као *иреуски* гуњац (118). Прошао је Мркај, *јашући* на *мршавом* *неосамареном* магарцу (120).
- Ков: Сада је доста, *стиари* и *нови* вијек (34). У *двокрилом* *климавом* кућерку биће им тијесно (59). За такву покретнину... би могла послужити као *стиановићи* комад покућства (64).. Скакутао [је] стежући лукаво маленим очицама... испод *ниског* чеоца (93).
- Коч: Туба... дивна [ли] створења!... Па онај *ионосийи* делиски ход како лијепо доликује *вићком* струку (47). Испод *тврдог*, *сламног* поглавача мирише суво босиље (122). Области... се црвене као *усијани* челик (144—145). Као какав *окорјели* грешник, празна и укочена погледа, хода тамо и амо (246).

Наз: Гдје се научисте томе *корисном* спорту (53). Дочекасмо... свитање... на мање *сѣрмом* тлу (55).

Топ 1: *Резервни* шаржер... Николетина је... погледао (32).

Топ 2: Слаби његов *жрџивени* ратнички занос (71). Чуло се... лупкање *сѣиног* камења (141).

Шим.: Зацрвењела [се] као *расцвали* мак (97). Пушчани хиџи заглушише и... *весели* жамор мноштва (198).

ОПОЗИЦИОНА УПОТРЕБА КРАЋЕГ ОБЛИКА У ОКВИРУ ТИПОЛОШКЕ КАТЕГОРИЈЕ

120. Констатована је већ могућност да се насловна особина као знака врсте сведе на пуку особину, тј. само на ону коју придев својом семантиком значи. Ово се постиже и тиме да се придев ослободи упућивачке компоненте („онај“) и сведе на морфолошки облик који је предодређен да показује искључиво особину и ништа више, тј. на краћи облик придева.¹²⁶

121. У писаца краћи облик у овим ситуацијама није, истина, толико чест као, дужи али га ипак налазимо, чак и у зависним падежима (углавном у генитиву), и то и код В. Петровића, Л. Лазаревића, М. Палића, Д. Тосића и др., који, иначе, краћи облик у зависним падежима, начелно, не употребљавају; исп. примере:

РЈА: Он ме дарова као *добр муж* и *џочѣен* (Моп. сгоат, 94).

Бук ИЕС: Видио Србе... у *равну* пољу (9). НПосл: Бољи је *добар* глас него *злаџан* пас (31).

Анд: Те млечне трагове... продају као *лековѣи* прах (11). На скелама били су... *дрвен* маљ за набијање, конопци и све остало (46). Обигравали су дечаџи... између разиграних ногу, као кроз *џомичан* плот (69). У Сулејмана... био је тада *чисѣокрван* арапски коњ алат велике вредности (80). Речи чаршијске учтивости... одувек круже по касаби... као *лаџсан* новаџ (89). У касаби је сада био *сѣалан* одред војске, који се ни за време дугих затишја није растурао (90).

Кал: Крџма је... од *клесана* камена (53). На лицу јој се још и даље развијао онај *џослован* израз, као да чини нешто значајно (88).

Гурне му... комад *суха јечмена* круха (96). На подне су узели

¹²⁶ Сви случајеви употребе краћег облика у овој категорији у ствари су огранак и саставни део опште „квалитативне функције“ придева; исп. о томе III одељак.

по комад *јечмена круха* (122). Замишљајући се... о кући, о *јечмену круху*... приопћи мисли млекарицама (134).

Ков: Заврнути шешир и *модеран* нацифран прслук подаваше му лик... сеоског кицоша (44). Често ме и полије *хладан* зној... (145). Птицу... изцмарио на *дрвену* ражњу (148). Напипам у куту велик *мраморан* кип (156). Ја се сам уплаших... *завукох* [се] у спиљу иза *мраморна* кипа (156). [Клушица] се једва замијетила испод... великих крила [незина] *сламнаија* шешира (160). У нашем пријашњем стану... *џроси* столић (164).

Коч: Ово је *чудновии* створ (188). Не би ево сада жалио *злаиан* дукат дати (225).

Лаз: Око главе је имала црн *свилен* шал (56). Сви разлози су за један *лакомислен* крај срца против (86). Облачи: *демадан*... с неколико катова *злаиана* гајтана (91). Накривио једну *астрханску* шубару, преко прсију *злаиан* ланац (95). Долазио је често... без сахата и без *злаиана* силаја (98). Накривио некакав *шеширић*, а преко прслука *злаиан* ланац (100). Не дај боже, *срџина* случаја (125).

Лал: Виче... као да му кожу гуле с *жива* тијела (26).

Наз: Уза стол је стар *дрвен* наслоњач (13). По *жичану* мосту прођосмо затим Пиву (70).

Петр: Он је једини *душеван* створ међу нама (26). На читавоме простору ни *жива* створа (113). Он је лекар... *јородичан* човек (120). Уз пут се натоварио главицама *џресна џромрзла* купуса (124).

Ђоп 1: Уздају се у мене ко у *камен* град (28). Што се бекелџиш ко *варен* зец (39). Сав гњев искаљивао је на *немуиий* начин (57). Нек те ја још једанпут видим поред ње... на си обрао *зелен* бостан (57). У Николину чету стизаће још доста дуго *учена* свијета (107). Има *бенастиа* свијета (165).

Ђоп 2: Старац... се дрпну... за гаће од *груба конойљена* платна (7). За дјечака настаде... *слободан*... живот (24). Навикао на *слободан*... живот (28). Избијао је некакав... *несвакодневан* сјај (66). Село је вукло *мирну* животу (100). Био је понедељак, *џазаран* дан (105). На... постави блистао је *злаиан* старински брош (112). Немирна савјест потуљено пече као *напола жив* угљен (135). Потјераше... *удесно* од цесте, на *камений* заравањак (140). Срце му је одбијало ударе као *мејталан*

чекић (141). Ако је за благом и био *сйалан* чобанин, била је то обично нека старчина (145).

Ћос: Са њима јео *слан* сир и ужеглу сланину (31). Јели... исто јело:... *йосйан* пасуљ (41). На зубуну, види се *сребрен* ланац од сата (144). Упогани ми се у браду ако *млад* лук дочекаш у Паланци (162).

Шим: Твоје је благо примило *свейогрдан* благослов (32). А донио је тад толико новца *сребрна* и *злајна* (100). Сунце је већ од *рана* јутра весело сјало (104). Ноге му једва вириле испод *свилена* покривача (122). Рекао бих да су од силна *сунчана* жара узаврели сви мождани (158). Утиснути у шаку сјајан, *сребрн* талијер (161). Она... се загледа у *злајан* новац (163).

122. Краћи облик наћи ће се чак и у лексикализованим спрегама које имају смисао извесних термина, имена и сл., мада знатно ређе, нарочито у номинативу и њему једнаком акузативу м.р.:

РЈА: Прстенчац, у ком је ками *драг* (Ш. Менчетић 65). Невиста имавши *драг* ками срид злата пречиста (Наљешковић 335).

А у камену *драгу* охоло сунце сја му врх чела (И. Гундулић 299).

Анд: Млађи поустајаше и направише с обје стране капије *жив* зид (104).

Ков: Нуто, облије ме *срйан* зној (35). Какав ли си *срйан* гријех избрбљала (117).

Лаз: *Пун* месец гледа право у собу (106).

Петр: Месец *йун*, тачно према тераси, као да га је чекао (133).

Ђоп 1: Николегини учини се тога трена да он заиста и није ништа друго него голуб, обичан *йишом* голуб (60).

Ћос: *Пун* месец затиснуо је прозор (132). Вратови су им под зитним зубићима челика савијеног у *млад* месец (191).

123. У зависним падежима, међутим — у којима се, изгледа, и иначе директна опозиција краћег облика према дужем не испољава онако изразито као у номинативу и акузативу (ваљда услед и иначе ретке употребе зависних падежа придева у предикату) — краћи облик се осећа нешто „обичнијим“ (чак и у свакодневном говорном језику и дијалектима који не чувају видску опозицију у зависним падежима). Примера у писаца, истина, за то нема много:

Вук НПр: [Цар] дозове момче и рече му да посади виноград и да за седам дана донесе с њега *нова* вина (82). Он набере грожђа, измуља и однесе цару *слајка* вина и у марами грожђа (84).

Ков: Најсличнија [је] соку од *кисела* купуса (102). Да му ново пиће... сок од *кисела* купуса (102).

Коч: Искапи пуну здјелу *кисела* млијека (255).

Топ 1: Мрштио се као да пролази крај укварена *кисела* купуса (116).

РСА: Дуговат [је] врста винове лозе *бела* грожђа (IV, 789)
Дуговез [је] врста винове лозе *црна* грожђа. (И.).

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ОПОЗИЦИЈА КРАЋЕГ И ДУЖЕГ ОБЛИКА ПРИДЕВА
У ОКВИРУ ТИПОЛОШКЕ КАТЕГОРИЈЕ

124. Познато је да многи придеви имају само један облик, односно да инклинирају једновидском типу (нпр. придеви са суфиксалним *-ни*). Не упуштајући се овде у могућа значења ових придева, ми можемо овом приликом констатовати, упоређујући само њихове облике, да у извесних придева опозиција краћег и дужег облика може имати одраза на семантички, а и лексички садржај, тако да је и дистрибуција једне или друге форме условљена и овим моментима. Практично: придеви овога типа су само у извесном смислу једновидски (а за неке можемо рећи да се у атрибуту само чешће употребљавају у дужем облику, као нпр. за придеве на *-ни*). У таквих који, с обзиром на свој семантички потенцијал и карактер, могу ипак имати и краћи облик, однос две форме може се одмеравати такође у опозицији краћег облика — као елемента квалификације (свођења семантике придева искључиво на описни придев, описивање) према дужем облику који, сем особине, имплицира извештан однос, везу, порекло итд., односно извештан специјални квалитет, врсту и сл. Ова дистинктивна разлика осећа се добро и у односу трпног придева (тина *ћечен*) према дужем облику (*ћечени*); исп. примере у којима —

а) употреба дуже форме има такав лексичко-семантички план насупрот краћем (са другим лексичким значењем)¹²⁷:

¹²⁷ Исп. о томе и код М. Пешпикана: Одредни придев у нашем језику. Ми овде никако не рачунамо с тим да покажемо све могуће случајеве уопште, већ само онолико колико нам наша грађа за то даје повода. Иначе о овоме, као принципу, говоре и нормативни речници нашег језика, па и Вуков. Исп. у овом смислу и у речницима, код Вука (или између Вука и наших новијих речника) разлику у семантичком плану између облика „марвен“ : „марвени“, „житан“ : „житни“, „знатан“ (= познат, гласовит) : „знатни“, „писмен“ (= добро написан, описмењен и сл.) : „писмени“ (задатак, документ), „личан“ (= субјективан) : „лични“ (посед, новац итд.), „воден“ (= пун воде) : „водени“ (цвет и сл.), „једин“ (= јединствен, сложен) : „једини“ (= појединачан) итд.

Пов.: *Кони личнога... нѣ волнѣ оудржати* (15).

Држ: Туј нађох *йрави* живот (240). Ер би тада на *йрави* начин смиешни били (241). Богме си ти *йрави* нешћенац (246). Ја Мара љубим с *йравога* срца... и њега самога љубим (321).

Вук ИЕС: *Марвени* трговац одговори му (17). Пошаље *сйарога* ајдука... на вешнису (27). [Они] су га као *рођенога* Нишлију познавали (53). Нађу ондје *дјејсйвишйелнога* совјетника (76). Догађаје... слабо је кад *рођени* Србин описивао у оно време (112). Овај... бивши муселим и *рођени* Рудничанин, Токајлијћ, застаде се тада у Руднику (144). Пошаље му... *сйарога* његова познаника (162). Турци бојећи се... Букрешког *мирног* [=мировног] договора... издаду Србима ферман (172). Да им се даду права по Букрешкоме *мирном* договору (173). Спаија... узима, осим *жсйнога* десетка, по 2 гроша главице (197). Узме за себе *рођенога* брата Илијна (285).

НЗ: Богу својему поклањај се и њему *јединоме* служи (7).

НПр: Није могла изаћи на свој *йрави* пут (52). Дође му *сйари* слуга његов (54).

НПосл: Биједа на *йравога* кривца (14). Бог је *сйари* чудотворац (21). Бог је *сйари* давалац (21).

Анд: На неколико места *речног* тока њене се обале проширују (7). Неки су мирно гледали... што је могуће даље у *родни* крај (20). [Стубови] су редом ницали из *речног* корита (63). Досада [се] средом држао *сйочни* пазар (63). Како да говори на *йравом* божјем суду, а не пред злим Турцима (91). На *йравом* месту је постављена (103). *Прави* живот [се] састоји од самих затишја (106).

Кал: Мала бића... лако измакну из *видног* поља (89). Кућа чврста... а кревет *йрави* кушњен у граду (128).

Ков: Прслук подаваше му лик *сйарога*... кицоша (44). [То] му бијаше... *йрави* ужитак (148). Бијаше *радни* дан (129).

Коч: Ишли *йрошлог* пазара у шер (54). Нешто си ми драг ко *рођени* брат (61). Жао ми те... ко... *рођеног* брата (61). Твој је бак [тј. бик] *сйари* мејданџија (87). Не дам ни свом *рођеном* оцу (197).

Лал: Штапом је одгурнуо врата... врло вјешто као *йрави* сељак (69). Причаше ми... о Светомиру... како је то био *рођени* господин, посподин по природи (200).

Наз: Нисам још *йрави* партизан (28). Све је шаролико, *йрави* народни устанак (48). *Прави* партизански живот почиње тек сада (49). Коњаник тоне у колут *сунчани* (71). Је ли дошло вријеме да *сунчани* херој сиђе на земљу (72).

Петр: Твој [ће] *лични* стид, бити изложен вређању (112).

Боп 1: Нити има униформе ни *йравога* оружја (28). Били су у гробљу њихова *рођеног* села (32). Однекле је чуо и свој *рођени* глас (60). Повуци се на *сџари* положај (69). Пази га, *йрави* капиталиста (73). Сљедеће ноћи у *йуном* саставу пребаци преко државне цесте (79). Као *йрошли* пут (80). Кад га *йусџи* митраљез покоси... сасијеће га (92). *Класни* непријатељ (94). Правимо фронт *радног* народа (98). Вратио [се] из штаба... с пуном торбицом „*културног* материјала“ (108).

Боп 2: Кретао [је] из *родног* краја (58). Радекић се зачуди... начину живота у овоме... селу Подгорине, свог *родног* краја (57). На сваку [је] подлост спреман овај *жучни* и нездраво амбициозан адвокат (76). Па га и *рођени* брат заборави (101). Та гдје ће држава тући свој *рођени* народ (127). С потресом... зазвуча му његов *рођени* једва малчице измијењен глас (127).

Шим: Срнина им смрт открила нови свијет *душевени* (84). Знадијаше да је Рашица, *сџари* хајдучки харамбаша (94). На *рођени* дан краљев слегле се тисуће народа (154). Хтједе да спрем *обични* [= уобичајени] дарак (163). Мало је која кућа ... имала *йрави* ђердан (167).

б) Исп. примере употребе краћег облика у којима овај има посебан семантички смисао за разлику од дужег:

Кал: Мате... се огледавао по селу за послом за *гойшов* новац (83).

Коч: Нема, вели сложена и *једина* [=јединствена] друштва (113). *Сџар* овај твој лопов (193).

Бос: Волео је он ту снагу... поштовао је као што се *родан* калем поштује (92).

Боп. 2: Па им је и овај, најновији и тако *гласан* догађај, донио... бригу више (69).

в) Манирски су, мислимо, случајеви употребе краћег облика у придева који готово по правилу немају тај облик:

Еъ празникаъ възнесенна господна. (ДЗак 43) И штсели да не оуре неједна власта калогюра. или чловѣка црковна (И. 48).

Примаћете из *йравийельстивујушћа* совета (Вук ИЕС 101).
Као у... пољу за *љейња* поподнева (Шим 127).

Мада нисмо нашли сигурнијих примера за употребу „спецификационог придева“ у предикату, мислимо да би се, нарочито када има лексичко-опозициону вредност, дужи облик могао наћи и у њему (исп. евентуално: „Овај камен је *драги*“ и сл.), сем у случају када се инсистира на особини „у правом смислу речи“.

Међутим, употребу и дужег и краћег облика могуће је регистровати у—предикатоидним ситуацијама („привремени атрибут“, тј. у апозитивно-адвербијалним одредбама и сл.). Дужи облик имплицира „упућивачко-спецификациони“ карактер детерминације, али не увек; отуда тенденција продирања дужег облика у ове позиције:

Вук ИЕС: Он [је] објављен за *йунољейнога* (219).

Коч: Господине капетане, новоме царству свак се *живи* обрадовао у овој земљи (230).

Лал: Не смијеш ником рећи да је некуд одлазио. Ником *живом* (52). Никог нема... Никог *живог* (173).

Боп 2: Било је нечега *ведрог* и *живојворног* у тој игри (7). Пожали за својом пустом пољаном и мирном кућом коју је шума крила и чувала од осталог свијета, *бучног*, *невјерног*, *ојасног* (39). Није се могао ничему *добром* надати (119). Сад је то била... хрпа... страдалника... откинута од свега *разумљивог* и људског (124).

Шим: Не можеш... да акнеш од нечег *неизвјесног*, али *стйрашног* (19). Јато птица... полети... па ишчезну у већ *ојрганом* винограду (74). Још нико *живи* није видио свраку у међу да залута (183)—

мада је и краћи облик још у употреби (иако се у зависним падежима данас осећа необично) поготово ако се њиме инсистира на „аутономној“, „пукој“ особини, Исп. примере:

ДЗак: Да дава *всака* *чловѣкъ*. *къвъль* *жита*.: половина чистаа а половина проста (83).

Ков: [Имао је] сељачке гаће од... платна недавно *убијелена* и групно *сайкана* (137).

Лал: Тај комуниста, први којег сам видио *жива*, задржа дуже очеву руку (82).

Наз: Нечег се *мујна*, *йрадревна* сјећа (41).

Топ 2: Свак се ипак *жив* враћао (125).

Шим: То је поље без нечега *жива* (89). Неће срести никога *жива* (132).

ОБЛИК ПРИДЕВА СА ИМЕНИЧКОМ СЛУЖБОМ
У ОКВИРУ ТИПОЛОШКЕ КАТЕГОРИЈЕ

125. С обзиром на спецификациони карактер придева, као и на општу превагу дужег облика над краћим у оквиру посматране категорије, може се очекивати да ће дужи облик преовладати и у придева у самосталној служби:

Држ: *Сѣарога* се држи (250). Хоће се... јухе од капуна... а не од *чесновѣигоа* и од срдјела (315).

РЈА: Да ће ново [жито] драже бити од *сѣарог* (Б. Кашић зрц. 88). Отијаше да ш њоме сагриши *чисти* (Јосеф. И. Анчић. врат. 2, 433).

Вук ИЕС: Он остане у Неготину по *сѣароме* (232). Сиромасима [је]... радо давао... *голоме* кошуљу (241).

НПр: Ја бих волиј ударити на десет живих него ли на једног *мрѣвог* (217).

НПосл: Бој се *злога* као Бога (24). Болан се пита, а *здравоме* се даје (24). Боље је *доброга* служити него рђаву заповиједати (27).

НЗ: *Смрѣиноме* засвијетли видјело (7). Како може ко ући у кућу *јакога*... ако најприје не свеже *јакога* (29). Лакше је камили проћи кроз иглене уши него ли *богаѣиоме* ући у царство Божије (48). Заиста вам кажем да је тешко *богаѣиоме* ући у царство небеско (48). Иначе ће одадријети нова закрпа од *сѣарога* (84). Нико не може покућство *јакога*... отети ако... *јакога* не свеже (86). Лакше је камили... него ли *богаѣиоме* ући (107). Кад се *јаки* наоружа... имање је његово на миру (166). Сједе у таме и у сјену *смрѣиноме* (132). Каза им причу. Нико не меће закрпе од нове хаљине на стару хаљину, иначе ће и нову раздријети и старој не личи што је од *новога* (144). Нико пивши старо [вино] не ће одмах *новога*; јер вели: старо је боље (144). Ако дакле у *неураведном* вјерни не бисте, ко ће вам у *истином* вјеровати (181). И ако у *ѣуђем* не бисте вјерни, ко ће вам

дати ваше (181). Лакше је камили проћи... него *богајтоме* ући (186). Боже! Милостив буди... *грјешноме* (186).

Анд: Али већ сутрадан, све је било по *сиџаром* (106).

Кал: Имам бачву *црнога* (57). У носу је осјетио шкакљање од нечег *смјешног, маленог и њежног* (82). Осјећао је да... је то већ... обичај људски да на *слабоме* стичу славу (113).

Коч: Те учупај главицу лука... Те не... *бјелог, учупај црљеног* (129). Свега *сиџарог* полагаано нестаје (235).

Лаз: Некада сам мислио да бих био у стању бити најсрећнији *смрћини* (37).

Лал: Само *лудом* би се могло опростити да запјева (28). Око нас шофери и обућари... и један *грбави* (41). Он дрекну на једног *кржљавог, кривоног* (43). Почех с муком да се извлачим из тога јер је узалуд... па сам се погрбио од *узалудног* и тетурам (43). Мисли о *ишлому и далеком* (85). Онда видјех како она, од *сивог* — опет блиједи (123). Људи с много *злајног и црвеног, дебели*... излажаху из кола (134). Свијет *модрог и зеленог* био је ненадмашан (143). Сједили смо на *меком* и спавали (160).

Наз: Нисам ли можда превише гурао своје између себе и *иуђега*, застирао збиљу (82).

Њоп 1: Дође ли до *гусиог* неће ти он оставити пјесника (123).

Њос: И идућег дана све би пошло по *обичном* (36).

Шим: Млинарова сина... љубили као да им је *рођени* (43). Упутише се... да купе бијелога грожђа... јер у... Чардацима било само *црвеног и црног* (69).

126. Краћи облик је свакако ређи а, уколико се јавља, у ствари је резултат чисте квалификације, а не обележја типолошке рашчлањености. Исп. примере:

Држ: Засједу... т'их кропе за отворит апетит, за *мрћива* ускрснути (262).

Вук ИЕС: Попови да узимају... За велико опело од *имућна*... 10 [гроша] (194 и 196).

НПр: Треба ријечи намјештати... да би могао и *учен* читати и *ироси* слушати (V).

НПосл: *Болан* се пита, а здравоме се даје (24). Боље је доброга служити него *рђаву* заповиједати (27).

НЗ: И гле донесоше му *узети* (19). Тада доведоше *бијесна* који бјеше нијем (28). Доведоше к њему *глуха* и *мушва* и мољаху га да метне на њ руку (98).

Ков: Дође до *зуста* (127). О, боже, што ли сам ти толи *тешка* скривао! (132).

Наз: Ја их једга слушај: мислим: ох, лежати на *меку!* отпочинутн; направити се! (74).

127. Као што се види, опозиција краће и дуже форме има одређених синтаксичко-семантичких основа. Ми се отуда не можемо сасвим сложити с мишљењем да у овим случајевима дужи облик придева има значење „сталне особине“¹²⁸. Иако нам не изгледа сасвим јасно шта у ствари то „стална особина“ значи¹²⁹ (јер као термин омогућава различиту интерпретацију), ипак, мислимо, да се може рећи да је тешко разумети по чему би, рецимо, у „бели медвед“, „*глуши* Август“ (да се послужимо Толстојевим примерима) и сл. особина била сталнија него у „бео медвед“, „*глуи* Август“. „*Глуши* Август“ чак никако не значи особину која би за њега увек морала бити евидентна и актуелна (напротив, „*глуши* Август“ може бити врло паметан, духовит итд.). Сам тај факат, међутим, нешто је што у самој ствари, по нашем мишљењу, није релевантно, као што ни у „бели медвед“ или „бео медвед“ дужи или краћи облик ништа не говори о сталности или несталности казане особине. Прихватљивије је и ближе истини, мислимо, то да је, како Толстој вели, особина стално *обележје* извесног предмета (садржаја), мада се то може рећи углавном само за уходане спреге (типа „драги камен“, „црни лук“ или „глупи Август“ и сл.). Међутим, ни „стално обележје“ ни „стална особина“ није оно што оправдава и објашњава и сам дужи облик придева, јер, као што смо већ поменули, ни само обележје не мора бити стално, тј. увек исто, клиширано и неизмењиво. Није, дакле, битна сталност обележја нити сталност особине, већ „специјални квалитет“ који се придевом обележава, као и то да је особина коју придев својом лексиком значи само једна од оних које одликују тај „специјални квалитет“ (врсту) и да се посредством те особине означава све што уз њу иде и што се зна да иде („бели медвед“ је — „бео“ + низ особина које врсту прате). Другим речима, поред саме особине садржане

¹²⁸ Исп., поред већ раније наведеног Толстојевог мишљења, и Белићеву дефиницију: „Одређени облик је имао ... значење сталне особине (исп. ... стари сват, бели лук и сл.)“ — А.Б., О јез. пр. и јез. разв. II, 145.

¹²⁹ А. Белић, на пример, с правом уосталом, вели да: „придеви значе *увек* с т а л н у особину“ (ib., I. 41).

у придеву, њиме се — свакако захваљујући инкорпорираној заменици *и*, *на*, *ју* — упућује на још нешто (отуда и оправданост дужег облика), на одређеност врсте, „порекла“, „односа“ предметног садржаја, на супрот другој врсти (пореклу, односу и сл.) истог садржаја који именица (а не придев) ван дате спреге или у спреси са другим придевом означава.

128. Што се тиче краћег облика, ми смо констатовали да је он, принципијелно, веома редак као знак врсте (углавном је употребљив у неким случајевима, као „пун месец“, „млад месец“ и сл.) — обично у номинативу односно њему једнаком акузативу, док се у зависним падежима (углавном у генитиву) слободније распростире¹³⁰. Дистрибуција форме зависи, дакле, од тога да ли треба обележити појам извесне врсте („златни појас“, „глупи Август“) или само појам дате особине („златан појас“, „глуп Август“¹³¹), зависи управо од тога чему се именица детерминисана придевом супротставља: истој именици али другог типа или истој именици али другачије особине. Само на основу овога критеријума могуће је одређивати функцију придева, односно да ли спрега „придев + именица“ означава „име“ или не, а тиме и услове за употребу једне или друге форме придева. Краћи облик увек значи свођење придева на „описивање“, у границе описног придева, што има и свог семантичко-лексичког значења евидентног нарочито у придева на *-ни* (исп. „комфоран“ : „комфорни“, „личан“ : „лични“, „писмен“ : „писмени“, „житан“ : „житни“ итд.) и сл. који такође увек значе, сем особине, и какав додатни елеменат — однос, припадање, намену, посебан квалитет добијен у резултату деловања глаголске радње (дужи облик трпних придева и њима сличних¹³²) на супрот краћем облику (сведеном на чисто „описни придев“¹³³).

¹³⁰ Ово је свакако резултат често веома лабилне разлике између особине као знака врсте и особине као знака оног својства који придев значи сам по себи (исп. „млада сира“, „кисела купуса“), с једне стране, и уопште губитка осећања за опозицију овога типа облицима придева у зависним падежима.

¹³¹ Исп. у разговорном језику евентуално саопштење: „Баш је глуп глупи Август“, „Врло глуп глупи Август“ и сл.

¹³² Исп. М. Стевановић, Придевска служба трпног придева од глагола који немају тог облика, НЈ 1962, 201—208.

¹³³ Отпор свођењу дужег облика на краћи, тј. на „описни придев“ пружају придеви на *-ни* и сл. и то утолико више уколико се по свом значењу више осећају придевима односа, порекла, намене и др. Такви су, на пример, придеви *ручни*, *шеретни*, *носни*, *главни*, *четити*, *државни*, *возни* итд. који се редовно употребљавају у дужем облику, јер не могу да значе опис, „такву и такву особину“,

Другим речима, то значи да се у правој спецификацији за наш језик мора дужи облик сматрати начелно редовним. Краћи облик, истина, дезавуише типолошку функцију придева, али на својствен начин који се може сматрати као нормала, карактеристична посебно за градивне и сл. придеве¹³⁴.

ЗАКЉУЧАК

129. Функција идентификације јединке односно врсте издваја се на неки начин од свих других функција придева својом јасном и активном улогом.

Индивидуална идентификација вероватно је и била основни повод за стварање дужих облика придева, у тренутку када се за тим осећала потреба. Ову потребу могле су изазвати разне, а вероватно најпре синтаксичке околности.

130. Као што то претпостављају научници (Белић, Селишчев итд.), први импулс за стварање дужег облика морао је дати придев у самосталној употреби, тј. у ситуацији када је на именицу требало упутити искључиво придевским детерминативом (исп. *Окривљен је и осуђен* : *Окривљени је и осуђен* : *Окривљен је и осуђени* : *Окривљени је и осуђени* и сл.).

131. Што се тиче других средстава — пре свега анафорско-демонстративних заменица — која су такође могла бити искоришћена

већ само однос („ручни“ = који се односи на руку, који је у вези са руком и сл.), везу са нечим („државни“ = који је у вези са државом и сл.), намену („теретни“ = који је намењен за терет и сл.). Отуда, с друге стране, специјална форма од придева који пре свега значе особину, а не „однос“ и сл. као: „дрвен“ (описни придев = „од дрвета“) : „дрвени“ (исп. „дрвени комбинат“, а не „дрвени комбинат“) = придев односа; „водни“, а не „водени“ (уређаји), „жељни“ (а не „жељени“ погледи) и сл. Ово исто постиже се и на други начин (на пример падежним односом: исп. „фабрика стакла“, а не „стаклена фабрика“) уколико морфолошко диференцирање придевом није могуће или није погодно.

¹³⁴ Толстој, међутим, није нашао примере који би у већој мери потврђивали склоност градивних придева спецификационој функцији, тј. дужем облику. То би могло значити да је дужи облик у оној функцији српскохрватска тековина или је у старословенском по среди грчки утицај; можда је дужег облика у говорном старословенском језику било знатно више, али је одсуство члана у грчком у тим случајевима механички наводило на употребу краћег облика. На ово би могли упутити и примери дужег облика, мада у текстовима малобројни, које је Толстој забележио: *Пристѣпи къ нему жена инаѣшти... мвѣра драгага (57). Не ины одѣваниѣ брачанага (58). Жжи желѣзны... вѣнецъ трѣновы... хлѣвъ ѣачныи (74)* и поред тога што у грчком оригиналу члан у тим случајевима одсуствује.

као идентификатори, ми смо могли констатовати њихов двојак, односно тројак положај у односу на идентификативну снагу придева:

1. заменица је довољна да без придева изврши идентификативно маркирање одређене јединке;
2. заменица је несигуран елеменат у идентификативном маркирању одређене јединке и кооперира са придевом и
3. заменица је потпуно недовољан елеменат за идентификативно маркирање одређене јединке и основни идентификатор је придев.

132. Из овог следи закључак да заменице нису увек биле у могућности да дезавуишу придев као знак одређености и да ту улогу преузму на себе. Тешко би иначе било објаснити откуда је уопште и дошло до формирања сложене придевске деклинације, јер заменице нису у језику настале после формирања тих облика, већ су постојале пре њих. То, другачије речено, значи да је тешко тврдити да придев уз заменицу обавезно губи обележје одређености, и да је то разлог што се уз заменице, начелно, увек може произвољно употребити било дужа било краћа форма. Практично је питање, у којој се мери краћи облик употребљава уз заменице. И поред мишљења да је овај облик уз заменице „у употреби¹³⁵“ што је само по себи тачно, материјал показује да је он ту знатно ређи, нарочито у зависним падежима (немамо ни једног забележеног примера¹³⁶).

¹³⁵ Исп. што о томе веле Белић-Голенишчев: „Уз показне заменице се употребљавају обе форме придева: дао сам то добру човеку или томе добру човеку“ (III Међународни конгрес слависта, 45).

¹³⁶ Зашто је краћи облик мање обичан уз заменице, није лако објаснити, мада нам се чини да је узрок у томе што се придев уз заменицу парадигматски радије управља према њој него према именици (исп. у разговорном језику: „Оног лепа човека сам срео“: „Оног лепог човека сам срео“), док придев без заменице лако инклинира облику именице („Лепа човека сам срео“). Ваљда отуда и чест краћи облик, чак устаљен и у извесним фразама, као: „усред бела дана“, „из бела света“, „гром из ведра неба“ и др. Или је, можда, инклинирање придева дужем облику у формацији са заменицом још боље објашњавати неком врстом језичке инерције, незазирања од дуплирања истосмерних средстава, при чему примарно средство (придев) остаје у оном облику који би имао да и није дошло до дуплирања заменицом. Сама појава заменице уз придев може се, дакако, објашњавати и ненаглашеношћу саме заменичке компоненте дужег облика придева, тако да придев није увек способан, или се не осећа увек довољно способним да одабира ствар, услед чега је тежиште битне информације (ознака новог) на заменици, чиме би заменица, у ствари, била нека врста психолошког предиката (исп. о томе детаљније код М. Пешикана: Црногорски говори, 35), јер се придевом ипак наглашава пре свега особинска, а не заменичка компонента. Отуда, природно, заменица, иако на неки начин дуплирана (*онај* + *леп онај*) лако егзистира уз придев у дужем облику.

Али, као што је у једном тренутку потреба за идентификацијом могла створити дужи облик придева и изградити систем нарочите придевске парадигме која се могла уопштити и употребљавати и онда када за њом није било неопходне потребе, на исти начин је у другим словенским језицима могло доћи до реакције на ту појаву: тј. пошто идентификативна улога придева (дужи облик) није увек била релевантна и активна могао се дужи облик уопштити у свим ситуацијама без обзира на то да ли се придевом врши идентификација или не врши. Наш језик у том правцу показује, дакле, старије стање у односу на друге словенске језике, који су елиминисали краћи облик свуда где није био неопходан као опозициони елемент. За дистинкцију двојакних облика у нашем језику још увек је јак опозициони критеријум — „однос“ према „пукој особини“, односно одређени синтаксичко-семантички па и лексички план.

133. Ово показује колико су значење и функција дужег, односно краћег облика у с л о в љ е н и одређеним ситуацијама (не само заменама) од којих и зависи функционалност и закономерност његове употребе. Док су други словенски језици ишли за тим да, уопштавајући дужи облик, функцију идентификације искажу на други начин, запостављајући придев, дотле је наш језик могућност идентификације придевом (дужим обликом) задржао и даље, у номинативу и акузативу код свих писаца, а код писаца који и у зависним падежима разликују обе форме — у мање-више свим падежима (осим квалификативним, који су и иначе сродни предикату и *не уйућују* на именички појам као јединку).

II. ДЕСКРИПТИВНА ФУНКЦИЈА

ПРИДЕВ КАО ЕЛЕМЕНАТ ДЕСКРИПЦИЈЕ ОДРЕЂЕНОГ ПОЈМА

134. У досад размотреним категоријама придев је имао двоструку детерминативну функцију, која се састојала у томе да се њиме: 1. покаже особина и 2. да се посредством особине укаже на одређеност јединке, односно врсте. Самим тим, одабирање из потенцијалног фонда особина које јединку одликују није било сасвим произвољно: за детерминацију се могла користити само она особина која је у исто време била и карактеристичан знак одређене јединке, односно врсте.

Ми смо, међутим, већ раније поменули да се идентификација као активан процес гаси: 1. када нема субјективе намере, односно потре-

бних услова за то и 2. када је јединка појма именице у говорном комплексу већ идентификована, тако да би поновно идентификативно маркирање и упућивање било сувишно.

135. У оквиру категорије којој сада приступамо, размотрићемо управо овај други случај — функцију придева као одредбе појма који је већ идентификован, лансиран у говорни план као идентификативан, односно одређен¹³⁷.

Овакав положај именице у говорном комплексу има својих директних реперкусија и на употребу и функцију придева уз њу.

Будући да нема идентификативног упућивања, придевом се не мора откривати „карактеристични знак“, већ било која особина којом се дати садржај одликује, или може да одликује. Из овог проистиче и следећа црта: придев се користи искључиво у дескриптивне, а не и у друге сврхе.

136. С обзиром на то, основне карактеристике које одликују именицу и придев у оквиру ове категорије јесу следеће:

Именица: 1. Појам који означава именица је — одређен, лансиран у говорни план као одређен, већ идентификован, односно довољно информативно оспособљен да би функција као одређен. Другачије речено: јасан као апсолутно индивидуално егзистентан у датим границама места и времена (при чему није важно да ли је он говорним лицима и „познат“, „лично познат“ у смислу јасне идентификованости или аперцепције властитим средствима опажања), тако да други не може бити имплициран.

2. Ова одређеност постигнута је на следећи начин:

а) *ранијом идентификацијом* или пак идентификативним упућивањем у тренутку говора *искључиво* демонстративно-анафорском заменицом (што подразумева случајеве у којима је заменица способна да *сама*, без подршке придева, обави идентификативно маркирање и упућивање). Такав ћемо случај имати у примерима типа:

Стари Мароје има дуката као шуме (Држ 257).² Брат је *славнога Милоша Поцерца* (ИЕС 128). Нијесам ја као *онај мој цркљиви Јовица* (Ђоп 1, 49). Николетина је, сједећи поред комесара, мирно слушао, ... а кад се ... диже, у чуду омјери *раздраганог*

¹³⁷ Са сличним, мада још довољно неискристалисаним случајевима овога типа већ смо се срели у „псеудоидентификацији“ односно „осигурању идентификације“. Ти случајеви представљају прелазну карикату од „идентификације“ ка „дескрипцији“.

комесара (Ђоп 1, 110). И сав се крај узнемири, а највише *изнемогли* Вук (Коч 256). Фала *драгом* Богу (Кал 93);

б) *аисолутином јединачношћу* егзистенције предмета у природи (под условом, дакако, да се придевом не врши „сужавање“ и сл. на бази „псеудојединке“, односно условног разбијања јединственог појма на „јединке“), као у примерима:

Ако ли ко рече... будало! биће крив *ѝаклу огњеном* (НЗ 9). Сунце [је] на *модром небу* (Кал 82). Све је окренуло лице *блиједоседефасиом исиоку* (Коч 89). На *нагло осиромашеном и смиреном небу* остају само пећурке падобрана (Ђоп 1, 145);

в) *ситуацијом*, тј. чињеницом да у границама датог места и у дато време не егзистирају (не могу егзистирати) две јединке онога што именица значи, као у примерима:

Низ лице му се точиле сузе натапале *чујави брк* (Кал 79). Како је *жилав и неуморан... ѝојли живоји на земљи* (Ђоп 2, 7). Она пусти на вољу *ојађеном срцу* (Коч 63). Збаци поњавицу с *облог, загријаног, уздрхѝалог ѝијела* (Коч 123). Били су у *сиаром зайушѝеном гробљу... села* (Ђоп 1, 32) — што је начелно исто као и одређеност постигнута:

г) *ѝрипадањем*, под условом да је јасно да некоме или нечему у датом тренутку (или на датом месту) може да припада (егзистира) само једна јединка онога што именица значи, као у примерима:

Ту је *њен драги, моћни, јединствени бабо* (Анд 118). Ова је књига украшена именом *вашега свейлога и честѝијога браѝа* (ИЕС 111). Он би дуго гледао у свој *једри набујали гај* (Коч 257). Ја се не мичем од *свог чађавог кучерка* (Ђоп 1, 77). Сјетио се *Танасије свог ѝојалењеног села* (Ђоп 1, 92).

Сви ови индикатори начелно имају један циљ: указују на то да је у датим оквирима само једна јединка имплицирана (може бити имплицирана) и да је баш она предмет саопштења.

Придев: 1. Не врши никакво маркирање у циљу идентификације и сл. Из овога проистичу остале прте:

2. ѝиме се не врши никакво супротстављање јединке ни по плану ни по збиру;¹³⁸

¹³⁸ Као практично правило за распознавање придева у овој функцији може се узети следеће: 1) уколико се придев изостави — именица ништа не губи од своје

3. именички појам се придевом информативно проширује, допуњује, о њему се ствара потребна или жељена слика, пластично приказује, објављује особина коју говорно лице сматра важном или жели да на њу скрене пажњу слушаоца. Према томе, придев је знак — или стварне, објективне особине, оне којом се дати појам одиста одликује, или особине коју говорно лице субјективно третира, исказује њоме свој емотивни или експресивни однос, или придев може имати смисао коментара, „разраде идентификације“ или епитета. Разлика је стилистичка, а не суштинска а граница међу њима често је лабилна, јер оно што се износи као „субјективно“ може бити и објективна чињеница.¹³⁹

4. Придев-атрибут у овој функцији карактеристичан је нарочито за организацију књижевне, уметничке реченице — која обично тежи да буде не само пластична и садржајна него и релативно кратка, да причање спроведе што економичније, избегне расплнутост казивања — а што, није увек типично за разговорни језик.¹⁴⁰

С обзиром на одсуство утицаја придева на план и збир именице (придев не врши издвајање јединке из збира, сужавање збира и индивидуалности, одређености или општости, а углавном и информативности, тј. присуство придева или његово одсуствовање ништа не мења у положају именице у односу на њено место у плану и збиру. 2) Не може се уз именицу употребити неодређена заменица „некакав“ „један“ (у значењу неодређене заменице), јер именички појам је по правилу увек одређен. Обратна ситуација карактеристична је за функцију III — „квалификативну функцију“.

¹³⁹ Ми се не можемо сложити са Н. Толстојем — да епитет треба одбацити као функционалну категорију у видском плану, јер, по њему, епитет има „стилистичку функцију“, а „ми ни у ком случају не можемо узети стилистички моменат као одлучујући фактор“ (ib. 72). Епитет, по нашем мишљењу, један је од елемената „дескрипције“ којима се такође нешто више о појму казује, без обзира на субјективни филтер кроз који је особина пропуштена. Епитет, дакле, не третирамо само као „есејистичку“ или „импресионистичку“ функцију, већ као елемент којим се, макар и субјективно, досликава већ идентификован појам, и он се, с обзиром на то, јавља као битан критеријум, на одређен начин дистрибуиран у видском смислу. Мислимо да се само на овај начин може схватити синтаксичка дефиниција епитета и једино се њоме може оперисати у граматичким питањима, тим пре што, без обзира на његову стилску обојеност, његов облик (дужи или краћи) зависи од његове улоге, места и функције у оквиру категорије у којој се креће, па га је неправедно искључивати из разматрања. Искључивање епитета значило би апстраховати целу функцију „дескрипције“, што би, међутим, било сасвим неоправдано.

¹⁴⁰ На пример: Пролазимо поред *мрког, замагљеног* Дурмитора (Наз 83) — тип је реченице у којој придев има функцију дескрипције, описивања, информације дате сажето, одредбом која би у говорном језику природније била казана реченицом: „Пролазили смо поред Дурмитора који је био сав у магли“, „Дурмитор је био сав у магли и изгледао је некако мрк када смо поред њега пролазили“ или сл.

сл.), ми у оквир ове категорије можемо уврстити и дескрипцију не само одређене јединке већ и *одређеног њојма* (садржаја у целини), тј. случајеве у којима се придевом врши квалификација читавог збира, односно „индивидуализоване именичке представе“ („*охол* лав“ = сви лавови уопште; „*црни* ђаво“ — уопште) — у оним случајевима, дакако, када придев на неки начин „плеонастично“ објављује особину, користећи за то оно својство којим се одликују све јединке датог предметног садржаја.

Напоменућемо још само толико да је дескриптивна функција придева веома разграната у материјалу језика и да стога не можемо комплетније цитирати грађу којом располажемо.

Материјал ћемо излагати углавном према „типу одређености“ (по напред показаним тачкама „а“ — „г“), не држећи се, наравно, формалних критеријума, већ распоређујући примере у групе својом сродношћу по значењу и положају именице.

Као што ћемо из примера видети, придев-атрибут се у писаца и споменицима и у овим случајевима употребљава у дужем облику врло консеквентно:

а) *Дескрипција идентификоване јединке* (углавном властите, односно опште именице као обележја тачно одређених, већ идентификованих индивидуа):

ЖП: *Сѣмѣ же прѣсвѣтлѣ храмѣ ѣпѣа нашего* (85). *Сѣже стѣ и прѣ[к]свѣ[ц]и[ен]и храмѣ* (86). *Яще ли котѣри... сѣю ст[ра]шноуѣу заповѣ[дѣ]* (87).

Пов: *Имаць... ви за реченога влахѣшѣ* (62). *Еѣ име великога саваѣ голеного* (42). *Еѣ име великога бога* (60).

ДЗак: *И тако наоуѣтише его на ме... јакоже... дѣавољ възвѣсивѣи вратѣю... на прѣкраснаго Івсѣфа* (85). *И възсѣх дасть ми въз роуцѣ јакоже и великому Конѣстанѣтиноу* (85). *Прѣкраснаго Івсѣфа цѣломоудрѣемѣ оукрѣпи* (85).

Држ: *Срјећа ме доведе у ови ваш чесѣиѣи град* (239). *Налагали на твога доброга Мара* (256). *Сѣари Маро је има дуката као шуме* (257). *Како ће се шак пасават с... сринцом јуже, којој се дно узвиди како у мрѣвом мору на Локруму* (261). *Сѣ се је ставила на онога доброчесѣога Мара* (273). *Од Мара нашега доброга* (320).

Вук ИЕС: *Био у Бијограду везир славни Ађи-Мустајпаша* (4). *[Разби] на Суводолу силнога Пећког пашу* (119). *Јанко Стои-*

ћевић, брат [је] *славнога* Милоша Поцерца (128). Изгубе... и *младога* Симу Ненадовића (161). Паша допусти, да се проја разда народу, и он пође... да гладној сиротињи носи *џај радосни* глас (240). Бихлер [је] овај *важни* и *џамайходосџијни* догађај изоставио (318). За тај *реџки* догађај није још ништа добио (319).

НПр: Нека *родољубиви* Мушицки лети за Пиндаром (III). Нека дубоко *замишљени* Соларић истражује (III). Убио га *живи* Бог! (113). Кликну *јакога* Бога у помоћ (119). „Сунце на исток а *јаки* Бог на помоћи“! (125).

НЗ: Ти си Христос, син Бога *живога* (41). Да дође на вас сва крв... што је проливена... од крви Авеља *џраведнога* (60).

Анд: Као да из широких лукова *белог* моста тече... Дрина (6). Дечака... су... повели... за *далеки светли* и *сџрашни* Стамбол (18). У овом *необичном* каравану, ишли су... многи родитељи (20). После тога *необичног* увода... Абидага је објаснио (26). За то ће се већ побринути... овај *глаџки*, *хладни* и *џодмукли* Госун ефендија (40). Придржавају *везаног* Пљевљака (59). Турски момци су приметали коло... Око тога *сабијеног округлог* кола... обигравали су дечаки (69). На том *узвишеном*, *новом* и *необичном* мосту чинило им се да су... залутали (69). Урезано је у *џврди* камен (70). Стоји *џврди* и *раскошни* каравансарај и прима путнике (72). Ударају о стубове *камениџог* моста кладе (80). *Иуни* и *гојазни* Исмет ефендија прича опет о својим претходницима (83). Варош је на том *леџом* дану изгледала страшна (85). Једне [се] ноћи... од заборављене свеће јавио пожар... свет у касабџ посматрао је *огромни* пламен који је јако осветљавао не само *бели* мост него и околину (98). А *сџари* Хаџи-Зуко... је два пута ишао на Ђабу (101). Негде зимус... дође *злогласни* Јован Мићић (101). Клатиле су се умотане... жене... деца... Појава тога *џремореног* и *раскућеног* света огласи... живост на капији (104). Шта је било између Авдаге и Мустајбега... и како му је *џреки* и *часџољубиви* Авдага „да“ девојку? (115).

Кал: У име *милосџивога* Бога Исуса Христа (85). Фала *драгом* Богу (93). У име *милосџивога* Бога оца (96). Кукци запливали су у овај пахуљава *мекани* зрак (97). Кад и просјак... приступи вратима дућана и један сељак... Трговац брзо остави *занимљивог* просјака (100). У име *милосџивога* Бога оца. У име *милосџивога* Бога (106). Замишљајући се без овог *забавног* посла... учини јој се да је ријешила питање (134).

Ков: Бивствујеш у овом *сѝаром* и *часном* дому (33). Знам да ће [да] ме жртвују *свемогућем* Молоху (37). Ја — заори *увријеђени* Регистар (38). Захокота... *клеѝи* каноник (40). Испразнидер торбу овога *ѝошѝованого* кума (49). Очице би упро у слику *расѝейого* Исуса на стијени (50). Лице претварало се тому *мр-кому* свату у прави прокут (55). *Сухойљивога* Перицу... стисло нешто (61). Школаће га... господин у кога [је] твој *наѝуђени* Јурић кумординар (67). А ви вриједни сусједе мога *доброга* Ивице, могли бисте имати љутога окапања за клевете (73). Како сам ја у овом *дивнсм* кревету? Шта је то било? (74). Није *драги* Жорж схваћао онога (75). Слуша... велике мисли *ѝѝрбу-шасѝого* Мецене (77). Уздише *добри* Жорж (78). Какве ли су то дуге изреке у том *сѝрашном* говору (79). А *дичному* добротвору бијаше једва педесет и пет година (81). Римљани би гледали... *славного* Цицерона (81). А тако исто рећи ће и *славни* Бомбардировић (81). „Чујмо...! — виче *славни* појет (82). А колико ће стољећа проћи док се роди у друштву... такав *смиони* и *безбожни* Прометеј (82). Ослаби и дух и тијело... *славному* Мецени (84). *Вјерни* кумординар [га је] морао однијети у кревет (84). Она још једина тријезна... у том *кићеном* дармару... Међу празним боцама (77). Прекине професору ријеч *сѝијни* уредник (86). Укописти се *окреѝни* Жудија (97). Сви пако молићемо *драгога* бога за *милосѝивого* нашега добротвора (101). Баци се на кољено *обијесни* Петар (107). Одвратим *суровом* Жоржу (108). Шушкаше силне брчине... мрморећи у ухо *униформисаноме* лугару (115). Госпођа си поправљаше бујне косе... кадно је *хиѝри* лугар ухвати испод рамена (117). Шеташе... *зачарани* великаш, грлећи... жену (120). *Среѝном* и *блаженом* проводнику шикну најприје тамна румен (122). Шта ће ти сав тај *огромни* иметак (123). Ево, овај *мили*, овај *добри* створ — друга ми је жена (123). Од сјевера лети великашев ат баш према јазу *сѝрашнога* и *бајовиѝого* млина „Понорна“ (124). *Бијесни* ат гурну... проводника (124). *Полусвијесни* великаш држаше се чврсто за глогов грм (124). Заплело о њу пожудно око *младога* нашега Мецене (126). Још [је] и сада сакрито... тих... пурана у пласту сијена *ѝошѝованого* Мате Зорковића (129). Прескочи праг... *младога* и *бијеснога* Мецене (135). Старац устане... *Бјелоглави* се старац прекрсти (137). Јаков обухвати лијепу жену око паса... Гиздава вила разрогачи очи на тај *неочекивани* нападај (139). Па те нека

прати *црни* ђаво на том *кривудасиом* татском путу (147). Сатрто колешце *кукавног* млина већ је дуго... сустало (149). — Врати ... врисну *увријеђени* Феркоња (168). Срну на ме *бијесни* Феркоња (169). Изненада никну из траве *једнооки* Феркоња (173). Други пут не лијегај крај постеле на тај *кукакви* под (174). Докле трајаше тај *слајки* сан, тко би га знао (185). Не знам докле трајаше тај *болни* полусан (187). А како се зове тај *нови* крај у који силазимо (190).

Коч: Добро [се] сјећа *силни* Мухарем-ага (45). Звуци јасне ђурлике изгубили [се] у пустим висовима *шамнозеленог* Медењака (50). Он... изиђе из колибе, а *ојрезни* га гаров дочека (51). Одјеци... изумријеше у густим висовима *шамнозеленог* Медењака (62). Нека 'вала *милоствивом* богу (71). Довуче [се] из „*лејог* Срема“ (78). Свеједно је то мом *милом*, *драгом*, *рођеном* Јаби (87). Онда ће бити и цару *јремилосном* и спаји свега доста (96). Јао мени до бога *милога* (108). То је гријешно и богу *драгом* мрско (123). Ја сам се присег'о богу и *честивиом* цару (128). Дилио сам и не'кве позовке... од *славног* суда (134). — *Славни* сут, — устаде жандар... И сељаци... и скидоше капе (135). Пролази *јроклейи*, *куљави*, *јаклени* Џибо (137). Да бог *милоствиви* сачува (137). И данас се [он] на то тужи и вели: „*Сјари*, *крејали* Џибукарда, Ђурђије и 'ришћани криви су томе“ (138). То послао *куљави* Џибо (140). Жубер у м р о,... доврши газда Саво пошљедњи *кобни* телеграм (151). Вели *јамейни* Давид (167). Да бог *милоствиви* сачува (180). Не дај... да замукну пјесме... у *ом сјародревном* српском манастиру (204). Оно... јауче... *сиједи* и *честивии* Парто (215). *Луди* Крстан... сјео на камен (245). *Бленјави* Шеле обукао на се нову одећу (245). Ја сам *блентави* Крстан, а *бленјавом* Крстану то је... драго (245—246).

Лаз: Помисли шта је урадио *луди* Никола — обријао бркове (38).

Пијани Ђоза... ме је сто... пута уверавао да је пијан (61).

Лал: Не би ли ми бар мало засвијетлио у овај *облачни* дан (28).

За њим стиже *сјари* Чауш (29). Чудновато је, рече *сјари* Чауш (30). Пође чак и *хроми* Никола Качаранда (49). Ту су га убили... за паре које им је дао *сјари* Брадарих (49). Први дође *сјари* Чауш (53). Тај *весели* Мороз научи ме како се на руском псује (78). Причало се о ђупу... и тражили су тај *јроклейи* ђуп (98). *Сјарини* Тодор и *весели* Вукалица... пили су (103). И *сјари* Вејсил... чуваше се добро (132). Ја и Југ Је-

ремић и дугачки Иван Видрић и велики Вуко Недић... Сваки пут смо се растужили (135). *Сћари* Мап... покушаваше да одере кожу (141). Све... несреће свијета навалиле су у овај *забијни* крај (144). Бранко је измислио тај наш *нови* метод (145). *Главаш* Лабуд... нањуши однекуд Мичурина (167). Дође ми жао што ћу је, одлазећи у тај *огромни* Београд оставити (194). *Сћари* „Долфус“ причаше ми често о Светомиру (200).

Наз: Али, као да се *сћари* медоња почео сада будити (13). Горан... најешта којешта на стол... *гладни* је Горан, сав сретан, јео (13). Да је присталица усташа, не би ме *ојрезни* конспиратор водио у његову кућу (14). Друзе Тито, будеш ли доскора тако радио у *сћаром*, *најушћеном* *ујрљаном* замку што се зове Хрватска, бит ће добро (18). Непријатељски... авиони... Напали су опет... *јорушени* Оштрел (32). Чита... чувеног „*Бијесног* Роланда“ (79). Више туђом него својом кривњом, трпи овај *снажни*, *бисћри*... народ (82).

Петр: Кад си баш тако тронута због тог твог *глуhog* Агуца, а ти бар пости (39). Вероватно неко тамо преко *забија* колац за чун, али тај *закасни* звук... заправо одаје... тишину (68). Онај савијутак горње половине препеличина кљуна... прелази преко доње, али не злотворски... Вуле је умео да дуго гледа у тај *безазлени* савијутак (122).

Топ 1: Лисица се... с *малешаном* отимала око *кокошке*... *Ујорни* дјечак сад је већ остајао побједник (15). Трпети *многољудни* Бихаћ (16). Чешкао [се] *крујни* Николетина (19). А бог ће ти га *драги* знати (20). *Згурени* Јовица држао се печално (20). Шта ћеш — опет се *мирио* *јреморени*, *снуждени* Јовица (20). *Пошамњели* Јовица крадом је уздисао (21). Па и то би могло бити... *скрушено* је признао *сањиви* Јовица (22). Нек ти *драги* бог носи овако друштво (33). Остао је *добри* мали Николо (48). Нијесам ја *накрај* срца ко онај мој *цркљиви* Јовица (49). Неће ли *драги* бог дати (50). Нек... тебе *драги* Бог... сачува (50). Чак се и... *скромни* Јовица Јеж измијенио (54) Провела мјесеца дана у чети *чувеног* Милоша Балаћа (55). *Засћрављеном* Николетини [се] учини да их она, редом покоси (55). Јовица [се] бијаше... *ухињао* као прасе кад га чешкају. У томе *блаженом* положају Јовицу први откри сам Николетина (56). Николетина је држао *усћрејшћалог* Јовицу (56). *Засћрављеном* Николетини учини се тога трена да [је]... голуб (60). Николи-

на матер... поред *крујиног* и *незграјног* Николетине, личи више на... дијете (62). Набусито одвраћа *мрзоволни* Николетина (62). *Неизбијесни* растанак већ [је] ту (63). Вјетар неуморно брише... Старица још више тоне у *изблићели* *йрешироки* капут (63). *Ойрезни* Николетина... маше руком (67). Све је то масло оног *згуреног* Јовице (69). Чак се и... *црни* Стево замишљено подними (77). Убио га *драги* бог (80). *Разглагољени* Никола [је] и даље причао (81). Ругао се даље *глагољиви* Ницо (98). Окуражи се чак и *йечални* Јовица (109). Он се... диже, у чуду омјери *раздраганог* комесара (110). Крвевљео се испотаје *дугачки* Танасије (111). То ће му исто рећи овај *згурени* Јовица (116). Врцну се *црни* Танасије Буљ (125). *Згурени* Јовица нешто тромо тртља (138). Зар... да изиђем на бојиште *чесићиног* кнеза (139). *Разведрени* Ницо кудну (140). Јовица... погледа *добродушног* црнца (150). — Гледај ти само овог *урокљивог* Јовице (151). У овоме *варљивом* предаху између четврте и пете офанзиве (152). Препадао [је] и онако *збенављеног* и *разјаданог* Јовицу (152). *Болећиви* Јовица успут је набавио... коњче (153). Погледа у *изболованог* Николетину (156). *Изнемогли* Јовица читав дан климао (158). Николетина задржава... поглед на *изведреном* Јовици (164). Ех, што ти је *црвљиви* Јовица: боји се да сам сишао с памети (165). Видио да је *исцрљени* Јовица далеко заостао (165).

Боп 2: Погледа *сневесељеног* кнеза (10). Тодор упита *забринуилог* кнеза (12). [Намигује] *озбиљном* Тодору (14). — Ћути... прошапта *гојазни* Пајо Мрдаљ (16). Кад... блијесну ријека... *крезуби* Але Тороман... љутило повика (17). Откидајући се од овога *крајког* одморишта... већ је знао да је с онима... прекинуо (21). *Ситари* и *глуви* Зељов... задовољно је цвиллио (29). Уз материну сукњу и поред *вољеног* дједа све је изгледало лијепо (40). Зид... био је окићен великим сликама... Тодор се... изгуби у томе *зачараном* и *невиђеном* *богашом* свијету птица, змија, зечева и мноштва других животиња (41). Тако ми *жсвога* бога! (48). Саветује *узбринуиом* Панету... да се... јави (60). Неће ли дати *драги* бог (61). Јозо се спусти на наслоњачу... док *жусири* и *жгољави* адвокат никако није могао да се скраси (73). *Окрејини* адвокат... је... хартије... распоређивао (75). Само полако — расхлађивао је... адвоката *намршићени* Шкуро (75). *Узнемирени* и *занесени* адвокат сјети се једне плакате (79). Орешковић... погледа *размешљивог* адвоката (78). Како им

бог *драги* даде (82). Размишљали су [шта да раде]... а кад оног *ведро* јунског јутра пуче глас да је и Русија ушла у рат (83). Свијетли! — кратко је извјештавао *ћушљиво* оца (85). *Најежсени* Радекић [га] продрма (89). *Искаљани* Пајић само се ухвати за главу (89). *Збуњени* Радекић окрену [се] око себе (89). То *огорчени* Радекић није објаснио (90). *Просјодушни* Маркиша... примаче се (93). Трудио се да што брже заборави... *илеменић*ог Боројевића (97). Може се стадом запети у *склонийи* Лисичјак (98). Ајде... гони те коње... — укори га његов *скуждени* и *најежсени* стриц (101). Саву дочека *необрјани* Але Тороман (106). *Крујни* и *јодбули* Саво (106). *Подругљиви* Стојан Кекић нагну се према *замуклом* и *јошамњелом* Тодору (110). Чисто му се учини да се врата овога *необичног* затвора поново залупише (110). Поред... Капетановића, ионако *неугледни* Шкуро сасвим се изгуби (113). Ево, тако се то ради... — окрену се *натпоручник* *скамењеном* Тороману (116). Тороман... једва дочека да се... дочепа *сџарог* Вуксана (116). Старији Шарчевић, Заим, окрену се *обнијемилом* Крсти (116). — Е, нек ти је са срећом... рече Капетановић, узимајући аутомат од *уздрхџалог* и *збуњеног* Заима (118). Ту [Капетановић]... управи с аутоматом... у *обореног* Крсту (118). А рука им је ево овај *усџомамљени* Капетановић, *јросџи* и *груби* Тороман и сви остали за њима, све до оног *гаравог* циганина (119). Западе [у разговор] и сам *нейовјерљиви* и *јодругљиви* Стојан Кекић (122). Тек послѣ неколико тренутака, јави се *јренеражсени* стриц (127). Влахиња... као да... не запажа *кушџравог* и *неугледног* Шкуру (137).

Шим: Плаши те и проклиње тај *чудни* *неодређени* крај (18). Кад би [звоник] и зазвонио, мало би их чуло тај ионако *слаби*, *кријешџави* глас (24). Анте... виче:... Николи од тога *громовић*ог гласа прођоше трнци (29). Само једном, кад се *сџари* Петрас... поплашио суда... — цикнула она (52). Но Боја свеђ у послу: у *сџаром* млину (53). Пошли к *сџаром* Петрасу у крчму (54). Онда *сџари* Нојем почне молити Бога да више не шаље потоп (77). Нико се није спасао осим *сџарога* Нојема (77). Па и кад би одахнуо треном *силни* тај вјетар, шумила би вода (80). Она га погледа... молећи и... покорно... [као] да га тај *ганушљиви* поглед моли да се смиљује Салку (115). *Сџари* Рапица узме њезину Марту (142). Али уто *сџари* Вукелџа, подиже обје руке (144). Из куће се зачује јаук *болеснога* Илџе, па сви умукоше

(147). Велики круг Беглучана што је опколио Стану... мучао је... У средини тога *уског и злокобног* круга давала се свеђ иста питања (147). Но *сѣари* Вукеља пружи суху руку (149). Убио га Бог *велики* (156). Виноград је био отрган... И кад је тај *весели* посао био готов, запутише се тргачи... низ бријег (186). Кад је Перица чула шта јој мајка рече... Стара Марија хтједе... да прекине тај *неугодни* разговор (188). Уговорише како ће... од *сѣарога* Зеле измамита сврдлић (192).

б) *Дескрипција „апсолутне јединке“* (именица у рангу властитих, које значе појмове чија је егзистенција апсолутно јединачна).

Вук НПр: Посла их по *бијеломе* свијету (144). Била три брата, па на *беломе* свету ништа више нису имали до једну крушку (99). НЗ: Биће крив паклу *огњеноме* (9). Боље ти је с једним оком у живот ући, него с два у пакао *огњени* (44). Да те баце у пакао *огњени* (105).

Кал: Обухвати [очима олтар] ... заједно с... зракама сунца... на *модром* небу (81—32).

Ков: Неће дуго проживјети на том *гријешном* свијету (64). Тако би ваљало по свему *широком* свијету (109). Измакнем ли се... онда све у пропањ попут коња када си га... пустио у *широки* свијет (111). Дорица [је] сада последњи створ на том *црном* и *клетом* свијету (141). Мецена... се доста наклатарио по *широком* свијету (151). Ти полазиш у... *велики* свијет (196).

Коч: Нигдје никог нема на овом *бијелом* свијету (42). Немам није никог свог на 'вом *бијелом* свијету (61). Све је окренуло лице према *блиједоседефасиом* истоку (89). А ја ћу штап у шаке... па у *бијели* свијет (128). Нами на 'вом *гријешном* свијету ништа не остаје (230).

Наз: Витезови... лутају по *широком* свијету (79). Што се у кратко вријеме десило тако далеко, на *широком* сјевероистоку (46).

Петр: Спрема... своје дете у *џокварени велики* свет (50).

Ђоп 1: Авион... руши се... На нагло *осиромашеном* и *смиреном* небу остају само печурке падобрана (145). Не би ја њега пољубио за сав *широки* свијет (146).

Ђоп 2: У буквик... није допирала... зрака тек *изишлог* сунца (12). Урош забринуто погледа... крњадак мјесеца на још увјек *свијетлом* небу (68).

Шим: Неколико звјездица затрепета на *уском* небу (48). Сад је та драга укочена и бијела, без *жутиозеленог* сунца (55). Оне су морале чекати залаз *немилог* сунца (60). Бучао *силни* југ (83). Оћутио би близину *чаробног* и *јуначког* Истока (88). Ни облачка на *илавом* и *тихом* небу (108). Сад су се разилазили као „овчице“ по *бистром* прољећном небу (153). Дим право к *тихом* небу (161). Сјајни траци *подмлађеног* сунца продрли у колибу (195). Све се стаде слијевати... у... *силну* пјесму, што се снажно дизала к *тихом илавешном* небу (198).

в) *Дескрипција „ситуацијом“ одређене јединке* (у датим границама места и времена односно припадања и сл. егзистира као „једино могућа“ (друга није имплицирана), при чему могућност субјективне идентификације није, начелно, битна).

ДЗак: И позавидевъ... *дјавољ* нашемоу *благомоу* житію (84). *Дјавољ*, шьд *разъвек* лоукаваа *словеса* свога (85). *Бъ* велики и *многосвѣтл*и и *радостн*и *праздникъ* *Бъскрѣсеніа* Христова (85). *Нъ*... *вроужіе*. *благомоу* и *тихомоу* *животоу* нашемоу *не* *въскоте* (85). *Божіа*... *неизреченаа* *моудрост*... *помилава* *ме* (85).

РЈА: Тестаментъ јестучинила *госпођа* Јела у свом *доброу* здравју (Моп. serb. 415). *Доброга* *успоменутија* *господина* Стефана (И. 210). Ни *сестрицам* ни *драгому* *родитељу* (Г. Палмотић 1, 159). Да ми се *отме*... од *драгога* *мога* *пука* (И. Гундулић 565). *Разум* твој *богајти* *све* *може* (О. Мажибрадић 136). Да *приђем* ка *богајтому* и *големому* *милосрђу* *твојему* (Ф. Вранчић, жив. 45).

Вук ИЕС: Ова [је] књига... *украшена* *именом* *вашега* *свѣтлого* и *честийшого* *брата* (111). У њој [књизи] *нема* *венаца* *достојих* *свѣтлого* и *честийшого* *брата* *вашега* (111).

НЗ: Ово је син мој *љубезни* (6 и 42). И дође глас из облака *говорећи*: Ово је син мој *љубезни* (102). Да *пошаљем* *сина* *својега* *љубезнога* (192).

Анд: *Силовито*... му *искочи* *јабучица* на *мршавом* *врату* (31). *Пљевљак* је у *целом* *укрућеном* *телу* *осећао* *како* му се *живот* *смркава* (38). Тако је [Абидага] ... *стигао* *управо* у *тренутку* *кад* *Пљевљак* *није* *више*... *знао*... *шта* да *ради*. *Неочекивани* *долазак* *Абидаге* *посве* *га* је *збунио* (42). *Понесу*... *његов* *табут* у *коме* је *лежала* *само* *горња* *половина* *његовог* *младог* *тијела* (65). У *широком* *правоугаоном* *дворишту* *има* *места* за *робу* и

- пртљаг (72). Сав је... врео од *доброг* ноћашњег сна (94). [Целат] је био... мутних очију и црначких усана у *масном* и *иодбулом* лицу (97). Са великих камених плоча... диже се *особићи* дах капије (104). Ту је њен *драги, моћни, јединствени* бабо (118).
- Кал: [Они] утону у *чађави* мрак камењара (41). Анте... настоји својем старачком, *набраном* лицу дати строг, важан изглед (48). Ишао је он осјећајући тежину... *цијелог оронулог* тијела (73). Низ лице цурком му се точиле сузе, натапале *чујави* брк (79). Петнаестак дјечице... упијају његов *ијешки* лик (80). Мате је ушао [у цркву]... Његов *велики ишамни* лик одвајао се од плавичасте околине олтара (81). На дну прогона укипила се у *иригушеном* јутарњем свијетлу тајанствена појава жене (94). Она се притисну уза њ... Па упре свој *сиви ледени* поглед у њега (95). Вечерњи сутон... подигао је благо бојадисане силуете *оријейког, вишиог, анемичног* јасења и чупавих храстића (118). Подигао је благо бојадисане силуете... храстића према *црвенкасто*ме океру запада (118). Његово црвенило, *црвенкаста* коса и *црвени* врат одагали су нешто пуранско (119).
- Ков: Стаде си... сукати *дебели* брк (35). Не спадам заправо у ваш *сиародревни* дом (36). Није се... свадбовало, а да нијесу поддживале... струне... његова *ошрцаног* и *израбљеног* „бајса“ (39). Ох... како бих... опржио његов *иуји* нос (43). Како сам завидио њезину *иодругом, окресаном* рогу и њезину *дугачком* репу (43). *Тубаси* нос црвенио му се (43). Боље да си загудао у свој *огуљени* бајс... Сада припни на свој *сиари* бајс (44). Учитељев *крујни* глас омекшао (50). Кумординар... прекине *дугачки* увод мога оца (59). Палцем почешља вршак свог *лијейог... иродубљеног* носа (65). Хеј, Јожица... Скинидер *зафрашени* бајс с тајана те... загудај мало (66). Завежите ви, драга... свој *иогани* језичац (73). *Завинути* му доста *дугачки* нос, није... био оседлан наочалима (76). Добротвор се ухвати објема рукама за свој *силни* трбух (77). Прносила [се слава]... о анђеоском његовом *доброишворном* срцу (83). Шта је Демостен... према *ведром* дужу нашег Мецене. У дивном је складу с ноћном тишином... са... мјесечином, штоно... расвјетљује и наш *убоги* сељачки дом (88). На помно обрџану његову *ишусиом* и *црвеном* лицу... да чуперка испод *маленог заврнутога* носића (93). Мрмораше учитељ... присукивајући свој *бујни* брк (95). Упамтих његове *крупне* црне обрве и *дебели*, исто тако *црни* му *иодрезани* брк (101). [Такав сто] нијесам видио... тамо у

нашем *сиромашном* хатару (107). Кајншем би ме привезао на... стијену свог *влажног* подрума (108). Наш добротвор... презираше брак можда ради свог *мушног* подријетла (113). Љегавши она у *кројки* и *шихи* дом проводников хитро се рашири кано змај (114). О, боже... узвињиваше лугар *црни* и *густ* брк десницом (116). Зато његова *врлог* проводника нијесам никада могао наћи код куће (118). Црна јој се коса расточи... на *йроблиједјелом* лицу (121). Носи плод нашег *слајкога* брака (123). Великаш [му је] намро *силни* свој иметак (125). Јуратуш [копаше]... свој *заширљени* нос (130). Што вас... носи у наш *йрипроси* дом? (130). Зна приповиједати о доброту нашега *краснога* господара (134). Тако ми мог *ружног* и *гаравог* образа (138). Скочи иза... пања... *бијели* лик Мате Зорковића (149). Клицаху... великани у његову *раскошном* дому (151). Исплази свој *крујни*, *црвени* језик (155). Да се бос отпуљам натраг у свој *йврди* и *сиромашни* лежај (156). Завукох се у свој *йврди* лежај (156). И ја се нагло пренем из свога *слајкога* снатрења (158). Јутарње сунце... помолило свој *свиетли* образ (159). Накеси се делија и поглади свој *шиљати* нос (167). Погребе си [Феркоња] *замрљани* готово *четвороугласт* нос (170). Нећеш [се] бојати свога *злочестог* тате (171). Гракну он, уперивши на ме свој *црвенкаст* нос (171). Њезино... лице, *шиљати*... нос... напунише ме грозом (188). Подупирући се о свог *вјерног* кумординара (200).

Наз: Какве терасе... Забати и кровови... *зачарани* се град бојадише полагаано свијетлозеленкастом бојом (79).

Коч: Туба!... дивна [ли] створења... високо и ведро чело... Па онај *йонсисти*, делски ход (47). Увијек је Туба закићена. За ухом јој стоји свијежи румени ђулић те лијепо одговара... *љуйком* лицу (47). Очи јој се напунише суза. Она пусти на вољу *ојаћеном* срцу, сузе потекоше (63). Сунце је било отскочило за два-три копља изнад *замареног*, *блиставог* видика (93). А мени мој *мили* и *добри* народ помаже, па и ја њему (98). Збаци поњавицу с *облог*, *загријаног*, *уздрхилог* тијела (122—123). Поднимио се на обје руке... На *кошћатиом*, *йодбулом* лицу... нешто немирно (139). Дошло ми се селити из свог *роћеног*, *властитоог* дућана (147). Ту у гају... Он би дуго и дуго гледао у свој *једри* и *набујали* гај као да га погледом милује (257).

Лал: Баво ме је терао... но мој *добри* геније држао ме је (67). „Не“, чух свој *мукли* глас (72). „Шта мислиш“... ушита њихов

бркајти предводник (87). Њена једина поњава стајала је извјешена... а неки од њих је наишао путем и бадио тај њен *жало-сни* покривач (89). „Морала је да дође“, чух свој *мукли* глас (91). Онда ја видјех, испод јоргана, како се онај мој *велики* отац стресе (101). *Мришави* врат јој се увукао међу шиљата рамена (161). Његов *кукасти* нос... подсјети ме на демона (166).

Петр: Он се смешкао. Магарац је онда обично тресао главом, ослањајући му *ошрцани* врат преко рамена (18). И бришући кецељом очи, прекиде свој *гануљиви* говор (21). [Дохвати] руком *малени* обод свог... шешира (32). Јара... лако продире кроз *шанани* ваздух (55). Чича Рака... остао... Његов *здей-сти* труп подупиру стално три крака (99). У *јолуошворени* црни кљунчић јој се загледао (122). Тек сада осећа јасно на лицу њен *врели* дах док му је шаптала (126). Псего... лану и ... После неколико секунди, познао се његов *звонки набусићи* лавез са висине пута (138). Вазда јој се бели *усйрављени* врат (145). Она... чује... канторов *загрцани* баритон (148).

Топ 1: Били су у *сйаром зашущеном* гробљу њихова... села (32). Ја се не мичем од казана и од овог свог *чађавог* кућерка (77). Сјетио се Танасије свог *јопаљеног* села (92).

Топ 2: Како је жилав и неуморан овај *шойли* живот на земљи (7). Откако се момак вратио... последије *крајког* рата, постао је... мучаљив (8). [Осјећа] тежину свога *гломазног* и *дугог* тијела (19). Ама откуда... запиткивали понеки... док је његов *шршави* стриц... пророковао (19). У последње вријеме у њој [школи] је коначила војска, па је *шрошви* дрвени под био присут сламом (38). Кад жандарми *шромрзлог* оца одведоше... дјечак скочи (49). Мати [се] нешто сјетила и свог *власићишог* живота (54). Бостаницја Рецеп бјежао у своје лозе... и тамо се бар... спасавао од *неразумљивог* свјетског сукоба (83). На његову *шосавом јодбулом* лицу... огледало се... запрепашћење (95). У *шусишом* школском ходнику Саву дочека... Але Тороман (106). Лијево од оца... стајали су његов *мригуљави* петнаестогодишњи син... и... кћерка (115). Јес' то ти... — једва прожвака момак и сам се чудећи свом *немоћном* гласу (125). А дотле се његов *чемерни* стриц немирно мешкољио (130).

Тос: Виде... угашену цигару и гомилицу... опушача, осети њихов *хладни* задах (83). Она је уплашено стала, загледаана у *шамни* обрис манастира (122). Разглави чеп и буре му весело понуди

свој *љуџи* терет (208). Само нека тај *џоџи* мирис њенога и његовога што дуже траје (215).

Шим: А ти си хтио порећи пастиру свом *добром* јаџце (32). Јаблање и трепетљике... образују се од... *сочног* зеленила шуме (41). Грмље... обасипало... *њезни* струк Бојин (46). Сунце се спустило... дражица љепше синула у *злајнозеленом* љупком свијетлу (47). Лепршају пахуљице у тихој ноћи... а [млинар] све хода око... млина по *меком* снијегу (57). Гледале *њезино* мило лице и слушале *џиџи*, *меки* глас, као да поточић тече (73). У Срни... притајена снага се разбуктала у *младом* тијелу (78). Нашли [се] остаци његова *младог* тијела (82). Наједном видјеше како се по том *драгом* дјетињем лицу распину дивна срећа (85). Арап... пригне главу, савијајући свој *лијеџи* *сјајни* врат (93). Чим... је чула његов *силни* глас... проблиједила је (97). Чује у тај час и по други пут његов *силни* крик (103). Часком је гледао његово витко тело, плаву косу и *бијели* затиљак. И кад је опазио на њему *црвени* и *модри* траг камџије, брзо га и тихо зовну (116). Рашица стаде грлити Арапа и љубити га у *знојни* и *сјајни* врат (131). *Силни* је вјетар носио облаке земље (136). Гавран полети... па ишчезну у *џиџом* *џлавом* уздуху (152). Бошко... праћаше погледом њезин *виџки* струк (175). Почео разговор бивати све тиши, па се могао разумјети и Јуричин *мирни* говор (177). Упита Перица... устављајући *брзи* свој дах (183). Помаљао се... *лијеџи* струк... заручнице његове (190). Он ипак зачује њезин *џуџни* дозив (191). Зачудила се његову *мрком* и *озбиљном* лицу (194). Златни прамови дотакоше [се] њезина *бијелог* чела (195). Испод [одеће се]... разабирале крепке и складне црте њезина *сјајезег* и *гиџког* тијела (200).

г) *Дескрипција „именичке џредсџаве“* (углавном именица које су у „општем плану“, с тим што придев, начелно, не утиче на „сужавање“ збира, већ осликава читаву представу (дату „уопштено“, често у виду синегдохе¹⁴¹ или „индивидуализовано“), односно врсту:

Пов: *Закљесмо [се] на светомъ еванџџелию божџемъ и на часномъ и животворещемъ .крџетџ господню (39). Да џвџтъ проклетџ џџцемъ ... и силџи часнаго и живџтворџцаго крџжа годна (62).*

ДЗак: *И да постави црџковъ великаа прџтопопе (44).*

¹⁴¹ Примера за синегдоху у грађи нема много, јер се она лако замењује облицима граматичке множине, што је у говорној пракси обично и случај.

Држ: Воде бистре студене... вјечну храну зеленим травам и *гусијом* дубљу дају (240). *Слајки* жубор од различитих птица са свих страна вјечно весеље чине (240).

РЈА: Да мош *славном* лаву од јунаштва дати славу *илашљивога* гледај зеца (Дошен 127а). И *йроклейом* лаву... не утеку ни у слави (Дошен 129б). Мрав *црни* окрилати (В. Дошен 18). Лав *охол* свакчас... гривом стреса (Гундулић, 555).

Вук НПр: За јаслима стајао... коњ с такумом од *сухога* злата (10). Коњ за јаслима привезан с цијелијем такумом од *чистијога* сребра (10). Штап [је] вас од *сухога* злата (146). Узме из сандука хаљине све од *чистијога* сребра (161). Дуге јој руке изникоше не од мяса, него од *сухога* злата (167).

Анд: Доцкан свиће и... рано смркава. А у сумрак *неумољиви* и *безнадни* вишеградски сумрак... Абидагин бес порасте до врхунца (30). Дадијев тарих... је... стајао ту, вечит у *вечијом* камену (70).

Кал: Не долази се тако лако до јесени... дријемајући у *гладном* зимском сну (40). У Мати се расцвјетао осјећај пријатељства са земљом.

Ков: Обрт у мом животу раставио ме од наших брегова... од *убавог* сељачког живота (52). Заслужује да му буде боље него... што ломимо... *горки* *шежачки* круж (67). А лишце кано да му сјаји у... *бијелом* *снијезном* свјетлу (88). Ви познате нашег грдног сусједа. Он је *живи* Луцифер у људској кожи (89). Рука њезина... воња... кано у... сељака када се одмарају иза *мучнога* пољскога рада (121). Стаде дрвцем копати јамице по стази кано какав Архимедес *наивног* и *невиног* дјечинског свијета (142). Нека [те] прати *црни* ђаво на... *кривудасијом* татском путу (147).

Коч: Све у радости и *неописаном* миљу плива и топи се. На *љујком* цвијетку, на *њезном* и *зеленом* листићу, на танкој и виткој гранцици опажа се... живот (41). Увијек је [Туба] закићена. За ухом јој стоји... *румени* ђулић, те лијепо одговара златној коси (47). Кад има цвијећа, увијек је [Туба] закићена... с *тручак* *мирисавог* босиока провирује испод фесића (47). Е, моји господини... *бленјави* Бошњак да му није носа, пас'о би траву (53). Е, што ти је *мијеји* Швабо зна уриктати (57). Јадна Туба проблиједи... *узвишени*... *нејомућени* дјевојачки стид спасе је да се не изда (69). [Писарчићи] забоду оне мотке за уво,

па се к'о паунови по суду шећу. Док се *чемерни* тежак помоли на грата, а они: „Напоље марво!“ (75—76). Тргох с рамена [девоцијел ку]... пуцањ [се] разли... Тргох иза сна толико жие ота из оног *слајког меденог* сна кад се... срца... грле и љубе (90). Док *јадни* тежак свјешти ваш ред и закон, ви одма. ти си луд (182). Примите и носите овај криж... кó *йремилостиви* знак царске милости (212). Партенија језди на 'ату к'о *силни* турски газија (219).

Лаз: Али... шта мене веже за њу? Зар има момка на свијету који није „проводио љубав“... Па зар само ја да улетим у тај *сйрашн* обруч непрорачунене женидбе? (86).

Лал: И кад се [рат] приближи, ни тада не треба мислити о њему — само му гледати у очи упорно и тврдо док склони свој *гадни* поглед (11). Стрепе за *голи* живот (191).

Наз: И наш народ прожигљује сада можда најважније дане. Избаците из себе сав свој вјековни *муџни* талог, прочистите се... или заувјек пропасти (22). Зар не би... [био] од веће користи тамо негдје на *далеком* фронту (28). Пролазе дуге поворке избјеглица... Биједно, сиромашки, готово само *голи* живот (32). Наше су болнице у *нейрестаном* покрету (42). Четник... Усташа... разарају села, уништавају... хрaњени и наоружани по окупаторима, понајвише по *лукавоме* Талијану (45—46). Има дакле и *тврди* партизански живот своје меке дане (62).

Петр: [Папагај] је стегнуо још пуна перната крила... као паланачки краљ Лир свој *йоцејани* плашт (108). У почетку је утицала на њих необична тишина и *хладовиџи* сумрак позног летњег дана (108).

Боп 1: То нек *црни* ђаво зна (25). Она је... зрачила *ишћомом* љепотом једног свијета који те гледа с друге обале *йрозрачног* и *срећног* љетњег сна (58). Девојчина рука... му је напомињала да се дубоко у њему више и гуче *незаборавни* голуб с најниже гране школског ораха (61). Да... нијеси негдје дошао до *ракије*... Јесам *црног* ђавола (138). Стигли изненада као да их је донио *свемоћни* облак (161).

Боп 2: Тамо... није било ни жандарма, ни школа, ни варошких подвала, ни *сйрашнога* војничког живота (39). У другој половини априла... заиста се дешавало да пред *уйлашеног* сељака испадне из шуме група официра Србијанаца (61). Крајем прошлога рата... је многи *лукаени* војник изгубио главу (62). За-

гледа [се] у ледину... пуну предвечерњег *ужурбаног* зујања пчела (102). Свој бијес искаљивао је на првом затворенику који би му испао пред очи... дрекнуо би на *йрејлашеног* несрећника... И ту би... и ударио *изненађеног* затвореника ногом (114). Богат, златни бљесак титрао је по читавој просторији и давао... пријатну топлину *сигурног* и *драгог* домаћег гнијезда (127). Ти ће ти се *прошверцовати* и код *црног* ђавола (146).

Ћос: И тако хапси мене сваки *нови* капетан (20). ¶

Шим: Није ту било онога *йрекраснога* прелијевања међу жутилом, руменилом и тамним црвенилом лишића (20). Па овдје-ондје чујеш *јасни* глас бронце и *шуйљи* глас лимене клепе (50). А ти би... дрхтаји *ужегли* још *врући* пламен у жилама тих кршних... момака, па би чвршће привијали та млада тјелеса... као да из њих хоће испити сав *свјежи* и *мирисни* живот (54). А тврђава је збиља, откад је остала пуста *йресйрашеном* и *зачуђеном* оку казивала толико ствари као и далеко узбуркана пучина (82). И та камена лица задрхташе часком, као да ће се и на њима појавити... *црни* облачак очаја и страха (85). Чинило се да је цијела крајина у *раскошном* љетњем сну (87). Големо Сињско поље на *жарком* љетњем сунцу чинило се још веће (87). Метне јој нешто у руку... али мјесто *крујног* талијера осјети у шаци нешто ситно (163). Блијештио се цекин... сјајем *жуййого* злата (172).

ПРИДЕВ КАО ЕЛЕМЕНАТ „МОДАЛНЕ“ ДЕСКРИПЦИЈЕ

137. У извесном смислу специфичан случај у оквиру дескрипције представљају придеви који у свом значењу носе извесну „модалну“ ноту, као у примерима типа:

Ђак *несрећни* превари се и пође да узме штап (НПр 187). Лишица... *утече*, а *јадног* вука свега испребијаше (И. 227). *Кукаван* ми брате! Разниће твоју имовину (Кал 46) итд.

По карактеру, одредба је врло блиска епитету утолико што, као и епитет, изражава — став говорног лица према појму који се њиме одређује. Ипак, за разлику од епитета, овакав придев говорно лице не употребљава да употпуни слику о појму, да пружи извесну информацију која би требало да створи јаркију, пластичнију слику о њему,

јер модално третиран придев једва да има такав, информативни значај, већ се врло често своди на пуку узречицу, манир приповедања и сл. По својој значењу, углавном је „сумаран“, „резултативан“, јер проистиче и заснива се на ономе што је већ претходно речено или на ономе што говорно лице о појму зна, па на основу тога врши детерминацију.

138. Према томе, од досад показаних случајева, а пре свега од епитета, „модални придев“ се одликује по следећим особеностима:

а) Док придев као елеменат дескрипције, тј. јаче или слабије информације, може бити приписан појму именице у самом акту говора, без претходне „припреме“, „презентације“ итд. (што је веома чест случај у наведеним примерима) „модални“ придев углавном, подразумева претходан опис или познавање ситуације и околности које се на дати појам односе.

б) Изражавајући елеменат става (сажаљење, мржњу, иронију, подругљивост и сл.) овакав је придев карактеристичан не толико за књижевни, уметнички стил колико за приповедачки, свакодневни или интимни говор.

в) Док је скала придева употребљених за дескрипцију и епитет извнредно велика, могућност исказивања става придевом ограничава се на неупоредиво мањи број, углавном на оне који су изведени од именица којима се такође квалификује каква околност: „јад“ (> „јадан“), „несрећа“ (> „несрећан“), „жалост“ (> „жалостан“), „беда“ (> „бедан“), „бол“ (> „болан“) и др., па отуда и мало примера у грађи.

г) Пошто се придевом исказује став према нечијој „судбини“, према некоме (ређе нечему) интимном, блиском и сл., овај тип детерминације елиминише низ именичких категорија јединки — све оне, наиме, према којима се став, логички, не испољава (као, на пример, према градивним, непредметним, неживим именицама и сл., сем уколико се не „персонифицирају“ и третирају као интимна, блиска говорном лицу). Пошто су и овде у питању одређени појмови, придев је најчешће у дужем облику. Исп. примере:

Вук НПр: Царев син... оправи се на језеро... а баба поткупи слугу његова... па му рече: „кад изиђете на језеро, а ти му... дувни за врат, па ће заспати... *Несрећни* слуга тако и учини (21). А девојка... опет за њим. Он кад види да ће га стигнути, баца... факулет, а... *јадни* чоек опет подобро одмаче (156). А оно дијете што је на сну долазило, био је андио... који је хтио да потпомаже овога *јаднога* чоека (157). Пошто се поп испече,

зове дивљан ђака да с њим једе, а ђак *јадни* не шћеде, већ му одговори да није гладан (187). Дивљан *јроклеши* једе, а ђак меће у уста па баца у крај (187). „Кад си ми већ утекао, на ти овај штап...“ Так *несрећни* превари се, и пође да узме штап (188). А вук сиромах опет лочи, лочи док му тргне вода на нос... Онда лисица узјаше на њ... *Јадни* вук почне је носити (226). Сватови полете на таван, лисица скочи с тавана и утече, а *јаднога* вука свега испребијаше (227).

Анд: Жене... сахраниле мртво тело *несрећног* Радисава (60).

Ков: Заносила се... пршећи изнад каљужа овога *јаднога* свијета (123). Породи удовица великашу дијете, којему се толико радоваше *несрећни* проводник (125). Дуга је ноћ, дуља неголи наш *кукавни* живот (146)! Полети из *кукавног* нашег стана (165). Заборавило се на *кобни* удес тата Микуле. Заборавило се и на... *несрећнога* Мату Зорковића... (148).

Коч: *Сиромашни* Ђуро дуго се мучио (77). Симеун... га [Брадару] у'вати за браду и стаде водити око котла. Брадара се *кукавни* поклони, а он га дрмне штуцом међу плећи... *јадни* Брадара (117). Сирома', *вукарни* Реља! (248)

Лаз: Какво је зло?... Откуд *несрећни* Никодије чак у наше село (167).

Наз: Наши... гјерају... усташе... четнике (*дичног* ли друштва!) (48).

Петр: А *несрећни* доктор је био тако добар... (106).

Ђоп 1: Николетина се одлучи да свој *несрећни* говор о братству држи баш ту, на... положају (40). Сав је гњев искаљивао... витлајући песницом... да је *сироти* Јовица често знао да уздахне (57). — Ех, пуста конспирацијо, ко би рекао да је то тако тешка ствар... како ли је тек онда *чемерног* команданту бригаде који мора чувати толике тајне (85). Борим се за раднике и сељаци ове земље, онога твог *чемерног* ћаћу Обрада и моју матер Марију (97—98). *Печални* Јовица, напола мртав, ипак није сметао с ума да је он још политички комесар (158).

Ђоп 2: Откако се... врати... последије... *несрећног* рата постао је мучаљив (8). *Злосрећног* хоџу истурила је на чело сама његова ахмедија (82). Човјек се не би смио [на њих] ослонити уколико већ није постао црни очајник попут оног *злосрећног* Пајића (92).

ИНДИРЕКТНА ДЕСКРИПЦИЈА ОДРЕЂЕНОГ ПОЈМА

139. Иако се случајеви које ћемо овде показати у суштини не разликују од већ размотрених позиција дескрипције, ипак их, због извесних, макар и формалних разлика издвајамо у посебну групу. То су случајеви у којих се придев не везује као до сада за детерминисани појам директно (непосредно наслањањем на именицу коју одређује), већ — посредно, преко друге именице, као неке врсте „катализатора“. Практично, издвајамо случајеве у којих се одредба придевом врши: а) преко атрибутива¹⁴², б) „елипсе“¹⁴³, в) апозиције.

а) Дескрипција преко атрибутива

140. Ову позицију утолико је оправданије издвојити што је и проф. М. Стевановић показао да атрибутив и апозиција нису исте категорије: „За нас су апозиције само именице које се као друго име истог појма у истом падежу додају главним речима ради њиховог одређивања према раније неизреченим особинама. Именице које пак такође стоје уз друге именице и врше службу њихова одређивања, али не означавајући исти већ шири појам, појам врсте или рода коме главни појам припада, онда појам ранга (титуле или звања) и особине које главни појам има, као у примерима: *извор вода, село Бисџица, река Зеџа, грађанин њлечић, цар Сиџејан, жгоља чобанин* и сл. — по служби својој нису апозиције и у ствари нису ништа друго већ атрибути“ (ib. 30). „Нама се чини да би за њих аналогно термину апозитив (за придевске речи у апозитивној служби) најбоље одговарао назив *атрибутив* (категорија именице у служби атрибута)“ (ib. 32).

Ова разлика има свога одраза и у погледу дистрибуције двојакних облика придева, што такође намеће потребу да се атрибутив издвоји од апозиције и да се о њима посебно поговори.

Атрибутив обично и најчешће иде уз лична, географска, властита имена. При томе сам атрибутив може бити (с обзиром на свој придевско-детерминативни карактер) — нека врста „разраде“ (информације) (исп. *брдо Соколовац, мјестанце Дубрава, војвода Милош, командир Николетина, град Дубровник, коњ Јабучило, Немац Грим*), — „епитета“ (*добричина Петар, родољубац Теодор, стођаво Николица, веселник*

¹⁴² Према терминологији проф. М. Ставановића, исп. ЈФ XXIII.

¹⁴³ Овај случај веома је близак положају дескрипције оне заједничке именице која има ранг властитог имена, знака сасвим одређене личности, јединке, о чему смо већ говорили и показали одговарајуће примере.

Јовица, *горосѣас* Дурмитор, *бунѣовник* Јанко, *идеалистѣ* Моша, *јуначина* Марко), односно — „модалне“ одредбе (*сиромах* Стеван, *јадник* Вук, *несрећник* Павле), чиме се, у ствари, ова позиција, као што истиче и проф. Стевановић, у погледу своје улоге поклапа са придевско-детерминативном функцијом.

141. За нас је овде питање, како се понаша облик придева у овим случајевима — када се формално налази наслоњен на општу именицу, која је инфилтрирана између примарног именичког појма и придева (исп. „*силни краљ* Свевлад“), као и — у ком правцу је детерминатив усмерен: у правцу одредбе примарног или секундарног именичког појма.

Слободно се може рећи да је, начелно, придев у таквој позицији употребљен као ближа одредба примарног појма, тј. да преко секундарног појма, односно заједно с њим — као нека врста двочлане придевско-именичке детерминације — ослика примарни појам¹⁴⁴. Ово уједно значи да само успостављање атрибутива не ремети одређеност основног именичког појма нити утиче на придев који је иначе формално непосредно наслоњен на општу именицу. Напротив, главни именички појам преко атрибутива „индукује“ одређеност у сферу придева намећући му дужи облик као нормалан. Примере за то налазимо и у старом и у савременом језичком материјалу:

ЖП: *Язь... вѣнѣчани краљ стѣанъ* (87).

Пов: *Ѣ въ всѣ шпкѣне почтеномъ жѣпанъ радосавъ* (3). *Многочтеномъ... драгомъ и миломъ братѣ стариемъ кнезѣ вукашинѣ* (7). *Племенитомъ и мѣдромъ и... почтеномъ кнезѣ дѣвровѣкомъ* (7). *Благовѣрни христолюбиви господинъ... гѣръгъ* (21). *Ми... прмисмо ѿ многославнога гврѣа деспота гюргѣа... благо* (24). *Прмисмо... даровани градъ дѣвровник* (60).

ДЗак.: *Законъ благовѣрнаго цара Стефана* (43). *Прѣвѣваюшоу ми въ любвѣи... родители моего богопросвещеннаго краля Оуроша Третѣаго* (84). *Вѣнѣчанъ вых... благословенѣемъ въсечѣстнаго лика Светыа Горѣ Яѣона* (85). *Въ велики и могосвѣтли и радостны праздники Вѣскрѣсенѣа Христова... роукою прѣвѣщеннаго патрѣарха Їванѣкѣа... и прѣвѣщеннаго патрѣарха... кир Гѣмешна* (85). *Богомъ вѣнѣчанныи и благовѣрными царѣ Стефанъ* (85).

¹⁴⁴ Ово се не противе случајевѣ типа — *Нови командир* Николетина (Боп 1, 113) у којима је придев првенствено детерминатив секундарног појма, јер је и у оваквим приликама придев + именица двочлана одредба основне именице (Николетина).

Држ: Умрије *благих њихи разумни добри* старац Сатурно (241).
Ево ми мога *лијепога либералог*а господара Мара (258). Бокчило је... слуга, а *стариога* господара Мароја (293).

Вук ИЕС: Било [је]... људи... под управом војводе Јанка... брата славно *јознај*ога војводе Милоша Поцерца (105). Овај је *бињиш*... у ризници *јлемениј*ога Господина Павла Чарнојевића (236). [Бука]... је јемин код *високороднога* Господара Јефрема (260). Уватио га је *јознај*и арамбаша Црнобарац Станко (291). Ана [је]... сестра *јознај*ога родољубца Теодора (296). С *високога* брда Соколовца... разгледао је (305). Састане... у *старио*ме граду Витри (321). Имао је срећу... представити се... *наследноме* кнезу Фердинанду (331). На сјеверу [је] *силни* краљ Свевлад (356).

НПр: *Славноме* Нијемцу Јакову Гриму (посвета). Ваш... *захвални* пријатељ Вук. Стеф. Караџић (И).

НЗ: А тада имаху *знај*нога сужња... Вараву (74).

Анд: Они су знали да је мост подигао *велики* везир Мехмед-паша (10). На обронцима испод тога града... су... насеља Мејдан и Бикавац и отскора *исјурчени* заселак Душче (19). Гледао око себе један црномањаст дечак од десетак година, из *високог* села Соколовића (22). [Мехмедпаша]... се... родио у *високом* селу Соколовићима (72). Све је то... задужбина *великог* везира Мехмедпаше (72).

Кал: А *глухониј*еми син Трајо... сјео уз пут (40).

Ков: Захочота подругљиво *стари*шни сусјед... Каноник (40).
Завежите ви... концем *чесиј*нога мајстора Трепетљике свој погани језичац! (73). Прије би од *напршњака вриједног* амајстора и пријатеља господина Трепетљике могао постати црквени торањ (73). Мој *вриједни* рођак Жорж читав дан бијаше забринут (75). Па ме је жалио и сам *јлемениј*и рођак Жорж (78). Претсједник [је] *славнога* друштва „Понизности и устрљивости“ (81). Јесте ли чули... слог *мудрога* краља Давида (83). Прицвили ми иза леђа *јлемениј*и рођак Јурић (85). Није баш никакве црне мрље.. *замјетио њезин зачарани* трхоноша — проводник (114). И опет *пљуну лукави* тат Микула (128). Није требала бризгати крв из палца твога *драгога* клипана Матије (136). Зна припремити добру капљицу тај *шарави* шрибан Јаков... (144). Разбрљао се без краја и конца *умни* рођак кумординар (154). Помоли [се] онај *лијеи* дјечарац Дамјан (174)!

Коч: Гдјекад [се] продере *дебели* касапин Тешан (143). Стиже у нашу варош *чувени* народни комичар Бабић (152).

Лал: То беше *йознаји* харамбаша Никодије (168).

Наз: Прије Нове године дође ми... *џајансџивени* шутљивац Инжинир (12). *Млади* друг Јосип... намјешта неку пећицу (33). *Малени* и *мршави* друг чика Јанко (*осџарјели* идеалист и бунтовник Моша Пијаде) носи... о пасу пиштољ (36). Јунак... — лети можда и данас... у сјају сунца, на *крилајом* коњу Јабучилу (71). Нестаде... *горойадног* пијанице и потурице Марка (72). Пјан сам... [од] зрака који струји с *осамљеног* горостаса Дурмитора (80).

Топ 1: Николетину Бурсаћа... упознао сам још док је био само *босоноги* стођаво Николица Бурсаћ (11). На *заобљеном* брежуљку Лисцу, срели су се, први пут (89). Најтеже био погођен сам *нови* командир Николетина Бурсаћ (113). Није било ни командира Николетине, ни његовог *брижног* садруга и комшије Јовице Јежа (161). Негдје тамо... на красу... можда се бијеле на сунцу просуте кости... Николетине... и оног *згуреног* веселника Јовице Јежа (162).

Топ 2: Још се... и не сагнуше за послом кад се однекле створи *нови* сеоски кнез Пепо (9). Злобно је рекао кулучарима *гарави* усташица Харбаш (16). Гласно повика *кресуби* усташа Тороман (36). Био [је] родом из *далеког* засеока Вргеља (44). Некад је... овуда и пролазио... *сџињи ојрезни* адвокат Ивица (79). Изгуби се негдје и *ошџири* капетан Марковић (89). Препознадоше међу њима и *гаравог* усташу Харбаша (105). Његов *бјелобрки* зет Бикан... скрушено је слушао (109). Екипа... упала у кућу *йознајом* трговца Вуксана (115). Не запажа куштравог и неугледног Шкуру као и некад, кад је безброј њих... с... равнодушношћу пролазило поред *џиргавог* средњошколца Шкуре (137).

Шим: Кад ће звати *сџарог* ковача Зелу (185). Петрица послала... свога брата по *глухога* и *нијемога* ујца Петраша (190).

б) *Дескрипција љреко елијсе*

142. Овај се случај у односу на претходно посматрану синтагму „придев + атрибутив + примарни појам“ разликује утолико што недостаје — примарни појам, тако да се одредба своди на „придев + атрибу-

тив“ односно „придев+елипса“,¹⁴⁵ па секундарни појам преузима на себе обележје одређене јединке. Тиме, у ствари, добијамо ситуацију веома блиску или чак адекватну оној раније показаној, где се општа именица нормално лансира и употребљава као знак дате, одређене јединке. Разлика је само у томе што је та појава овде стилистички манир, погодно средство да се избегне понављање једне те исте лексеме за обележавање извесне јединке (макар било по среди и лично име), чиме се ова формација уклапа у друга, до сада већ показана средства књижевне праксе.

Општа, заједничка именица није овде само знак појма, врсте, рода и сл. већ првенствено обележје примарног, одређеног појма, па отуда преузима на себе и одлике тога појма, а пре свега, елемент одређености јединке.

143. Да би, међутим, имала и идентификативни ранг, дата именица — за разлику од комплетне формације „придев+атрибут+примарни појам“ — захтева претходну презентацију, односно претходно сазнање, али у овом случају не — о особини, вези придева и именице (атрибутива) већ — о вези атрибутива и примарног појма, односно о једнозначности ова два елемента, способности и „квалификованости“ опште именице (атрибутива, елипсе) да понесе обележје дате, тачно одређене јединке. С обзиром на то да је у питању „етикета“ одређене јединке — елипса бива, као што то грађа показује, детерминисана дужим обликом придева:

ЖІІ: По вѣнни мѣстѣ вѣнчани... краљ... [тј. Стеван Првовенчани] (85).

Пов: Племенитомѣ и мѣдромѣ и... почтеномѣ кнезѣ дѣвровѣчкомѣ... послаамѣ тап листѣ (7). Главнѣмѣ и велможнѣмѣ гнѣ кнезѣ дѣвровачкомѣ... послахѣ елѣгѣ (32). Посламоу... многопочтеномѣ кнезѣ и властеломѣ... гнѣ радина (54). Прѣмислѣ ѿ многопочтенѣ кнеза и властѣо дѣвровачцѣх ѣ сатѣ (62). Многопочтенѣ кнезѣ и властѣоу... дѣвровачцѣм многолюбивѣно поздравленѣ (63).

¹⁴⁵ Под „елипсом“ подразумевамо уопште квалификативну, тј. такву именицу која имплицира другу, главну, чиме желимо да обухватимо и оне случајеве у којих примарни појам није сведен на атрибутив већ на било коју за то способну именицу, као у примеру: Моја сестрица... спава... румен поиграва преко јабучица, кано да је... пупољак дахнуо у тај невини *сѣворак* (Ков 88); или: Баба скочи... Колико је још живота у том старачком, старом *шѣлу* (Наз 77).

ДЗак: Да се соудѣ съ... закономъ свѣтаго краља (66). Ђе Христа Бога влаговѣрны царь Ђеѣкъмь Грѣвѣкъмь (83). И азъ всѣистинныи рабъ (85).

РЈА: Драгому ми пријатељу (Моп. serb. 42). Моли милосѣивого и драгога ѡ слаѣкога господина (Моп. croat. 318).

Вук ИЕС: Узањага [ће] устати сав народ за свога доброга пашу (6). Онај ће пас црни [тј. Карађорђе...] или пристати с нама или побјећи (97). Него да ударимо на кућу ономе псу дебеломе [тј. Младену] (97). Име је овога славнога јунака познато из народни песама (258). Овај догађај младоме јунаку [тј. Емануелу]... оследи војничку службу (297).

НПосл: Не могу... да... не [благодарим] ... Јучићу. Овај славни и родољубиви Србин... ми је... скупио... сто и шест пренумераната (XIII).

Анд: С временом он је постао... царски зет, војсковођа... светског гласа, Мехмедпаша Соколи... Тај нови човек... заборави све (23). Наредио је неваљалом поверенику [тј. Адибаги] да врати целу суму (61). Убрзо је стигао и мајстор Антоније. Млади Црнац [тј. помоћник] је, после прве несвестице, дошао себи (65). Дауткоца је све чинио да хан спасе и очува у животу... Тај мудри и ѡбожњи, ѡврдоглави и ујорни човек... није се ничим дао одвратити (76). Почетком јула... наиђе пљеваљски муфтија... да организује у Босни отпор против Аустријанаца. Озбиљни, ѡлави човек мирна изгледа, али ватрене природе... је... сазвао Турке (112—113). Доведоше Косту Баранца. Тај још млади газда био је потпуно мокар (82). Он јој је добацио у смелој шали... Фата се закикотала пригушено. Ништа се немој смијати... говорио је... узбуђени младић (215).

Кал: Благои... засвира. Тихи је вјетрић... мрсио косе задубљеног свирача (47). Она овије просјаку руку око врата: драги мали цврчак! (116)

Ков: Захохота подругљиво страшни сусјед... клети Каноник... Ја опазим грозног сусједа како мигољи (40). Тресао се на ме злогуки сусјед (52). Његове племените очи достоје [се] обазријети на незнајнога мушкога црва [тј. мене]. Сбрала се туј лијепа свота за будућега сиромашнога ђака [тј. мене] (66). Дични десетогодишњи претсједник... друштва... далеко чувени мецена и добротвор... велики старац изнемогао... Ах, тај сјајни

- муж свога времена већ не може ни говора напамет научити... А *дичному* добротвору бијаше једва педесет и пет година (81). А *велезаслужни* добротвор [тј. Мецена] једва да га је [свој говор] могао прочитати (82). Јесте ли чули данас знамените ријечи... из уста *великога мужа*... *славнога* нам добротвора и претсједника (83). Мјесни бријач... пише духовите фељтоне... А тај *одлучни* и најсталнији сурадник, господине... не добива... ни пребијене паре (86). На једне и друге режао је очито *добри* мој рођак [тј. кумординар Жорж] (87). Моја сестрица... спава... једва замјетљива румен поиграва преко јабучица, кано да је први ружин пупољак дахнуо у тај *невини* створац (88). Чему те воде у *далеки* свијет [тј. Београд] (91). Јаков прождираше... пожудом тај *дивни* лик [тј. Дорицу] (130). Слугин савјет... је... једини паметан пут којим ће најприје спасти свога *несрећнога* друга [тј. мужа] (133). Скочи *раскалашни* господар [тј. Мецена] (133). Тјешно је *лукави* слуга [тј. Јаков] небом и земљом (133). *Вјерному* слуги [тј. Јакову] грозничаво подрхтаваше лице (133). Господар баца *йохлейноме* слуги [тј. Јакову] кесу (134). Згрози се господар прстом кад је одлазио *йревејани* слуга [тј. Јаков] (134). Церио се злобно и ружно *грдни* слуга [тј. Јаков] (134). Данас није *жедному* господару [тј. Мецени] приправио ловине (149). *Црни* слуга [тј. Јаков] потегне кораком назад (149). Мато... сломивши бијеле зубе... турну [их] чак у грло *црноме* слуги [тј. Јакову]... *Гарави* ђаво [тј. Јаков] грцао... *Бијесноме* сељаку [тј. Мати] тресле се руке... и он стаде вући *угушенога* шкрибана [тј. Јакова] (149). *Млади* господин [тј. Мецена] проблиједи (150). Не вришти... да ми не раздрамиш мога *уморнога* ћоре [тј. Феркоњу] (176). *Ружни* младић [тј. Феркоња] чврсто ме обујми (180).
- Коч: Лујо... леже... Кад Јаблан поједе жито, леже и он код свога *доброг* друга [тј. Лује] (86). Предложи Јанко... калајџија, да се и Нада [часопис] поручи... Ракиски би' казан прежжало, — узвикнуо је *одушевљени* калајџија (150). Симеуне, дијете моје... чувај се... мореш... главу изгубити, те ћу... остати без *вјерног* друга и десне руке (206).
- Лаз: Твој *вјерни* побратим [као потпис писма] (46). Е, господине — истрча се *брзойлейти* професор [тј. Недић] — а што ви не начините пруски батаљон (191).
- Лал: Испод траве вире двије мајушне љубичице — *плашљив*, *йлавичасити*, *јадни* жиеот без храбрости да се покаже и рашири

(15). Унајмио се у... старог лисца Ђока Тајковића... *Стиари* лисац био је командир (26). Велико имање... је *стиари* лисац прикупио крађом (26). Сиде на цесту Иван Видрић. Стијесни ми се у грлу од њега — кад тај *сувојарни* дугајлија почне да досађује (38). Наступа *мрзовољни* „учењак“ [тј. Југ Јерemiћ] (146). Учини ми се опет да гријешим што одлазим у *непознати* свијет [тј. Београд] (194).

Наз: Тај ме *јолуџијанствени* и већ сада *јолулегендарни* човјек [тј. Тито] освоји одмах (16). У Загребу... јој [мојој сестри] велe да ће... утући... партизанске „бандите“ и ослободити „*ошешог* пјесника“ [тј. Назора] (49). Хрватском Загорцу, *јивдом* војнику и *хладном* стратегу [Титу] као да блијешти на дну душе сјај далматинског сунца (61). Потражим рушевине „Момчилових двора“. *Легендарни* јунак... лети можда и данас, горе високо (71). Летио коњик, војвода Момчило... Млађано сунце скочи на ведрину. Ту видје гдјено рујем *обасјани* коњик тоне у колут сунчани (71). Мјесто Жабљак [је] наш циљ... али смо морали оставити и тај *јолујорухени* градић (74). Бака скочи на ноге... Колико је још живота у том *стиаром*, *згубљеном* и... *испорошеном* тијелу (77).

Петр: Ако ми и Проку убије, *ипроклейши* хајдук [тј. Јова] ја ћу га... сам уцопати (35). Кад Миша оде... она је била врховна власт над његовом *славном* трупом [тј. јатом голубова] (49) Миша је са севера приметио копца... Јато се пољуља... Као таче *муњевити црни*, *ситни* метеор [тј. кобац] падне међу... птиће (55).

Боп 1: Ницо, душо, прилази ми на овога мог унука. Хоћу... казао *незграјни расјасани* дјечак (11—12). — Зар код твоје куће има медвједа? — Ихај, ко пљеве, — викнуо би *јонесени* дјечак [тј. Никола] (14). Кад ми ти понарастеш, нек онда... медвед, привири... — Их нек само привири! — скакао је на ноге *босоноги* дјечачић [тј. Никола] (15). Јовица [је] крадом... уздисао и погледао у свог *незграјног* другара [тј. Николу] (21). Шта велиш дједо, а? Јес' видио... Тишина. Замишљено ћути *сиви* камен [тј. дједов надгробни споменик] (35). Јовица и омјери Италијанчића кисело... јер му је тај *злосрећни* странац много личио на њега самога (47). Николетина... је пријетио: — А је ли ти, Бранковићу, зар баш тако!... — Сапела ме данашња недјеља... — бранио се *ипресирашени* грешник (57). Шта мислиш Никола... пропитује се ђак, а никако се не одмиче од... *круи-*

ног митраљесца (79). А ја све мислим [да си погинуо]... гледам онај твој револвер, а све ми четвороструке сузе лију. Жао ми *доброг* друга (90—91). — Добро, брате, а ко сам онда ја кад је Танасије Буљ погинуо? Николетина се диже, поправи опасач и полазећи добаца *зачуђеном* борцу: — Немој ти ни у шали... помињати да си ти онај Танасије из мога говора (93). Девојчица и сама застане, гледа у *нарочушеног, раскораченог* војника [тј. Николетину] (103): Добар онај ваш Ведроња... — несебично би признавао Николетина посматрајући *зайричаног* дјечака (108). Буљ [зазире] да га *озловољени* митраљезац [тј. Ница] не би чуо (111). Тишина да оглувиш, па се *нејоверљиви* командир [тј. Ница] сумњичаво обзире (115). Добио... необичан задатак: да *познајом* *старом* пјеснику [тј. Назору] осигура пратњу (122). Комесару се чини као да чак овамо до њега допире одушевљено шапутање *нејојрављивог* романтика [тј. Назора] (123). Кад ме види *грешни* савезник [тј. падобранац]... неће [се] сјетити којој војсци припадам (146). Падобран потону иза обличјег дрвећа и они... у трк да им се *нејоизнајни* гост гдјегод не сакрије (147). Спазивши га [Никола] *црни* падобранац [тј. Црнац] пусти ногу (149). Падобранац... изненађено зину у *крујног* придошлицу [тј. Николетину] (149). Набавио некакво коњче за свог *изболованог* командира [тј. Николетину] (153). Еј, комесару, отјерај овога, ево га кињи *јадног* тифусара [тј. мене — Николетину] (155). Није више било опасности да ће *груби* митраљезац [тј. Николетина] однекле изненада забобоњати (157).

Боп 2: Овај одговор мало смири *сумњичавог* момка [тј. Пепа]. Али тек што би [спазио] тачку... у плаветнилу [неба]... *бљештави* азур [тј. небо] већ би се згуснуо и птица је тонула у њ (13). Види *мрког* вука [тј. Тодора] (17). И то сазнање да му... не могу... ништа... доводили су *обијесног* момка [тј. Гојка] дотле да изазивачки подврисне (19). Сјетио се *драгог* *изболованог* лица [тј. мајке] (23). Сјео поред *вишљавог* тринестогодишњака [тј. Гојка] (27). Кад *загријани* момак [тј. Гојко] испаде... изненади га... дубина неба (29). Удну... пољане... бјеласо се кров... ујакове колибе... Гојко претрну... на домаку тог *шојлог* и *госпољубивог* гнијезда (29). Дио времена проводили су код бирташа Крсте... Шарчевићи су... храбрили *занијемелог* бирташа (34). Та Николина одсуства дјеца су користила да се поново окове на *незаштитићеног* „вучића“ [тј. Б. Ђопића]

(44). Гутајући рођене сузе, *увријеђени* дјечак [тј. Тодор] грчио је прсте (49). Кад је... избио у Јаруге, Радекић се зачудио... овоме *склонитом* селу (57). Остадоше код Саве на ручку. *Услужни* домаћин није жалио ни ракије ни јагњетине (60). Чврсто стеже руку *изненађеном* момчету [тј. Гојку] (65). *Кушиправи* и *бубуљичави* учитељац [тј. Шкуро] изливао је јетку мржњу (70). Расхлађивао је *узнемиреног* адвоката (75). Логорник и његови сарадници... зауставише се на Смаил-хоџи... Овај *мирни* и *сређени* човек... уживао је повјерење (81). Жалили се... пријатељи Ибре Ђемаловића, налазећи се са [њим]... пред... дућаном. — Још ће и гора [времена] доћи — озбиљно се јављао *мучаливи* дућанџија [тј. Ибро] (83). Урош... му... казао...: — Милошу, ја сам ти, брате, комуниста... Овако отворен иступ одмах је придобио Радекића. Радознало се загледао у... *озбиљног* и *скромног* младића (92). Ионако неугледни Шкуро сасвим се изгуби... Поред овог *ушегнутог* официра [Капетановића]... видно је одударала његова... запуштеност (113). Тек што је испао из ходника, Тодор доби снажан ударац... Неколико тренутака *ошамућени* момак... лежао је у гомили оборених сељака (125). Најзад мотори... забрујаше... и својим дахтањем потресоше *необични* товар [тј. затворенике] (126). Гојко, мили мој, чувај се. Она... чврсто загрли *изненађеног* момка [тј. Гојка]... *Зайађени* момак [тј. Гојко]... зуррио је (134). Одмах је осјетио да је овај *гласни* галамџија [тј. Гојко] безопасан (134). Урош [је] задовољан... што... *весели* и *обијесни* момак [Гојко] овако озбиљно води бригу о свом послу (144). Тај *свемоћни* говорник [тј. Урош] диже [га] од земље и носи (148). Радекић је... у чудугледао како се... *смирени* студент [тј. Урош] преображава (148).

в) *Дескрипција уз апозицију*

144. И апозиција је извесно „друго име“, тј. секундарни појам који се мање или више наслања или произилази из примарног, већ идентификованог или контекстом одређеног појма.

Ипак, може се указати и на неке специфичности којима се апозиција одликује на линији одређености и неодређености, а самим тим и по дистрибуцији двојакних придевских форми.

Ако са атрибутивом упоредимо примере апозиције:

Марко, висок... млад човек... замахивао (Кал 54). Поред њега је седео Тосун ефендија, ситан блед и жут *йошурчењак* (Анд 26). Јабла, стари лукави *мејданџија* посрну (Коч 88). Партизан Жика, мој нови *момак*, млад је (Наз 52). Упртио га је... Тодор, млади, огромни „*Ардџан*“ (Петр 85) — запишемо да:

а) док се атрибутив јавља у функцији атрибута, носиоца извесне особености придевског карактера (родољубац Тодор = родољубиви Тодор; горостас Дурмитор = горостасни Дурмитор итд.) — апозиција, по својој функцији, такво, чисто атрибутско, одређивање, начелно, не врши;

б) док атрибутив, по правилу, сходно својој функцији, стоји *исјед* именице (тј. у позицији која је нормално предодређена за придев-атрибут), апозиција, напротив, по правилу, стоји *иза* именице (тј. у позицији која је нормално предодређена за адвербијал, апозитив, односно предикат¹⁴⁶).

145. Према томе, док је атрибутив именица — придевског карактера, апозиција је именица — адвербијално-апозитивног, односно (с обзиром на велику блискост адвербијала са предикатом) предикатског карактера.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Оваква месна одређеност може понекад имати посебну важност, чак и у семантичком плану (исп. разлику у — Грађанин племић и Племић грађанин; Стари мејданџија Јаблан : Стари Јаблан, мејданџија; Стоји уза ме нови момак Жика : Стоји уза ме нови Жика, момак (што, с обзиром на везу придева са апозицијом, може овако трансформисано бити бесмислено). С друге стране, међутим, мислимо да се може говорити и о, да тако кажемо, инверзном положају апозиције, као у примерима: Тко то рече? — Овај *йошйовани друг* твој, Микула (Ков 131); Промјерих испод ока *окрујног сусједа*, малог каноника (Ков 45) и сл.

¹⁴⁷ Исп. у том смислу могуће (ко)предикатске трансформације апозиције: Дурмитор, горостас — са Дурмитор [је] горостас; Спасоје, кафеџија — са Спасоје [је] кафеџија; Тосун ефендија, потурчењак : Тосун ефендија [је] потурчењак; Саво Љусина, газда из Јаруга (Ћоп 2, 250) : Саво Љусина [је] газда из Јаруга; Никола, ујаков отац, окретан старчић (И. 24); Никола [је] ујаков отац [то је] окретан старчић итд. На исти начин, само у обратном смислу, могућа је и адекватна трансформација сваке зависне реченице у апозитивносинтаксички однос. Исп.: Миленко је био средњега раста и лијеп и црномањаст човјек (ИЕС 263), што је функционално исто као да је казано: Миленко, лијеп и црномањаст човјек, био је средњега раста. , као што је и: Југовић је био врло лијеп човјек: у струку висок, а нити је био врло танак нити дебео (ИЕС 277) истоветно са — Југовић, врло лијеп човјек, био је у струку висок.; или — Овај је господар био поштен човјек па све благо даде чобану (Вук, НПр 15) = Овај господар, поштен човјек, све благо даде чобану, итд.

То, другачије речено, значи: док је атрибутив, попут „релационог“ придева (придева у дужем облику) — органски везан за главни појам (субјект) чинећи са њим и у заједници са придевом јединствену слику дотле је апозиција, као врста копредиката — одвојена, посебна, слободна детерминативно-реченична компонента, резултат засебне мисли, новог саопштења и сл. и има смисао латентне (обично зависне) реченице, са апозицијом као именским предикатом, у њој (исп. Јаблан, стари мејданџија посрну == Јаблан [је] стари мејданџија), што значи — има ранг секундарног „предиката“, сателитски лансираног између већ постојеће везе субјекта и предиката.

146. Налазећи се, међутим, ипак у саставу субјекатске синтагме, а имајући, уједно, веома наглашену предикативност, положај апозиције је, у неку руку, бифункционалан:

1. Уколико се поставља (третира) као елеменат субјекатске синтагме апозиција је „друго име“, могли бисмо рећи — још један „субјекат“ само другачије казан, чиме се, у ствари, по рангу изједначава са субјектом¹⁴⁸. Ово се огледа у могућности елиминисања примарног субјекта из реченице, у ком случају апозиција — кад је толико информативно оспособљена да и сама, без примарног појма носи у датом контексту обележје одређене јединке — аутоматски преузима функцију субјекта (на исти начин као и атрибутив, елипса), с тим што придев и даље остаје атрибут, елеменат органски везан за именицу (исп. и могуће варијације у том смислу: „Јаблан, стари лукави мејданџија посрну“ : „Стари лукави мејданџија посрну“ и др.¹⁴⁹).

2. Уколико се поставља (третира) као елеменат нове информације, посебног саопштења, тј. као елеменат додатне „реченице“, апозиција је, могли бисмо рећи — још један латентни „предикат“.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Изостављањем главног појма (на пример личног имена) апозиција може преузети улогу субјекта, као на пример: *И кола и наш добри сусјед* мали Каноник, штропошташе се (Ков 45), али зато непосредно пре ове, саопштена је реченица без личног имена: *Свега тога није могао опазити њријиши наш сусјед*, који се кочио — где синтагма „наш припити сусјед“ има субјекатску функцију.

¹⁴⁹ Ово је већ констатовао проф. М. Стевановић: „Апозиција је именски додатак који као друго име већ означеног појма садржи његове особине гледане с неке друге стране. Као таква она може и изостати, јер се по већ датоме имену зна о чему је реч. Према томе је јасно да се апозиција накнадно додаје ради свестранијег објашњења појма који се њоме означава, али да она, као таква, није неопходна, пошто није одвећ тесно везана за управну реч, па се зато ... редовно одваја запетама (Грамматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Н. Сад 1954, 290—291).

¹⁵⁰ Исп. могуће варијације: *Двор чува Мијат, веран слуга* (Њос 168) : „Двор чува Мијат [он је] веран слуга“, „Мијат је веран као слуга“, „Слуга Мијат је веран“

147. Ово је од значаја, јер има директног утицаја на значење и употребу дужег, односно краћег облика уз апозицију.

Однос атрибутива и апозиције најчешће је ипак инверзан: При томе је основно да док је „придев + атрибутив“, у основи, знатно чвршће везан за главни појам (субјект) дотле је апозиција у односу на субјект веома слободна, аутономна компонента реченичног комплекса, што и придеву уз такву апозицију даје у односу на субјекат извесну аутономију (са ублаженим „сепаратизмом“ само у апозиције која је нека врста инверзног атрибутива односно елипсе).

148. У овом случају, када је апозиција у ствари другачије казан субјект, равноправан у погледу способности обележја одређености (има положај апозиције, а ранг елипсе, квалификативне именице) придев је, нормално, у примерима писаца, у дужем облику, што је оправдано са истих разлога као и у елипсе: знак је одређене јединке (казана општом или другачијом именицом), а не само врсте, ранга и сл. Исп. у том смислу и потврде:

Пов: Њемо задовољни ѿв кнеза миховча... старога пријатеља... нашега (9).

Анд: Зидо га [мост] је Раде Неимар... легендарни мајстор (10).
[Ту је] поп Михајло, крујни, ћуљиви а духовийи парох (81).
Ту је његов наредник Тахир, један крмеливи и ѿдмукли пакосник (92).

Кал: Прошао је Мркан јашући, дугоња одријани, на мршавом... магарцу (120). Свратио је мисли на удовицу... он, момак сийидливи (121—122).

Ков: ... И кола и наш добри сусјед, мали Каноник, штропошташе се (45). Промјерих испод ока округнога сусједа, малог Каноника (45). Моја сестрица, злайќоси анђелак... спава (88). Овај ѿошћовани друг твој, Микула (131).

Коч: Јаблан сйари, лукави мејданција, посрну (88). Шта ви то причате о мом Симендашу, о мом сйаром делији и бранитељу (160).

Лал: Нијесам знао како је стрико — Лука, онај мирни човјек који никад није ишао у пљачку — љут (80).

и др. — с тим што док сама апозиција остаје у предикату (уколико би, пак, у предикату остао „слуга“ придев би се морао пренети у субјекатску синтагму дужим а не краћим обликом: „Верни слуга Мијат чува двор“, што би, међутим, био други случај).

Наз: Партизан Жика, мој *нови* момак, млад је (52).

Петр: Игуман Сава... и *сићари*, *йогрбљени* еклизијарх, отац Севастијан: ћутали су (15). Упртио га је у наручје Тођер, *млади*, *огромни* „Ардџан“ (85). Бертин глас, *неуглачани*, *йресни* контраалт, створен [је] да се њиме не пева (147).

Ћос: Из Прерова вијуга пут — *изгубљени* *вунени* конач (30). Он... *йрљави* трапавко. Ништа боље не заслужује (185).

Ћоп 1: Николетину Бурсаћа, партизанског делију, *славног* митраљесца и касније *вољеног* командира чете, упознао сам још док је био... стођаво Николица Бурсаћ (11). Поколебала би и политкома бригада, а камоли неће мене, *обичног* десетара (53). Окреће се шириоња оном трећем, *сићушином* бркици (84). Надимак „Ведроња“... сасвим је пристајао ђаку, томе *чудном* занесењаку (108). Ђак је погинуо... најтеже је [тима] погођен... Николетина, његов *добровољни* заштитник (133). Николетина се ипак увијек обраћа њему [Јовици], свом *добродушном* и *сићриљивом* комшији (116).

Ћоп 2: Оно као да није рекао кнез, тај *доиучени* и јадан педесетогодишњак (10). Ђљештало је нешто као главица дријемавца, *чистиог* и *йужног* цвијећа (29). Сјутрадан је, уз присуство школског послужитеља, једног *мирног* старца, извршена преметачина (46). Шкуро је био... васпитаник... надбискупа Шкарића, *оштровног* србождера (70). Овај Крстов бојовник, *искључиви* и *сићроги* ум цркве... надмашио је њих обојицу (77). Поново [је] ту тај његов старији „буразер“, дјечаков *недостийжни* узор и учитељ (131).

Уколико је, међутим, посреди други случај (апозиција = врста нове информације) придев ће бити у краћем облику, као што ћемо показати у наредном одељку.

149. До сада показани примери јасно су потврдили употребу дужег облика придева, као елемента дескрипције одређеног појма. Примери, уједно, показују да тај облик није такав само „*зайто* што се зна какви су појмови“ уз које је придев употребљен¹⁶¹, као, уосталом, ни само зато *да би се* (као у идентификацији) *знало* који је појам у пи-

¹⁶¹ Веома често то не само да се не зна (тј. не зна слушалац) већ се у тренутку говора (без обавезне претходне презентације особине и појма) придевом управо описује појам. Отуда је у бројним наведеним примерима дужи облик управо у — првом спомињању јединке и њене особине. Истина, именички појмови могу бити познати (може се знати и ко су и какви су, слушалац и сам то може закључити или на основу

тању (то би се знало и без придева, па и са придевом у краћем облику), већ — *зашто што се односи на одређени њојам*. Одређеност се „индукује“ са именичког појма у сферу придева, што значи да је дужи облик *њоследица* (а не индикатор, узрок и сл.) одређености.

150. Међутим, разлози за употребу дужег облика дубљи су од саме последице одређености (тим пре што је придев само знак особине, а не и оне и онакве „релације“ као у идентификацији¹⁵², тако да је заменичка компонента овде употребљаваног дужег облика у извесном смислу „празна“ и, рекло би се, сувишна), функционално проистичу из синтаксичко-семантичких потреба опозиције: дужи облик је увек елеменат атрибутивности, тј. јединствене слике о појму, насупротив краћем облику који је, начелно — „адвербијал“, апозитив, привремени атрибут — елеменат предикативности.

СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ОПОЗИЦИЈА ОБЛИКА ПРИДЕВА
У ОКВИРУ ДЕСКРИПТИВНЕ КАТЕГОРИЈЕ

151. Покушамо ли у до сада показаним примерима „deskрипције“ дужи облик заменити краћим (односно у примерима који ниже следе — краћи облик заменити дужим) видећемо да је то, истина, могуће, али не увек и без икаквих последица у погледу смисла и значења придевске детерминације која се једним односно другим обликом врши

Јасно је, наиме, да значење придева у примеру — „Госпар је *сѝари* дошао на проштење“ (Држ 293) (дужи облик) — није исто као у — „Госпар је *сѝар* дошао на проштење“ (краћи облик), на исти начин као што та два облика нису једнозначна ни у примеру (иначе радо навођеном у литератури): „*Срдѝи* Марко језди низ Косово“ (Вук НПр 421) и у (парафразираном примеру): „*Срдѝи* Марко језди низ Косово“.

ранијег контекста, свог сазнања и сл.), али у целој ствари тај момента није битан. Придевска особина износи се у акту говора дужим обликом и без обзира на то зна ли слушалац или не зна оно што се о појму придевом казује.

¹⁵² Мада се у неким случајевима, нарочито кад је посредни елипса, дужи облик веома приближава идентификацији, јер општа именица увек може лако да се схвати и шире, тј. као „непримењена“. Терен је ту чисто психолошко-субјективни; исп. примере типа: „Веле јој да ће ослободити *оѝеѝог* пјесника“ [тј. Назора], где би „оѝеѝог“ могло бити схваћено и као идентификациони елеменат, мада то, нормално, ипак није.

Док дужи облик, наиме, означава — чист атрибут, краћи га, начелно, пребацује у — адвербијал.¹⁵³

152. Као што је познато, у апозитивној, односно адвербијалној функцији (где се придеви, како вели проф. М. Стевановић — накнадно и као узгред додају већ одређеним појмовима,¹⁵⁴ — односно проф. Белић и Маретић — да не значе сталну већ привремену, упролазну особину¹⁵⁵ и имају положај у језику који имају партиципи, показују везу ових случајева са предикатом¹⁵⁶) придев је увек у краћем облику.¹⁵⁷

153. Не улазећи у рашчлањавање ових позиција с обзиром на значење овако употребљених придева,¹⁵⁸ ми можемо потврдити грађом доследну употребу краћег облика; он се добро држи нарочито

¹⁵³ Односно по терминологији Маретићевој „привезак“ (Грамм. 491) а по проф. Стевановићу „привремени атрибут“ (исп. Савремени с. ј. 255), или апозитив (ЈФ XXIII, 27).

¹⁵⁴ „Апозитиви су врло често везани за предикативну радњу, најчешће као њен узорак... али битнија од ове јесте њихова одлика што се као одредба накнадно додају већ одређеним појмовима, а то им даје извесну самосталност у односу на речи којима се додају“ (ЈФ XXIII, 27).

¹⁵⁵ А. Белић: „Овамо иде и велика група случајева када се придеви употребљавају уз именицу, а не значе сталну особину, већ привремену... имају онај положај у језику који имају партиципи“ (О јез. п. и јез. р. I. 455). Т. Маретић: „Свако ласно увиђа да се ту [у „Срдит Марко језди низ Косово“] придјевом *срдий* не изриче стално својство Марково, него се изриче само стање у којему се Марко налазио неко вријеме. Такви су и ови примјери: Младић... отиде жалостан... Да бог да, сине, да здрав отидеш... Ожени ме млада... Жали ме жива... [Извукли] га из собе мртва... Кад га виде разапета и други (ib. 491—492).

¹⁵⁶ За пример Белић наводи: Дете болесно не излази на хладноћу (= „Дете, док је (кад је) болесно“, „будући болесно“); Девојка је дошла боса (= „будући боса“) и Зашто брани Владислава мртва? = има предикатску функцију тј. „Владислава који је мртва“; Ја сам га жива видео (= „док је био жив“) (ib. 455—456).

¹⁵⁷ Исп. М. Стевановић: „Кад се [придеви] накнадно и као узгред додају именици, описни придеви се употребљавају само у облику неодређеног вида: „Свеж и одморан, он се баца на свој нови посао“ (Савремени с. ј. 255) и А. Белић: „У српскохрватском језику у свим овим случајевима употребљава се тзв. неодређени придевски вид (исп. Човек добар тако неће урадити)“ (ib.).

¹⁵⁸ О томе постоји већ одређена литература и различита мишљења; исп. више о томе на пример код М. Пешикана: Неке напомене у развоју активних партиципа у српскохрватском језику, ЗбЛФ II, 88—105).

и искључиво у номинативу — акузативу, јер би дужи облик овакву адвербијално-апозитивну функцију дезавуисао.¹⁵⁹

154. Ми, међутим, мислимо да на одређен начин треба разумети како „свако ласно увиђа да се ту придјевом не истиче стално својство“ (Маретић), тј. да „не значи сталну особину већ привремену“ (Белић). У многим случајевима то одиста може тако да се схвати, али то није и општа карактеристика ових позиција. Има исто тако примера овога типа где придев не значи „привремену“ особину него управо сталну, стално својство онога коме се приписује, као, рецимо, у примерима:

Дивљан онако *слијей* пристане уза њ (НПр 189). Тако *мален, ѿошјуљен*... тај Радисав је „сејао“ за ових јесењих ноћи (Анд 32). Међу њима је Радисав... *брз* и *ѿогнуи* као и увек (И. 46). То је опет био стари Радисав, *сѿиан* и *ѿовијен*... само без крви и живота (И. 59). *Висок, жуи* и *искусан*, црна оштра погледа... он [Ахмедага] жмирка на септембарском сунцу (И. 67). Лежали су... један поред другог. Убијени убица, *круиан*, *ѿунокрван* раширених ногу и руку (И. 73). Марко, *висок*, црне длаке... дугим је... рукама... замахивао (Кал 54). Иве Турчин... *висок* а *мршав* и сав се помијешао (И. 98). Благоје, младо момче, *лијей* и *ѿуиан* као цурица... поизмакао се (Коч 42). Учитељ устаде, *ѿогрљен* и *мршав*, а усне којима ме пољуби — бежау плаве и хладне (Лал 71). Чекао сам да младић, онако *круиан* и *снажан*, одговори равном мјером (И. 94). Упаде смело ор-

¹⁵⁹ То, међутим, не треба схватити тако да придев у дескриптивној функцији обавезно кида сваку везу са предикатом. Напротив, одсуство ангажованости придева за идентификацију субјекта омогућава му да ступи у извештан однос према целом смислу реченице (односно предикату као активном носиоцу тога смисла). Отуда придеви у овој функцији често служе да би, како вела М. Пешикан, „оно што се износи у предикату добило пуну изражајност“ и представљају „субјектове одредбе које су у мањем степену (у поређењу са адвербијалном функцијом) зависне од предиката... немају према њему начински однос, али ипак ступају с њим у извесне синтаксичке везе, јер износе склоности значајне за вршење или смисао предикатове радње“ (ib. 96). Пешикан овде, наиме, анализира однос глаголских одредби—партиципира односно релативне реченице (1. атрибуцка функција: „Народ који иђаше [хѿѿдѿштѿн] пред њим“ (тј. идентификациона функција); 2. функција накнадног допунског одређивања: „А кад дође твој тај син, који ти је имање просуо [изѿѿды тѿѿѿ имѿѿниѿ], заклао си му теле“ (веома подсећа на дескриптивну функцију типа „срдити Марко Краљевић језди“); 3. адвербијална функција: „Жена дрхтећи [тѿѿпѿштѿжшѿти] дође“ (што је начелно исто као: „срдит Марко језди“, а што би још јаче било изражено у временском односу у оваквом распореду: „Марко језди низ Косово — срдит“.

донанс... Никола, *жив, виџак*, с округлом ошишаном главом (Петр 94). Мијат... *висок и мршав* свија се у лук над угрејаном фуруном (Ћос 40). Он виде Мијата како се, *дугачак и мршав* као кер, протеже у његовој постељи (И. 92). Он... *гадан*... ништа боље не заслужује (И. 185). Писац... *миче се... џањушан, џаман* скоро сјенка (Ћоп 1, 122). Напријед је... *Николетина, космаџ, незграјан* с пушкомитраљезом на рамену (И. 123).

154. Чини нам се да није ствар у томе — је ли посреди стална или привремена особина, већ — какав је њен однос према времену вршења предикатове радње. Сталност или привременост евентуално може да се подразумева и на основу саме семантике придева (*љуџи, нерасјоложен, весео, болесџан, везан* и сл. нормално су привремене особине, насупрот придевима *мрџав, слей, космаџ, висок, сџар* и сл. који, нормално, означавају стална, неизмењива, непролазна својства). Апозитивно-адвербијална квалификација захтева у реченици краћи облик придева, који у њој указује само на то да је особина *евиденџна и џрисуџна у оно време када се врџи и радња главне реченице*, тј. указује (као накнадно додат елеменат) на *најоредности егзистенџије својсџва са временом вршења џредикаџове радње*, или простије: да појам (субјект или објект) има (или је имао, или ће имати, треба да има и сл.) ону особину која се придевом о њему казује у време када се врџи (када се врџила, или ће се врџити, треба да се врџи) предикатова радња. Да ли се појам и иначе, ван тога временског односа, датом особином одликује или не — реченицом се нити истиче нити жели рећи. Особина је овде посматрана предикатоидно и као актуелна *само у џом временском исечку*, насупрот особини казаној дужим обликом, који се, у односу на вршење предикатове радње, уопште временски не поставља (не одмерава) већ се третира особински и атрибутивно. Отуда, на пример, док уз синтагму „срдити Марко“ (дужи облик) предикат реченице може бити у било којем глаголском времену (исп. „Срдити Марко језди (је јездио; ће јездити)“) дотле у синтагмама типа: „срдит Марко“ (краћи облик) копула која се подразумева мора бити у истом основном времену у коме се остварује и радња предиката: „Срдит [је] Марко [док] *језди*“, „Срдит [је био] Марко [док] *је јездио*“, односно „Срдит [ће биџи] Марко [кад] *ће јездити*“¹⁶⁰.

¹⁶⁰ Исп. у том смислу и примере: „Нађоше болеснога слуту *здрава*“ (НПр 149) = Био је здрав у тренутку када су га нашли; „Ако желџиш сина свога *жива*“

Разуме се, то је тако кад се таква напоредност жели истаћи и краћим обликом то нагласити (што се обично постиже придевом који је у извесном, да тако кажемо, партиципском, односно атрибуто-прилошком односу према главним деловима реченице).

Примери и грађа потврђују већ констатовану доследну употребу краћег облика у овим функцијама; исп:

1. Краћи облик придева уз одређене њојмове¹⁶¹

155. а) Номинатив-акузатив уз именице, односно личне заменице и личне глаголке облике.

Пов: Изнесе сам нашъ записъ отворенъ угледати (54). Доће шкъ нашъ листъ отворенъ угледати (64).

ДЗак: Господаръ села тоган да се доведе свезанъ къ царствоу ми (71).

Држ: Јесу три годишта вјеривши га ја луд дах му... пет тисућа (247). Зрачан и чрљен не каже да је лаком (280). Камо ли ћу невјеш [и] опет у ступицу упаст? (289) Не знам ни гдје сам ни куд да идем невјеш као слиеп (295). Стој миран, биће свега (296). Ма тебе, ако не видим на вјешалиех, нећу миран умриети (353).

Вук ИЕС: Бећир-паша... њојламен од Срба, а обрадован што су даље побјегле... крене (33). Милоје силан и бијесан... није гледао Петра (80). Потом и он рањен утече (189). Живковић... је... рањен лежао (229). Ађутант... поред њега пао мртва (303). Јористон њужан и жалосиан проговори к Емануелу (217).

НПр: Међедовић гладан не имајући куд... [почне] јести (4).

видјети, врћи ме“ (И. 193) = Ако желаш да ти син буде жив кад га будеш видео врћи ме; „Сад [ће] мој син срдиџ доћи“ (И. 72) = Биће срдит када ће доћи; „Сви су у двору мислили да ће га извући мртва из собе као и друге посетнице... кад [они] га нађу у соби где седи жив и здрав“ (И. 173) = Мислили су да ће бити мртав када га буду извлачили из собе, а оно када су га нашли он је седео жив и здрав — итд.

Ова подразумевајућа паралелност (евидентност и актуелност особине) са временом када се врши и радња предиката омогућава егзистенцију придева уз именицу без копуле када се таква копула може, или лако може, подразумевати, као на пример: „Мост покварен“ = Мост је покварен (сада); „Мост био покварен“ = Мост је био покварен (раније) и сл., а што је исто као и кад се та предикатизована синтагма („мост покварен“) као таква лансира у реченицу поред предиката — глагола: „Нађе — мост покварен“ (ИЕС 330) = Нађе да је мост (био) покварен, тј. у тренутку када га је „нашао“ био је покварен. Исти је случај и у примерима „Лийсао Ман Вукић, па га жена жали“ (Јал 122) и другима овога типа.

¹⁶¹ Пошто је грађа изванредно велика за овај тип, а није од посебног интереса, наводимо из извора само неколико примера, илустрације ради.

- Змај остане на мјесту *мртјав* (10). Врати се [царевић] на траг у ону собу гдје је змај *мртјав* лежао (11). Ловац падне на место *мртјав* (81). Он узме торбу... па *невесо* легне онде спавати (83). Он с Милицом остане *срећан* (99). Цар *уилашен* узглавицу преврне (142). Он *жалосџан* захвали богу (107). Ђак... шиљак заврти дивљану у око и ослијепи га. Дивљан *слијеј* скочи (187). Дивљан онако *слијеј* пристане за њим (189).
- НЗ: Ево цар твој иде теби *кроџак* (52). Видјеше бијеснога... гдје сједи *обучен* и *џомеџен* (90). Он оставивши платно *го* побеге (120). Он сједи *обучен* и *џомеџен* (155).
- Анд: Мост... се истицао, *бео* и *лак*, са својих једанаест лукова (70). *Насџран*, *доброћудан*, весељак и пијаница он је служио... за шалу и потсмех (104). Већина је немо гледала тај људски лик, *истиурен* у простор, неприродно *укочен* и *џрав* (50).
- Кал: Трајо, *освједочен* да је имао успеха, наставља туцкати (52). Он... *џогнуџ*, *оџрџан*, *обучен* као дјетешце... пролазио је (46). Син му Анте, војник на допусту, *недохрањен*... мора га пратити свукуд (48). Мате се *блијед* од умора и *црвен* од земље предавао (73). Туђи поглед, *завидан*, у њихово добро може бити штетан (103). Цико, *неодлучан*, стане (118).
- Ков: Ја... плеснух *радосџан*... а дјеца пофркала у... снџег... (41). Појет *задовољан* побожно слуша добротвора (77). А мјесец *свијеџао* и *јасан* сину на чистини ноћнога неба (147). Отац, *измучен* и *џокуњен*, ухвати ме за руку (164). Феркоџа *разваљен* на клупи јоште спавао (175).
- Коч: Гдје би он онако *згодан* и *богаџ* гледао на једну убогу сиротицу (50). Само нека се он *жив* врати (67). Јаблан... *убоден* издише (85). Стоји народ *сџреман* и *наоружан* (164). Швабо, Швабо, *жив* се ти распадао што нам отрова земљу (208).
- Лаз: Поп, *гологлав* потрча поред кола (146). На један стуб звонаре стајао је *наслоњен* Павао Ђерић (150). Мислио сам да нећу *жив* стићи у село (159). Живко, сав *крвав* чеше се иза врата (167).
- Лал: Стриц изиђе *обријан* (53). Повика мој отац *изненађен* (60). Југ Јеремџ, *уџјеран* у процијеп... муца збуњено (70). Ето га *жив* Качаранда, можеш га питати (97). Мимовића сам гледао како лежи *мртјав* (102). Београд, *шарен* и *џун* чудеса избрисаће... чудо љубаџи (195).
- Наз: Гладни је Горан, сав *среџан*, сјео (13). Марко, сав *румен* од усхита и од ракије додаде (15). Друг Тито, *зван* такођер и

- Стари води ме (17). Тито је, иако *йрехлађен* отишао (42). Вратит ћу јој се *раздрјан* и *го* као Лазар (50). *Гладан, уморан* од предуга јахања и *неисјаван*, само сам покаткад куњао (78).
- Петр: Он се повукао у мрак и *йолућрезан* дрхтао (29). Допао му се онако *гладак, свейложућ* (120).
- Ђос: *Прийић*, Тола... покушао.. да [се] шали (19). Он и даље седи *нем* и *нейомичан*, дебелим сукном *окован* (34). Ђорђе *несвучен* лежи на кревету и, *згрчен* као гуиђел, хрче (69). Лежао је Ђорђе *згрчен* и затворених очију (92). Аћим, *несвучен*, устаде из кревета (114). Ђорђе *мамуран* седи на кревету (181). Ни *мрјав* не дам имовину (209).
- Ђоп 1: Помирљиво је мрмљао Јовица *срећан* што је под кровом (20). Он... се опет сналазио и *жив* остајао (24). Попријети курир *свјестан* да представља једну вишу силу (29). Николећина, *дирнућ*, само окрену главу (67). А ђак, *окружен*... слушаоцима, сав *срећан* и *сјајан*, прича ли прича (76). Јовица се прену, *зачуђен* (113). *Ожалошћен*, Јовица је ћутао (114). Николећина је *мрк* и *нарогушен*, корачао за њим (151).
- Ђоп 2: Онај мршави усташа, *унезвијерен* и *йроблиједио* био је скинуо пушку (15). Старац је, *йодмлађен* и *свечан* ранио зором (25). Пред њим би затреперио Лисичјак, *обасјан*, *йросићан* и *драг* попут рођене куће (26). Стајао је отац, *бос* и *гологлав* (48). *Ойушићен* и *силаснуо*, Пајо Мрдаљ тискао се око Саве (52). *Гологлав, ознојен* и *црвен* у лицу, он је сваки час дизао своје гломазно тијело (60). *Озбиљан* и *ћућљив*, хоца је одлазио (81). Вечерњи позив, *изненадан* и *хићан*... учинио се хоци нарочито важан и судбоносан (84). Добро је... умиривао га је Урош *задовољан* (144).
- Шим: Салко отишао, *ућјешен* и *весео* (135). Отац јој, *измучен* тешком болешћу, мало је што разумио (137). Сила чељади пролазила... Ишао тај свијет *уморан, замилћен* (159). А Бошко *йфройаићен* прискочи к њој (171).

Као што се види, предикатизованост краћег облика потпомогнута је извесним синтаксичким компонентама: положајем придева, који је, нормално, иза именице (као што је и предикат иза субјекта), односно основног глагола (предиката) (обично кад има адвербијални смисао) или још и одвојен иза именице зарезом (обично кад има апозитивни смисао), на исти начин као и апозиција.

156. Изгледа, међутим, да ова временска напоредност, накнадна додатост и сл. није увек битан елеменат смисла саопштења (може бити свеједно да ли ће се особина схватити као временски локализовано актуелна) на придеви из ових позиција лако прелазе у атрибутске положаје (испред именице, везују се непосредније за њу) и ослобађајући се тиме у извесном смислу својих веза са предикатом (односно своје предикативности) инклинирају функцији атрибутског обележавања особине (квалификацији именице).

Као прелазни и уједно не баш сасвим уобичајени могли би се, судећи према грађи, узети они случајеви где имамо, да тако кажемо, неку врсту *инверзног ајозиштва* (односно адвербијала), тј. они који имају измењено место у реченици, али их је и поред тога могуће „вратити“ у природни положај, разумети предикатизовано (у апозитивно-адвербијалном смислу). (Обично су то трпни и радни придеви у својој правој функцији, који значе резултат глаголске радње, а не већ стечену особину). Исп. примере тога типа:

Анд: Једне [се] ноћи... од заборављене свеће јавио пожар...

Узбуђен свет у касабџи посматрао је огромни пламен који је јако осветљавао не само бели мост него и околину (98). На капији чути *нейомичан* Алихоџа (131). Е драже ми је онако... дочекати... службеника... нег'... и самог цара, вели *весео* и *задовољан* Јуре (131).

Ков: Гракну он, уперивши на ме свој црвенкасти и *јомодрео* нос (171).

Лаз: Свећа беше сасвим догорела... Ја... дохватим чашу воде и саспем је на свећњак... *Усијан* свјећњак био је прснуо кад сам на њега воду сипао (80). Потражим жигице на столу. [Сто] је сав био мокар... Ја углавим свећу... и метнем је на *мокар* сто (81). Почнем брисати *влажан* сто (82). Гле!... Нов учитељ!... Сједи човјече! рече *ослобођен* кмет. Није сабља за вратом (141). Шта дижеш вику? — рече *бунован* Матија (150). Греда... паде... *варнице* посукташе, а *јроломљен* таван наже се у пламену... Ломе се чаше... а *накићен* Живко под шатором хвали свога зета (170).

Ћос: Симка [се] извуче из постеље... у њен *јојкорућен* лежај брзо се увуче студ (92). Изљубила крст... ставила дукат на *истегнути* и *јосребрен* Христов трбух (127). Обојица гледају *раскрвављен* месец (208).

Ћоп 1: Заокупљен својим *штићеником*, он је слушао и гледао само то како се овај, до јутрос *неразумљив* и *далек* странац [Ита-

лијан]... претвара (48). Јовица је замотао узду око руке и пружио се уз коња... а ујутру кад се пробудио, умјесто читавог парипа затече крај себе само узду с главом и *ошрцан* реп (159). Топ 2: Малога су брзо вратили... а *расшужен* дјечак, сјећајући се мајке, све се однекуд домишља (23). А, то си ти — ужурба се *обрадован* ујак вадећи засун (30). *Изненадан* рат некако је потпуно ошамутио официре (57). Два дана послје... стигоше тројица усташа... кад им *ублијеђен* Пане измуца да је Милош отишао (59). Зачу се женски *висок* и *ишкав* узвик дједа Алекса (68). Увече се све брзо повлачило и лијегало... Кроз *мрачан* и *замро* град чуо се само бат корака (70). Ту би *занесен* адвокат мало застао (74). Покуша да поразмисли о томе Сави и о његову дјеловању у томе забитном крају, али га *иџморен* мозак није слушао (109). С потресом... зазвуча му његов рођени, једва малчице *измијењен* глас (127). Тај *зелен* и *обасјан* предјео пред њом... сад је стајао... као приказ одавна чекан (133). За њим је још увијек неуморно кевтао *раздраган* Гојко (134). „Види ти сад...!“ прошапта *зачуђен* Гојко (134).

157. Насупрот овоме, као већ сасеим атрибутизован можемо, мислимо, разумети краћи облик у наредним примерима (који се у оквиру „дескрипције“ ипак осјећа у неку руку мање обичним од дужег, али се може разумети као елеменат „истицања особине“ као такве, тј. као придев са наглашеним квалификативним, а не дескриптивним тежиштем):

Анд: Бурећи се, помислио да је снивао оно што се јуче на очиглед света дешавало на мосту, сад је стајао и нетремице гледао свој *мучан* сан како се продужује и траје (54).

Кал: Упутио се кроз *уредан* виноград (140).

Ков: Ја изненађен посматрах њезин *красан* лик (157). Дакако... замније сада *кружан* и *суров* глас Меценин (199).

Коч: Славна је и света Немањића лоза, лијеп је и *красан* *бијел* Вилиндар (215).

Лаз: Откако сам је пољубио... Ја сам био и одвише срећан да би могла икако мало црња мисао... превући цео овај *сладак* сан (76). Само се још нестрпљиво ишчекиваше *мио* владалац [тј. Мара] (138). Не могу никако да се навикнем на тај *луд* обичај да ми овака чиста, *красна* цура изува *каљаче* (160). Чинило [му се] како га грли Анока и... носи *бесан* кулаш Остројићев (173).

Лал: Тај *ведар* и *сунчан* свијет модрог и зеленог био је ненадмашан (143).

Топ 1: [Ница]... љубопитљиво ме одмерио... Морја да му се и одееше празнички учинио *плавокос* ћачић [тј. писац БТ] (11—12).

Топ 2: Бјезим! Побјећи ћу! — кликтала је у њему... мисао, и он је већ сад... осјећао како је паметно било што се... одлучио на овај *дрзак* и *смјео* подвиг (18). Из колибе момка запахну мирис... људи који су тек недавно ушли у овај *затворен* простор (30). Скраћивао [је] кораке само да што више одгоди *непријатан* сусрет, али школа се ипак примицала као неминовна невоља (43). Урош забринуто погледа *бледуњав* крњадак мјесеца на још увијек свијетлом небу (68). Неугодан је и на сваку подлост спреман овај *жучни* и нездраво *амбициозан* адвокат (76). Дјевојку, измучену страховањем... дирну овај *срдачан* Гојков наступ (102). Похапшене су доводили и затварали у *хладан* и *ћуст* Вуксанов магацин, испражњен и опљачкан (119).

Тос: Капетанов *ћрисијојан* поздрав га збуни. Не отпоздрави му (174).

158. б) *Зависни* *надежи* у краћем облику такође су у свим овим случајевима у доста жиеој употреби, чак их радо употребљавају и писци са источне наше територије (поготово у адвербијалној, односно квалификативној функцији). Најобичнији је краћи облик генитива и њему једнаког акузатива:

Пов: Пракво *наместе* *ѿ* ѿ *ѿвршена* и *довроволна* *срѣца* *мошга* (66).

ДЗак: *Скрѣвна* *сѣтворише* *о* *мне* *родителю* *моего* (85).

Држ: Да га обједом *жива* прождреш (259). Рекох му: Попива, слуга Маров, неслуга Маријина, од онога *убога* од памети младца (315). Онога сам *човјека*, који ми доние нову [вест] остагн *весела* (352).

Вук ИЕС: Угатиши *пашу* *жива* одма му реку... да Србе распустити (6). Да Бега *жива* доведу (6). Смаил-бега увате *жива* и удаве (8). После дугога... боја... угате Турци Кочу *жива* (114). Турци угате Милошега *чибукчију* *жива* (135). Токатлија не може... *жива* угатити (145). Кад су видели Милоша тако *накићена*, и *ећма* су му се обрадогали (146). Немојте да га убијете, него *жива* да [га] угатимо (161). Пашу *жива* увате,

и *гологлава* га их трња изведу пред Милоша (161). Увате га људи *ијјана* и вежу (216). Доведу... њега [Теодора] *рањена* и Турчина *везана* (252). Обећа се, да ће... Турчина *жива* уватити (252). Прело да пушци ватру, те га *мртва* обори с коња (259). Њега одатле *рањена* однесу унутра (303). Уватио га *жива* (321). Жена његова... увати *жива* Цијаслава, и баца га у воду (358). НПр: Бог га сачува *здрава* и ону ноћ. Ујутру... га изведу *жива* и *здрава* пред цареву кћер (79). Па видећи га *гола* и *боса*, одмах му да једне опанке (91). Старац... испрати шуру *неугоићена* (110). Зет и њега... пошаље кући *неугоићена* (111). Кад тамо, види цар сина *мртва* *ћросћрша* (193).

НЗ: Господе! кад те видјесмо *гладна*, и нахранисмо? или *жедна*, и напојисмо? (66). Кад ли те видјесмо *болесна* или у *тамници* (67). Господе! кад те видјесмо *гладна* или *жедна*, или... *гола*, или *болесна* или у *тамници*? (67). И ономе [слузи]... разбише... главу и послаше га *срамојна* (111).

Анд: После га *крвава* и *онесвесла* поливали водом (27).

Кал: Најзгодније је да га изнесу онако *влажна* на вјетар (47).

Била је шкрта до *зла* врага (63).

Ков: Што згундате... — урликаше ситан и грбави кицош... Жвакашу... старци... злобно мјерећи *грбава* кицоша (33). А другови видећи мене *боса*, усмјелише се и они (41). Пандур запријетио *језичаву* Канонику (47). Једампут њега тако *задубљена* неко боцну (50). Често пута ваљало му *гологлаву*... вратити се (76). То приписујте набујалости претсједникових мисли и усхићењу његова *ванредна* духа (82). Тијело *незнајна* уредника закутнога, но... бахатогa листића, мигољи неком... самоспознајом (85). На помно *обрџану* његову тустом и црвеном лицу... два шчетињаста пристрижена чуперка испод маленога заврнутога носића (93). Овинула је руке околу његова *ојаљена* врата (115). А тко га то *свезана* тјера (127). — *Права, здрава* и *иошћена* да ме вежете? Буди бог с вама! (130) Како да не би њега *ћрава* и *здрава* још данас пустили на слободу (133). Старче дођидер... — довикну Црни Јаков *сједоглаву* сељаку (135). Нуткаше Црни Јаков *жедна* старца који је вином тажио и свој глад (135). Црни Јаков извлачи *ијјана* старца из дворске спиље... поскочи, притегну пијаног сељака к себи и потјера *бедвију* (136). [Вода] створи мутну локвицу, кано да је у се сабрала сву гријешну душу *ћревејана* властелинскога слуге (138). Овако *богајна*... затече га струја нових идеја (151). Не

слушах свога вриједнога рођака, данас тако *даремљива* и *разговорљива* (155). Пусти ме, ^бклета и црна ругобо! — јецах, отимајући се загрљају *ружна* младића [тј. Феркоње] (185). Лаура још сновива попут... лептира у чашки *снежна* љиљана (198).

Коч: Истрже се... од оне двојице што су га држали: „*Мртва* ме, каурине, мореш...“ Не доврши (108). А трећи су га пут свукли *гола* и држали два дана у... букагијама (138).

Лаз: Боже... одржи ме *здрава* докле си ми живота поклонιο (115). Немсјте брукати себе живе ни мене *мртва* (124). Ковач је нешто теретно радио, сав мокар од зноја... а он стао на врата... па духа... те се тако игра вјетар кроз ковачницу и хлади *знојава* ковача (143). Стао [си] ту, да те тако *знојава* бије ветар (143). Снаха... поведе *ијана* девера [т. Арсена] по мраку (175).

Лал: Гледао сам га *мртва*: нос му се савио (80).

Наз: [Партизани] га лако *рањена*, *полугола* и *боса* негдје нађоше (35).

Петр: Већ ће он њега довести... *иришћена* *ијана*. Онда ће му се одрешити језик (20). Није било довољно што су Кусу револвером изрешетали, Немац га је још *мртва* газлио (139). Гурну га онако *полуодевена* преко степеница (139).

Топ 1: Кад *рањена* комесара отпремише у болницу, читава чета одједном замрије (37). Насртљиви лептир... онет се зачас поврати... Николетина... погледа у *иришћена* дугокрилица (49). Умало ти ту и мене *жива* не укебаше (90). Видјели су у њему свога дјечака, *испоишћена*, *иригладњела*, али још довољно *ведра* и *жилава* (108). Ено Бака *жива* (112). Бог зна што он мени овако *иросиу*, може замјерити (128). Па откуд црнац овамо к нама... необично човјеку да га баш види *жива живицаи* (148).

Топ 2: Гојко угледа [у бунилу] себе у гају, *иросиријељена* и *крвава* (20). Мене су, мој Тодоре, баш ти школовани *гола* држали (50). Тако су га, једном, затекли жандарми, онако *уиарађена*, како вози с оцем ђубре (55). Он је сваки час дизао своје гломазно тијело из ћошка удну дугачка стола, *испошављена* у хладовиту шљивику, нудио госте (60). Опомињући се свог јучерашњег срећно *завршена* доживљаја, узе да се обзире по... собици (64). С одобравањем рече он... радознано гледајући *зарумењена* момка [тј. Гојка] (65). Гојко је осјећао само то како

га... *зашрављена* држи на мјесту тај старчев поглед (66). Опет би над главом угледао... свијетле пјеге *вјечити* и *далека* неба (80). Урош је кроз сан само јекнуо и тако оставио *расањена* Радекића насамо с његовим бригама (90). Преко *бијела* свијета (95). Гојко се и сам спусти поред *скамењена* дрвосјече [тј. Благоја] (95). Он... *замишља*... и види себе, *лијепа* и *насмјана*, онаквог каквог у мрском огледалу није спазио. Нема више ни *бубуљица*, ни *нездрава* црвенила, ни *ружне* кушграве косе (111). И то је читавом његовом *пошамњелу* лицу давало *дивљачан* и *смркнут* изглед (123). Угледао [га] *жива* и *здрава* (128). Упита Урош... *загледајући* *окошћа* *кривоусћа* момка [тј. Сава Љусину] (146). Па ево мене *жива* (146).

Шим: С њихова *љубљена* звоника... им... пао *шиљак* (21). Опту-жује гледајући мане и гријехе у *иросирну* му тијелу, али [Никола] није знао кому баш то говори, јер од пуста страха није могао ни главе подићи (31). Клисуре заробиле малу варош Чардаке... Чардаци у *нејомичну* усјану зраку последијдњих љетњих дана (59). Кад ето ти га једну вечер страшно *весела* (75). Сад се тмина почела спуштати с *ниска* неба (82). Прихватио *вранца* [Арапа] за гриву и *закорачио* на *гола* Арапа (93). Сјела је до *болесна* оца (107). Кад би га гледала онако без брка и *голобрада*... долазила јој жеља да се с њим поигра (114). Салко... у великом *веселу* грли мајку јој Стану и *болесна* оца (118). Ето... *њег* с алком на *копљу*, али једнако *озбиљна* и *мрка* (125). Кад је чуо... *очајан* *јаук* *болесна* оца *њезина*, отвори *нагло* врата (139). Она *истрчала* пред кућу *слутећи* некакво зло. А то се могло видјети и на *њезину* *изобличену* лицу што је одавало... *страх* (146). Преко *доца*, кроз *пшеницу* скакао *памамно* млад, био *ждријебац*, са *високим* *турским* *седлом* на *леђима*... на *сапима* *жарила* се према *сјајној* *длаци* *обијесна* ата (160). Имађоше *тога* *ујца* *богајћа* (161). Међу *зеленилом* *шуме*... на *брежуљку*, *бијељела* се њихова *црква* међу *бријестима*, у *високо* *ограђену* *гробљу* (186).

159. Грађа, међутим, показује (нарочито код новијих писаца) сигурну тенденцију продирања дужег облика у зависне падеже придева у овим позицијама — што, уосталом, и није необично. Дужи облик је свакако подржан тежњом за одлепљивањем од предикативности а у корист атрибутивности, подржан понегде и спецификационом компонентом. У одређеним приликама, уосталом, ова разлика између предик-

кативног и атрибутског придева и не мора бити релевантна — исп. нпр.: Видео сам га *жива* — и — Видео сам га *живог* — где суштински, логички, и нема потребе за оваквим диференцирањем, јер за саопштење и није битна актуелност особине само за оно време које се поклапа са предикатом (Видео сам га жива = Био је жив када сам га видео) већ њена актуелност уопште (Видео сам га живог [а не мртвог]);¹⁶² такође и разлика између „резултативног“ и „особинског“ трпног придева веома често је неухватљива колико и споредна, а тиме и сама обличка дистинкција међу њима. Отуда чест дужи облик у зависним падежима. Исп. примере:¹⁶³

Вук ИЕС: К мосту (дрвеном и *покривеном*) привуку бурад са смолом (306).

Анд: Ковач... клече поред *везаног* човека... сељак је ћутао али... чудна дрхтавица му је и онако *везаном* тресла тело (44). На капији чучи непомичан Алихоџа, са главом *приближеном* уз ди-рек (131).

Ков: Мој отац... бијаше сељачки музикаш на тако званом „бај-су“ (39). У великом, зеленим бусеном *пираслом* дворишту угледасмо жупника (69). И ми... добротвора и једанаести пут... *изабранога* претседника... тегурасмо (87). Њезино... лице, шиљаста над уста *завинути* нос... напунише ме грозом (188).

Лаз: Побјеже... Учитељ!... — *Живог* или *мртвог*! — дере се он [тј. кмет] — *Живог или мртвог*; [тј. доведите ми га живог или мртвог] (151).

¹⁶² Куриозитета ради можемо навести примере у којима се огледа „дефектност“ краћег облика зависних падежа с обзиром на то што се акузатив јд. м. р. морфолошки поклапа са номинативом јд. ж. р. односно номинативом мн. с. р. а датив јд. м. р. са акузативом јд. ж. р., па у извесним ситуацијама може доћи до „језичке забуне“, нарочито у писаном језику (услед одсуства акцента), тако да би само облик (дужи односно краћи) могао да се јави као дистинктивни елемент придевског рода. Исп. такве случајеве: „Ево има девет годин’ дана/Да сам дошла за Јанкула *млада*“ (РСА, НП Андрић 8, 158). „— Једва сам те *жива* дочекала“ (Ћоп 2, 133). „Ој дјевојко верем боловала — ... Много си ме *младог* наварала“ (Лал 178) (краћи облик „многи си ме *млада* наварала“ би био двозначан) „Да слабоћа *дугог* гледа [исп. да је написано „дуга гледа“] не помори *младог* стада“ (РЈА, В. Дошен 105 а) „Извешћемо нашу децу на пут — каже мати — Па ме неће *мртвог* [исп.: мртва] клети“ [каже отац] Лаз 109). „Оптрчава га и прескаче, онако *закржвалог*“ [исп. *закржјала*] (Петр 75). „Хтеде нешто да му каже... па се уздржа гледајући га *непомичног* и *немог*“ [исп.: *непомична* и *нема*] (Тос 33). „Лежи мртав и спокојан. Треба *мртвом* [исп. мртву] да му ставе руку испод главе“ (Лал 172).

¹⁶³ Овде показујемо посебно само неколико примера док су остали, третирани као нормални атрибути, већ раније презентирани у цитираној грађи.

- Лал: Поред потока *окуженог* љесковином... мирис сијена (14).
Остало је много оружја *скривеног* по кућама (19). Из Шљемена, *сакривеног* облацима, курјачки завија торник (63). Више га *живог* нијесам *видео* (83). Стигли смо и до језера... *шеварљивог*... *њевеселог* (126). Хтио да му одере кожу онако *живом* (76). Ео! аху... *једног*... момка, *измученог* и *израњављеног* (76). То би гадно било за Еранка, *живог* или *мртвог*, свеједно (121). Долази... на кљусету *јозајмљеном* од Качаранде (164).
- Наз: Догаде... да а непозната ми човјека: *једнога* смо звали Инжиниром... *другога* нижег и *бркајог* Конспиратором (11). Спустисмо се с муком до Таре гдје пређосмо *жичани* уски мост покрај *великог*, сада *ошћећеног* (74).
- Петр: Тај велики господин имао је сина... толико *размаженог* да му нису смели бранити чак ни да голубари (47). Па га *завијеног* у капут бацио на земљу (69). Спустили... Буцу, *најронџаног* у три зимска одела (136).
- Бос: Али га је село и *мртвог* осудило (117). Било [ју] је страх и од њих и од њега *разбешњеног*, *вршишавог* и... први пут *јакког* (35).
- Ђоп: 1: Дјед ме је свечано *обученог* повео у школу (11). Николина... кућа налазила се у засеоку Вргелју, *јрибијеном* под саму планину (13). Нарочито је необично било гледати вазда *глагољивог* Бака (126). Николетини *навиклом* на Баково причање, било је некако као да је и сам оглувио (126).
- Ђоп 2: Сјетио се драгог *изболованог* лица, *окуженог* вијенцем (23). Колиба била је смјештена уврх уског језика пољане, *завученог* дубоко између два горска хрбата (25). Удну уског клина пољане, *забијеног* у тамну масу шуме, бјеласао се кров (29). Свраћали су и викали... а тешко *ујлашеном* бирташу, преко воље *насмејаном*... довикивали су с... прекором (34). Баци... су... задиркивали дјечака *јрибијеног* уз ограду (43). Растао се Милош од тога убогог мјеста *испуњеног* тишином (58). Загледа у лице тога прерано *остарјелог* сељака (59). Покушавао је да се забави... у овом *завученом* закутку (62). Из сунчаног предјела пред њим, *зайвореног* у тежак оквир шуме избијао је некакав... сјај (66). Замисли [се] над... животом *сајетог* ђака из провинције, *железног* свега (70). Већ је у све сумњао... бостанција Реџеп, губећи се у овоме сплету одвише *замршеном*... за његову главу (83). На заобљеној капи... брдашца, *окићеног*...

брезама... Гојка... забљесну... сунце (99). Поред скровита извора, *завученог* међу престареле јове под брежуљком и већ *уишнулог* у сумрачну вечерњу сјену, Гојко застаде узбуђен и обесхрабрен (100). Кад је већ сегнуо да угаси... лампу од јевтина месинга, рука му и нехотице клизну у џеп од капута *йребаченог* преко столице (113). Изненада се сложи на земљу, вукући за собом сељака *везаног* заједно с њим (142).

Шим: Иза тога се у Мркодолу, од Бога миром *благословеном* све... преобратило (23). [Хтеде] да сасвим заборави оних 25 талира позајмљених вазда *йјаноме* Јози Чупану (28). Њежни струк Бојин [је] у бијелом садачићу, гдјегдје *накићеном* устришцима (46).

2. Краћи облик *йридева* уз *ајозицију*

150. С обзиром на већ поменути могућност предикатизованог положаја апозиције, краћи облик *придева* уз њу је сасвим очекиван што и грађа потврђује. При овоме за примере типа — „Поред њега је седео Тосун ефендија, *сийан*, *блед* и *жуи* потурчењак“ (Анд 26); „Кафеџија, *гурав* и *ћосав* дугајлија... поче да запомаже“ (Ћос 99); „Син апотекара, *лукав* *бљедолик* дјечак“ (Лал 174) и сл. — можемо поменути да их и не морамо схватити као апозиције; синтагма — краћи облик *придева* + именица — у ствари је елидирана реченица,¹⁶⁴ своје врсте компарација. Одатле је јасно да се примери типа — „Милош предложи, да Молер, као *йамешан* човек... седи у Београду“ (ИЕС 169) утолико пре могу схватити као случајеви са елидираном реченицом у којој је, с обзиром на предикативност особине, *придев* у краћем облику. Исп. примере језика:

Вук ИЕС: Црнога... Ђорђија,... као ајдука и *зла* човјека... а *йознаи* трговца (науме да убију) (12). Младен као... врло *рјечити* човјек, био је председник у совјету (66). Милан, као

¹⁶⁴ Предикатски карактер *придева* веома је јасан у тим случајевима, а нарочито у примерима где уз ознаку личности као „апозиција“ стоји именица „човек“ и сл., као у примерима: „Стиже Лука Тајовић, *ћутљив* и *чудноват* *човек*“ (Лал 53) — где је елемент новог у *придеву*, а не у именици „човек“, на исти начин као што и у реченици типа: „Кажу да је Станко био средњега раста, *црномањаст* и врло леп човјек“ (ИЕС 243); „Боиновић је био *крпан* *човјек*“ (И. 253) стварни предикат није „човек“ већ *придев* („*црномањаст*“, „*леп*“ итд.) а „човек“ је необавезни додатак који сасвим може и изостати, јер овде не казује ништа „ново“ нити се као „ново“ саопштава (а што је карактеристика предиката).

богаи господар... није радо напред у боју трчао (132). Милош предложи, да Молер, као *јамеиан* човек,... седи у Београду (169). Миљка, као *јросија* момка примити [ће] (186). Антоније, као *богаи* човек, имао свуда непријатеља (252).

НЗ: Јосиф из Ариматеје, *јошиен* савјетник... и сам... чекаше (125).

Анд: Поред њега је седео Тосун ефендија, *сиџан*, *блед* и *жуи* потурчењак (26). Ахмедага Шета, *богаи* житарски трговац, *мрзовољан* човек и тврдица, гледа још увек презриво (67). Мута, *малоуман* младић... се испео на... ограду моста (69). Командир страже, *болеиљив* Анадолац, слушао (92). То је Миле, *шнокосан* сиромас са Лијеске (93). Мићић *бијесан* влах... скаче (101).

Кал: Поздравља га крчмар Кнез, човјек *крујан*, *јмишићав* (133).

Ков: Онога адраповца школника, *гомшава* *јриена* белоњу... објесили (44). Њезин Адам, *мален* и *широк* човјек (117). Хе! — накеси се јуратуш, *низак*, *учен* човјечац (128). Приспио Мато Зорковић, *јак* и *висок* сељак (130).

Лаз: Апотекар Катанић — *сираиан* обешањак и... поручник имају нешто заједничко (192).

Лал: Тек послије стиже Лука Остојин Тајовић, *ћуиљив* и *чудновати* човјек (53). Књиџар, *омален* *јросјед* човјек, окреташе се као чигра (131). Торбак, човјек *несраман* и увек *киван*... четири пута се враћао (136). Син апотекара, *лукав*, *бљедолик* дјечак... се... придружио (174).

Наз: Дође пред мене и Горана... Конспиратор, човјек *озбиљан*, *сиреиан* (12).

Петр: Никола, *чувен* ловац... морао је да убеђује све друге (95). Кафеџија Спасоје, *јиичан* српски кафеџија, никада неће запитати шта ко жели (104).

Ћос: Он, „*сиџан* младић“... ничим није хтео да покаже да је газда (31). Кафеџија, *гурав* и *ћосав* дугајлија... поче да запомаже (99). Двор им чува Мијат, *веран* слуга (168).

Топ 1: Пирго с Козаре... *храбар* борац... [долази за комесара] (37).

Топ 2: Гунђао Стојан Кекић, *средовијечан* и *окоији* сељак (13). Дане, *жуи* и *искојнио* сељак... падао на самртнички одар (14). Отац, *окреиан* *јросијед* старчић... скиде малишана (24).

Логорник Шкуро, *намршиџен* млад учитељ... позвао је ројника (36). Саво Љусина, *јознаџ* газда из Јаруга, гунђао је незадовољно (59). Илија Лабан... *сиџан* и *јројао* трговчић... спасавао главу од усташа (67). Пронађе једино... поручника Пејића, *крујина јодругљива* делију (89). Радекић... примио је Уроша, *озбиљна* и *зрела* човјека... повјерљиво (90). Пронађе Благоја, старијег *јемељџа* сељака како марљиво креше... граб (94). Утаче се у разговор... Гојков брат, *јанак* *исукан* момчуљак (128).

3. Краћи облик у *јридева* као елементи *става*

161. С обзиром на то да се у „модалних“ придева истиче, потенцира став (особина као знак става), радо се у њих употребљава краћи облик. Сем тога, краћи облик изазван је и наслањањем придева на друге предикатске или предикатоидне позиције: „*Јадан* ли сам и *кукаван*, како ћу!“ (Коч 164), „Јао мени, јао *биједан* [сам] ја“ (Држ 288) или: „Не бој ми се стриче, *болан!* [не био] (Ћоп 2, 130) (= предикат), односно: „*Биједан*, не знам куд ћу, ни камо ћу“ (Држ 288) (= апозитивно-адвербијална ситуација), што намеће кратак облик и уз именице у вокативу. Исп. примере:

Држ: *Брижан* Помете, што се овди вртиш (273). Ја знам свога старца... поћмо... да *небога* старца стратра (284). Јаох си ве мени! *Биједан* ја! (287). Јао мени, јао *биједан* ја (288). *Биједан*, не знам ку [д] ћу (288). Ма *јужан* куди ве ћу (289). Ма *биједан* шта веће ишчекујем? (289). Јаох си ве *јужну* мени (292). Ја *биједан* не знам ни гдје сам (295). *Биједан* што тако шепрлакаш? (344). *Биједан* се Грубиша... доскитао (345). *Сијејан* Камлио, овди ли си (346). *Брижан* Помете, што то учини (338).

Вук НПр: Немој тако, *јадан* чоече, проклињати (147).

Кал: — *Јадан* мој брате, за кога радиш! *Кукаван* ми брате! Разниће твоју имовину (46). Зна сан ја, *болан* управити с кућон (48). Оклен новаца... неман ја *кукаван* просјак него ова два штапа (105).

Ков: Окреће отрцано... колешце *кукавна* млина (124). Запиљо... лукаве очи у *сироју* Мату Зорковића (147).

Коч: Ти си дијете, *болан!* (91). Не видиш, *болан!* (110). Устави, *болан;* доста је! (115). Зар ти није, *болан,* жао? (121). Па то је *болан,* Симеуне, к’о једна историја (164). Не бој ми се *ми* побратиме, већ ми предај команду над војском (217).

Лаз: Ама тргни се, *болан*, стреси се (89).

Боп 1: *Јадан* педесетогодишњак (10).

Боп 2: *Болан*, чо'че, свака је куца... јача (24). Неће, *болан* што се бојиш (57).

ЗАКЉУЧАК

1. Нормално и функционално обележје овога типа атрибутске детерминације је дужи облик — као елеменат праве атрибутивности; краћи облик је, међутим, елеменат апозитивно-адвербијалне одредбе, односно предикатизованог истицања пуке особине као сепаратне, аутономне квалификације.

2. Краћи облик је, према томе, резултат могућности искоришћавања придева облика у циљу суптилног диференцирања и нијансирања ствари.

3. Судећи према материјалу који Н. Толстој презентира у своме раду, могло би се закључити да старословенски као год и наши стари поменици не одступају у овим случајевима принципијелно од стања у нашем савременом језику. Разлике се могу наћи у нијансама и фреквенцији, али не у суштини њихове употребе.

4. Што се материјала нашег језика тиче, могуће је приметити подједнакост у начину коришћења облика придева, нарочито у номинативу и њему једнаком акузативу, и код старијих и у новијих писаца, и код оних са западне и централне као и оних са источне наше језичке територије. Зависни падежи, међутим, показују извесно варирање које се огледа у продирању дуже форме у оних писаца код којих бисмо очекивали краћи облик (у предикатоидним позицијама нарочито), а, с друге стране, запажа се тенденција коришћења краћег облика у оних писаца код којих бисмо пре очекивали дужи облик (такође у истим позицијама).¹⁶⁵

¹⁶⁵ Доследну анализу није могуће извршити за све позиције, јер се за све њих не налазе примери у свих писаца. Код Вука, на пример, готово да уопште нема примера за апозицију.

III КВАЛИФИКАЦИОНА ФУНКЦИЈА

ПРИДЕВ У ФУНКЦИЈИ КВАЛИФИКАЦИЈЕ НЕОДРЕЂЕНЕ ЈЕДИНКЕ
ИМЕНИЧНОГ ПОЈМА

162. До сада размотрени случајеви одликовали су се: одређеношћу именичког појма и употребом дужег облика придева. Док је, међутим, дужи облик у идентификацији функционалан као елеменат упућивања, дотле је у дескрипцији, у одредби одређеног појма, функционалност упућивања хендикепирана; у овом другом случају, дужи облик се свео углавном на обележје особине, чиме се, по функцији, веома приближио обичној квалификацији. Ипак, квалификација, чијој анализи управо приступамо, разликује се од претходне функције. Њоме, наиме, обухватамо случајеве следећег типа:

- а) У томе и томе селу има један *богаић селџак* (НПр 96). Пронашао је... заштитника једног *џресџарџелог кайихеџу* (Ћоп 1, 76). Најживље шале плету се око једног *ониског и снажног, младог човека*... То је Салко (Анд 103). Био некакав *богоугодни калуђер*, бијеле главе и браде, који се вазда богу мољаше (НПр 12).
- б) Деца истрчавају на *залеђен снег* (Ћос 1, 31) Са свеће пободене у *разломљен колач*, капље восак (Ћоп 1, 31). Зора [се] једва провукла кроз мали *решеткасти џрозор* (И. 67). Склоних се... под крошњу *дебела сџабла* (Наз 75).
- в) Дрво које не рађа *добра рода* сијече се (НЗ 5). Ја тебе чувам од *зла човјека*, од оцта и блуте (Држ 250). Они који владају силазе на *клизав џуџи* (Анд 89) Кома данас није потребан *добар џуџи* (Ћоп 2, 13). Не има ни образа *добра човјека* (Држ 248).
- г) *Маџор* се коњ не учи играти (НПосл 214). *Добар човјек* износи добро, а зао *човјек* износи зло (НЗ 29).

163. Ови случајеви одликују се и по положају именице и по функцији и улози придева:

Именица: начелно је као јединка неодређена, при чему је неодређеност резултат: 1) њеног положаја у објективним околностима које се говором обухватају (случајеви под „в“ и „г“), односно 2) таквог третмана од стране говорног лица, који је лансира у говорни план као неодређену (случајеви под „а“) или је третира само као извесно појединачно остварење без обзира на њену стварну (не)одређеност (случајеви под „б“).¹⁸⁶

¹⁸⁶ О овоме исп. раније одељак о индивидуалном плану, чл. 52—60 и 87—89.

Придев: 1. начелно је уз такву именицу носилац битне, потребне информације о појму о којем је реч (исп. разлику између представе о именици у — „прозор“ и — „*решеткаси*“ прозор).¹⁶⁷

2. Неодређеност јединке именичког појма искључује употребу и могућност — упућивања, што доводи до елиминасања, бар начелно, употребе дужег облика придева (облика који има упућивачку компоненту); отуда је ово категорија за коју је карактеристична употреба — краћег облика придева.

Из овог проистиче и следећа одлика: одсуство могућности употребе демонстративно-анафорске заменице, с једне стране, односно присуство могућности да се уз појам именице, поред придева, употреби неодређена заменица („неки“, „некакав“, „један“ у функцији неодређене заменице и сл.), с друге стране, уколико је, разуме се, појам третиран индивидуално.

Ово, међутим, не искључује и могућност употребе дужег облика уз овако третиране именице. Напротив, као што ће примери показати, то је могуће; дужи облик и поред своје упућивачке компоненте не дезавуише неодређеност, већ, као и у „дескрипцији“, остаје знак особине, тако да је ово управо она категорија која одиста омогућава извесну факултативну употребу и „мешање“ двојаким облика, мада, запазићемо, такође сходно извесним евидентним критеријумима.

КВАЛИФИКАЦИЈА АНГАЖОВАНЕ ЈЕДИНКЕ (Презентација)

164. Приступајући испитивању употребе дуже и краће форме придева у примера типа показаних под „а“ и „б“, а имајући у виду оно што смо раније поменули о ангажованој, из збира издвојеној јединки (исп. чл. 57—60), морамо нагласити следеће:

¹⁶⁷ У оквиру „дескрипције“, на пример, придев је такође информација али с обзиром на то да је дескрипција описивање, оцртавање, приказивање нечег одређеног (па евентуално слушаоцу и познато), особина која се износи увек је само једна од оних које стварно одликују дату јединку, а која се (с обзиром на могућу познатост) може и знати. Квалификација, напротив, — везујући се за неодређен (а тиме најчешће и за саговорника непознат) појам — износи не само особине које се не знају или не могу евентуално претпоставити већ и оне које би јединка требало да има, могла да има, морала да има и сл. (исп.: „Биће да сте дјеца какова *млада ситарца*“ (Ков 35). „Додија... посао, па се човјек зажели... *мијеја разговора*“ (Поп 111). „Реци му, да ми пошаље један *грућ марцајан*“ (Држ 261).

1. У овим случајевима именица је, начелно, јединка лансирана у говорни комплекс као неодређена (иако је — будући ангажована у извесној ситуацији — реално одређена), тј. она се актом говора слушаоцу презентира, представља, а придевом описује, ствара о њој потребна слика, представа итд. (после чега се на презентацију лако надовезује идентификација).¹⁶⁸

2. Положај јединке у оквиру говорног материјала може, при томе, бити двојак:

а) јединка може имати битан, централни положај, бити основ саопштења, онај елеменат реченице који психолошки представља срж информације (без обзира на то да ли је граматички субјект, објект или само глаголски додатак), у ком случају је и индивидуална ангажованост битна (као у примерима типа „а“) или

б) јединка може бити схваћена или лансирана уопштено, тако да означава само извештај појам, садржај, при чему је њен ранг у оквиру саопштења секундаран, периферан као елеменат информације (случајеви под „б“).

165. Као спољни диференцијални знак између ове две ситуације најчешће је присуство, односно одсуство неодређене заменице „неки“, „један“, „некакав“, придева „известан“, „одређен“ и сл. Присутством њиховим не индицира се толико сама неодређеност јединке колико њена индивидуализованост, јединачна ангажованост у извесним околностима,¹⁶⁹ нарочито у ситуацијама када се јединка — без заменице — може схватити уопштено, само као обележје извесног појма или садржаја.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Исп. нпр. — Долазио је к нама ... *ијегав* дјечак који се послје одселио ... Тај *ијегави* дјечак био је рођена скитница (Лал 50). — *Круиан* младић ... у кабиници ... брани се. Помаже му плав љепушкаст *ђак*... *Круиин* младић подиже глас (Лал 93).

¹⁶⁹ „Неки“, „некакав“ и сл. — нема смисао „било који“, „ма који“ и сл. већ „један од“, „дати“, „известан“ и сл., дакле — појединачно одређен (мада евентуално ирелевантног идентитета у моменту саопштења); исп. *Некакав* тежак... вјетар проструји зраком (Ков 142) (где „некакав“ не значи „било какав“, „ма који“ „неодређени“ и сл.). — У томе... селу има један богат сељак... само је несретан (Вук, НПр 96) (— значи „један од“, „известан“, а не „било који сељак“ и сл.).

¹⁷⁰ Исп. нпр. — У томе селу богат сељак је само несретан (— тј. „*сваки* је богат сељак несретан“, „сви богати сељаци“ и сл.).

Као што се види, „један“ и сл. има велики значај у презентацији, јер именички појам ставља у центар саопштења, носилац је извесне битне информације, индикатор појединачности, индивидуализације и конкретизације, мада то не значи да не може имати и елеменат знака неодређености на исти начин и онолико колико је и сама јединка у презентацији „неодређена“ (ово пре свега онда када се јавља као

166. Приликом квалификације материјала, међутим, ми се нисмо поводили за тим — да ли је уз појам именице употребљена неодређена заменица или није, јер, начелно бар, уз сваку се ангажовану јединку таква заменица може употребити или подразумевати, нарочито када се њена ангажованост може разумети већ и на основу самог контекста или других индикатора.

167. За нас је, уосталом, битно то да у оба случаја придев има функцију — *исцртавања особине*, наглашавања самога својства, а не одређености јединке (она се и не третира као одређена без обзира на то што, стварно, може бити сасвим одређена, говорном лицу, па евентуално и слушаоцу, чак и позната¹⁷¹); ово се у језику писаца одражава

опозиција према идентификационој квалификацији, тј. према демонстративно-анафорској заменици „тај“, „онај“ и сл.).

С тим у вези поменули бисмо да не можемо прихватити мишљење Н. Толстоја који вели да „један“ у функцији неодређене заменице „не одређује предмет путем уникализације, не издваја га из збира других њему сличних“ док је, с друге стране, тачна примедба да „један“ „не подвлачи његову разлику од њих а указује на предмет као на један од многих њему сличних“ (ib. 56). Разуме се, има случајева када „један“ не указује ни на какву појединачност, као нпр. у — „Један богат човек много троши“ — али таква употреба (вероватно под утицајем страних језика, нпр. немачког члана *ein*) сасвим је нетипична и неоправдана уколико је саопштење уопштено, не подразумева индивидуу. Али је битна и оправдана као опозитум опшлости или као знак ангажоване индивидуализације у презентацији. У Толстојевом примеру *Иже оврѣтъ јединъ многоцѣнаъ висѣлъ* (НТ 80) „један леп бисер“ значи: 1. Нашао сам бисер и 2. Он је леп, тј. чиста квалификација бисера. Исп. и коментар познате радње: „Леп бисер си нашао!“ или просто: „Леп бисер!“ (тј. „Леп ти је бисер!“) где се „један“ неће употребити.

Рекли бисмо да је спорна и Толстојева тврдња да је српскохрватски језик идентичан са бугарским у томе што се ни у једном ни у другом језику неће рећи „То је једна срамота“. — „Ако можеш навести један добар разлог“, насупрот позицији „Једна убога удовица“. — „Једна убога кућица“, јер наводно „један може бити употребљен у улози неодређене заменице само када опредељује лице или конкретни предмет, а услед чега се „један“ не јавља ни у множини“ (ib. 55). Није потребно наводити примере (који се могу наћи не само у говорном језику већ и код Вука, у РСА и РЈА) који оповргавају овај став Н. Толстоја. То је и јасно, јер као што смо помињали раније — и апстрактни појмови могу бити условно реализовани, „опредмећени“ што им и омогућава положај једанке која ће се, као таква, одређивати на исти начин као и сваки предмет или лице (исп. само У Тодора нигда ништа нема/Разма једни ножи позлаћени (Вук, НПЈ. 2, 97). — Већ сам чула једно чудо чудно (И. 108).

¹⁷¹ У коликој је мери неодређеност често ствар субјективног третмана показују примери типа — „Што рекао неки *стары йой Сѣанко*: кога сам крстио није се потурчио“ (Лаз 127). — „Нико неће знати како га је некад... бранио... *некакав бенасѣи Николѣјина* Бурсаћ“ (Фоп 1, 127). — „*Неки Мураи*, звани Мата, малоуман младић из агинске породице Турковића... се испео... на ограду (Анд 69), а гдје је говорно лице сасвим могло употребити и заменицу „онај“ и сл.

у изванредно уходаној употреби краћег облика, нарочито када се на неодређеност надовезује као нека врста пасивне опозиције дужем облику као знаку одређености јединке именичког појма.

Номинатив—акузатив

168. Одмах можемо рећи да се надмоћ употребе краће форме огледа првенствено у облику номинатива и њему једнаком облику акузатива, и то код свих писаца и од најранијих времена¹⁷², било да је уз појам употребљена неодређена заменица (или „један“), било да није.

Исп. примере са употребом краће форме придева у номинативу — акузативу уз јединке означене неодређеном заменицом:¹⁷³

Пов: *Зидѣ њданъ доваръ и разѡманъ члоѡкъ* (3).

Вук ИЕС: Стану је послѣје... просио некакав *богаѣ* трговац (237). НПр: Нађе један *крѡав* зуб (7). Уведе га у једну собу у којој је био један *вран* коњ за јаслима привезан (10). Старац запахну... и даде му један штап двоугои, *црѡен* (120). Био некакав чоек врло *богаѣ* и имао злу и преопаку жену (164). Био један *богаѣ* човек, па се прибије уз некаква... човека (50). У томе и у томе селу има један *богаѣ* сељак... само је несретан (96). Причају људи да је у стара времена био некакав *силан* човек који се никада Богу не мољаше (119).

Анд: Путници... видели неки *бео* сјај на хумци изнад моста (13). Гледао око себе један *црномањасѣ* дечак од десетак година (22). Међу... кулучарима... био је и неки... *оѡизак* човек... немирних очију (32). Старац је... носио пред собом... неки *дебео* штап, ишаран чудним знацима и словима (91). Неки... *инокосан* човек застаде (105).

Кат: На његову лицу сјаји неки *чудан* израз (139).

¹⁷² Иста је ситуација и у старословенском: „Придев који одређује именицу напоредно с бројем *јединъ* у функцији неодређене заменице има доследно кратку форму“ (Н.Т., ib. 55).

¹⁷³ Морамо одмах напоменути да је грађа којом располажемо — не само за овај већ и за наредне случајеве у којима се краћи облик у оквиру ове категорије употребљава — изванредно велика и да нам је стога немогуће иоле комплетније навести све ексцерпирани примери, јер би само навођење примера удвостручило обим целог овога рада. Ми ћемо стога цитирати ограничен број примера (задржавајући се посебно на онима који „одударују“ од норми, тј. од огромне већине примера) као и случајеве где варирање у употреби двојакних облика придева указује на одређене закључке о читавом проблему којим се овде бавимо.

Ков: Ноћу знао долазити некакав *фин*, уљудан и лукав лопов... миш (34). — Школа, да... — ухвати ријеч неки *слабиан њла-вокос* младић врло старачког обличја (53). Некакав *џежак*, но *џром* и *џих* вјетар проструји зраком (142). По соби се хитро распростре неки *љуџ*, *џрокисео* гушећи воњ (171). Продираше... некакав *џајинсџвен* и *сџрашан* полумрак (189). Истисну бака некакав *неугодан* подземни глас (196). Некакав *џајинсџвен* пламен букну у читаву мојем бићу (197).

Коч: Зађе за један *лиснџ* грм (119). Ја сам... Давид — викну један *мален* човјек, готово прирастао за земљу (167).

Лаз: Зачух некакав *џежак* ход (65). Осећао сам некакав *џријџан* умор (80). На лицу [му] некакав *џужсан* и *милосџиван* осмејак (106). До кревета један *џросџ* сточић (161). Грмну један *нов* глас са спољних врата (166).

Лал: Освјежен... — видјех своју десну руку како изводи један *бесмислен* покрет у ваздуху изнад чесме (12). Ту се спуштао један *дуг* глечерски језик (15). Један *дугачак* официр штрчи преко усталасане масе — униформа му је чиста и испеглана (43). Чујем један *сив* алт који је некад давно био сребрнаст (67). Један *џанак* поточић изведе нас на горње језеро (126). Не види се ништа ново, али има један *гусџ* мљечни мирис што се шири (155). Има на јужној половини неба један *удаљен* звјездани рој у скупу Малог Магдаленовог Облака (180). Неки *необријан* човјек... тврди да је то његова жена (191). Продавци вечерње „Правде“ ... извикиваху некакав *сџрашан* злочин што се догодио ноћу (199).

Наз: Неки *млад* *ненаоружан* војник шета, у опанцима (26).

Петр: Очи [су јој] добиле некакав *сивкасџ*, *меџалан* сјај (90). Заустави [га]... некакав *мек* удар... и, одмах за њим, паде нешто тупо (115).

Ћос: Осећа само неки *чудан* стид (65).

Ћоп 1: Некакав *сиџан* *сџлашан* јадо ... нађе се на зачељу (44). Иза леђа им опоро закрешта некакав *џромукао* глас, вјероватно вође патроле (96). Једва се узвераше уз неки *сџрм* гробен (133).

Ћоп 2: Били су се склонили у један *удаљен* и *забачен* муслимански џемат (32). Кад старац сасвим замукну... Један *живахан* куш-травко из трећег разреда застане у трку пред њим и почне да се руга (40). Он је... слушао некакав *неџрикладан* *сиџкав* шум

(63). Пред собом [је] имао неки *конкретан* задатак (75). „А зашто не би била баш она!“ кликну у Шкури некакав *раздраган* глас (112). Некакав *несрећан* усташа веза им... руке и гурну их у *дугачак* ред већ повезаних људи (126). С друге стране потока појави се... *нечији голем сив* мачак (134).

Шим: Зачу се... један *очајан* и *дрхтав* дозив (79). *Нечији велик, жути* и *кушћрав* пас... створи се однекуд цвилећи тужно (128). Баца некакав *велик* пањ усред ватре (139).

Далеко је већи број примера у грађи без неодређене заменице, а где се заменица мање или више јасно подразумева или се може евентуално подразумевати:

Држ: Изех лаву из ноката *велик* бокун (339).

РЈА: Набаса *сјран* и *далек* путник на обор Вука Лагчића (С. Љубиша, прип. 90).

Вук ИЕС: Носи *подошћрен* проштац пред собом (18). И тако Турци нагрну у *ћразан* и *разваљен* шанац (153).

НПр: Ковач... скује буздован врло *добар* (3—4). По том га одведе у другу собу, у којој је за јаслима стајао *бијел* коњ с тукумом... Најпослије га одведе и у трећу собу *ће* је за јаслима био *кулајаси* коњ (10).

Анд: Црногорац... пусти *ћригушен* и *оћегнути* звук (31). Тада се зачуо *лак* плусак... *ћуи* ударац о храстове греде... *ошћар* звиждук (38). Мердан... извади из појаса *краћак*, *широк* нож [и] клекну (48). Освануо *сунчан* новембарски понедељак (54). Ту, у једној удолини... ископаше *дубок* гроб (58). Једног петка... пришао му је *сулуд* и *одриан* дервиш са испруженом левом руком за милостињу (73).

Кал: Мрачан се стиснуо у *ћрновити* грмечак (51). Марко је држао за држак *ћанак крвав* нож и отишао к својим колима (68). На уској њиви... *ћаћуљаси* дјечак велике главе боцка му [тежаку] вочиће (97). Промакну хитро спровод. *Босоног* дјечак... *ућлашен* свећеник... и који члан породице (77). На тргу присједне на *низак* зидић перивоја да се одмори (111). Из куће се чуо *гласан* говор и вика (107).

Ков: Пред нас ступи... *висок*, *кошћуњав*... *смркнути* и *оћегнути* господин, у дугачком истрошеном капуту. (48). Положи *велик* омот са много печата на стол (70). *Дебео* човјечац... скакутао... к столовима... стрижући лукаво малим очицама (93). Уто

скочи *онизак*, *широк* и *јак* дјечарац, лијепа црномањаста образа и великих очију (169). Нато ухвати [жена] са... пећи *велик* зарђали нож ... те... сваку шкуљицу... пуцета распори (171). Два, три корака даље струјао и жаморио је *сићан* горски потоцић (187). Ми посједасмо... *Мален* старељак ситне главнице... удари бичем и коњи полетјеше (196).

Коч: Чу се иза мене *сићан*, *јромукао* глас (91). Накладосе *нов* котао и подјарише ватру (111). Чу се из гомиле *дубок* глас (135). Скиде пушку с клина... а *дугачак* нож задјену за појас (145). Од свега... имаћа остаде ми још... *добар*, *деб'о* прасац (181). Испред Накомичића кућа... лизну *широк* и *висок* пламен запаљене сламе и чу се *снажан*, *јројегнућ* узвик (252).

Лаз: На једном прозору белео се *сиушићен* роло (51). Око главе је имала *црн*, *свилен* шал (56). На откосу више ње стоји *млад* човјек (149). Мићо донио из вароши *шарен нов* ковчег (132). Насред кухиње... стоји *млад*, *здрав*, *снажан* човјек, у шајкачи, с ферменом (167). Онда уђе *сићар* човјек и унесе чинију с јелом (129).

Лал: Једном се код нас појави *чудан* човјек: жандармска блуза, на ногама опанци, а на глави црногорска капа (24). *Нејознајћ* човјек с пушком стајаше иза пласта и дрекну (59). Напријед иде *огроман* грмел с торбетином (66). Најгрлатији је *иљећајћ* човек мојих година (93). *Крујан* младић у... кабаници... сједи... и брани се... Помаже му *илав*... *лејуикасћ* ђак (93). Иде тако *чудан* дјечак, с трубом... и лута (96).

Наз: Сусрет с четом партизана и *иужан* пролазак уз до темеља попаљена српска села... нећу овдје описати (12). Међутим [ми] донијеше сточић и *мален* саг (29). Почех падати у полудријем док ми се причињало да ми *голем* *ијојао* длан глади преко леђа (45). Волођа... хитро саградио, доље над самом водом, *узак дрвен* пролаз (50). *Хладан* ме зној пробија (65). Пуче нам пред очима *величансћвен* видик (55). Дигнуо се *црн* облак, застро је сунце (81).

Петр: За њиховим леђима пробијао се трчећи *висок* човек с пушком у... руци (35). С десна иза Пипе, искочи *рогајћ* јелен, и хтеде да прејури јаругу (37). Међу хајкачима настаде комешање... чу се *крујан*, *уздрислив* глас (80). На... тргу лежао је један српски војник ... а поред њега стајао је, усправно, *огроман*, *исућ* пас (92). Из једне од крајњих кућа... искочи *илав*

војник са црвеном капом (93). Створи се крај њега *висок* и *вишијак* женски лик (125). На њој је доста *очуван*, *чисти*, *црн* капут са оковратником (128).

Ћос: *Ужасан* страх бризнуо по њој (126). Вукашин... видео... *блистави* жбун воде на витлу (133). Ушли су у воденицу... *фразан* камен се окретао (136). *Гласан мумлав* смех сјурио се у галаму (194). *Лак* ветар се игра... јагаганима кукуруза (200). У очима му је *крвав* клобук (217).

Ћоп 1: На Окановој Буки данима је врио *шарен* и *бучан* устанички логор (26). Тамо му званично саопштише да му заиста долази *нов* комесар, муслиман Пирго (38). *Сув* и *хладан* вјетар неуморно брише преко голих брдељака (63). Угледа пред собом *црвен шмрцав* нос и подбуле очи (97). Пењу се споро уз *риједак зашайтан* брезик (104). Између високих и правих јелових стабала, указа [се] *сумрачан њросиран* плот (133). Николетина одлучно разгрну грање и закорачи у *низак млад* кукуруз (149).

Ћоп 2: Угледао... искривљену рачунаљку и *нахерен* глобус на једном орману (39). Пред њим се пружао *једноличан* видик (62). Негдје око девет сати, дојури у варошицу *дугачак* луксузни ауто... пун усташа (113). Негдје у вароши зарешета... *необичан* и *сиран* звук (121). У томе... сплету... грана налазио се *дубок* понор, познат свим чобанима (140).

Шим: Горе... над бедемима... некад, давно скочио *млад* момак, војник на стражи (81). Сјећао се... како се доскора... показао *млад* Турчин... бијаше баш као Салко! (103). Очу се *сизан* топот... коња (124) На њему се указа *млад* алкар, *блијед* и с већ спуштеним кошљем (124). Трубља јекну тишином, па опет *силан* топот и зука накита и оружја. А *диван* бијелац простриже као муња кроз силне редове (127). Преко доца... скакао по-мамно *млад*, био ждријебац, са високим турским седлом на леђима (160). Старинско одијело на њему: *црвен*, *велик* пешкир око главе, *сивкаси* кумпаран украшен чохом (162). Петрица... опази у куту *мален*, *низак* кревет (193).

С обзиром на велики број оваквих примера у свих писаца, можемо рећи да је краћи облик у овој позицији — нормалан, употребљаван као по правилу и да — кад је у питању номинатив и акузатив неживих бића — у употреби краће форме међу писцима нема разлике.

169. Као што смо, међутим, у ранијим категоријама указали на могућност појаве и краћег облика увек када је тај облик изазван потребом одлепљивања од одређености у корист чисте квалификације, истицања особине, тако и овде можемо, само у обратном смислу, поменути да ће се дужи облик јавити онда када се он, у неку руку, помера са „квалификативног“ терена и усмерава у правцу знака врсте, обележја специјалног квалитета и сл.; исп. примере типа:

РЈА: *Чисти златни* прам од коси на вјетрић је тих распела (40).

Вук НПр: Украде оцу из потаје један *чудољворни* нож (152).

Кал: Дјечаца су одгризали... крух, одмјерали доконо *йуђи* залогај (88). Ево — каже мајка... и даде им свакоме по један *сухи* комад (89). Јесењ се приближује. По који *суви* листак падне с гране (64). Ја ћу вам сад један зулум његов приповједити, — али *йрави*, *истиинији* зулум (112).

Ков: Иза црквице опазисмо *стари дрвени* дом на спрат (69) — односно у правцу — „дескрипције“ јединке, „псеудојединке“ (одређене „ситуацијом“ и сл.) или именичке представе; исп. ниже наведене примере где очигледно латентни елементи „одређености“ изазивају употребу дужег облика:

Ков: И мене људи ухвати *грчевити* дријем (35). Опет све... заокупи *густи* мрак (119). Ха, ха, ха! — удари [гиздава вила] у страшан *бијесни* розгот (139). Ја се сложим уз кревет на *голи* под (173).

Коч: *Лијеи* задрушки мир, ред и поредак владао је под кривом његова дома (45). Далеко видим: нашим несретним и чемерним отечеством обладаће *дебели*, *црни* мрак и мртва, ледена слобода (221).

Петр: Занемеше... Загледаше се у све тавнији, *влажни* полумрак безбројних стабала (31). После једнога часа Лена је била спремна. *Бледи* осмех јој није силазио с лица (131). Докторка је ишла... испред њега бранећи левим дланом *лелујави* пламен свеће (145).

Ћос: Љуби га свуда, своје дете, сина! А... кроз *благи* осмех, текле су јој мисли (119). Никола напуни снегом врела... уста да загаси жеђ. Огњиште у грудима. *Усијани* оџак душника (166).

Ђоп 1: Сасијече га *врели* рафал (92).

Шим: Турци су давно отишли... крајина се чинила мирна... као да почива након извршена јунаштва. Баш се тога љета навршило стотину година [како је]... њихова Госпа... у *силни*

турски табор послала срдобољу (88). Преочанин завезао на-
дуго и видећи на лицима *свечани* занос од његове старинске,
отегнуте пјесме (181)

— дакле у случајевима које смо већ раније као категоријске показали
и констатовали.

170. Међутим, примере са употребом дужег облика, мада знатно
ређе, налазимо и онда када се придевом исказује особина неодређено
третираног појма, чак и када је уз њега неодређена заменица
односно „један“ (у функцији неодређене заменице). Забележили смо
ове примере:

Вук НПр: Међу псима бијаше један *мајори* пас (16). Даде му
један штап *двороги* (120). Био некакав *богоугодни* калуђер, бијеле
главе и браде, који се вазда Богу мољаше (122). Ујутро [ћеш]
наћи под својом узглавницом... један фацулет *црљени* (154).
То зачује на далеку један *богаћи* чоек, па крене из далеке зем-
ље (206).

РЈА: Ја имам јошт један *добри* срок (С. Љубина, прип. 193).

Анд: Најближи су могли чути... један други *необични* звук; али
то није био ни јаук ни вапај (49).

Кал: Неки *нови* догађај очекује га (95).

Ков: Читав дан ме је преметао некакав *сиџари* одвјетник (35).
Фуј! Која ли брука... — успамти неки *свјежси* алегат (38).
Увијек [је] сањарио и заносио се у неки нама *непознати* свијет
(51). Грозна лудорија! — протегнуо се неки *мијени* дугоња (53).
Неки *непознати* господин, висока стаса... утиснуо [ми] у руке
два... сребрњака (63). Оћутих неки *нови, неописиви* живот у
себи (159). Неки *дугачки* делија који заправо већ није патрио
међу дјецу, криљаше и махаше рукама (167).

Лаз: Што рекао неки *сиџари* поп Станко: кога сам крстио није се
потурчио (127).

Лал: Један *бљештави* реп ледника сурвао се... у језеро (56).

Наз: Уплете се у разговор неки... *бркаћи* партизан и рече (53).

Петр: Један *илави, црвенообрази* голијат... кврцну папагаја прстом
у кљун (108).

Топ 1: [Назора] некад, у ова ратна времена спроводио и бранио
некакав *бенасти* Николетина Бурсаћ (127).

Топ 2: — Бијежи! — прасну нечији *пресџрашени* глас (142).

Шим: Обје слике [је] нарисао... један *сиџари* калуђер који је имао
особити дар да црта зграде (38). Ударци вјетра слили... све те

гласове у један *силни и непрекидни* шум (83). Уз некакав *сџари* пањ, с ногама као змије, лежао је Рашица (134). Некакав *велики сџари* гавран пролети више тога скупа и два пута загракта (146).

171. И поред тога што је употреба дужег облика овде и мање фреквентна и, у неку руку, неочекивана (нарочито уз неодређене заменице) — дужи облик се у овим ситуацијама свакако јавља као резултат ангажованости, пробраности једнаке, тј. — њене објективне одређености, односно као резултат спецификационог третмана особине. Говорно се лице, употребивши дужи облик, свесно или несвесно ослања на ту објективну одређеност иако се тиме јединка не извучи из њене анонимности, не открива њен идентитет и сл. Дужи облик је овде у ствари веома близак или једнак било са случајевима „псеудо-идентификације“ или, евентуално, и спецификације (исп. о томе раније).

Ова се разлика лепо опажа у примерима:

Брате сад ће доћи *љуишии* змај огњевити (Вук НПр 36). Отрчи [Пепељуга]... онамо кад тамо... стоји *великачки* сандук *ошворен* (И, 160). То бијаше гроб један *нов, чисти* (РЈА, Н. Наљешковић 1, 145). Сад... му [детету] остави *ошворен* пупак (Кал 47). Иде *мрџав* командир и *мрџвог* борца води (Ђоп 1, 165). Око врата је носио *објешен* дурбин (Јал 75). *Узбуђен* свет у касабџи посматрао је *огромни* пламен (Анд 98). Ту се зачује *круџан* мушкарачки глас (Ков 48). Допузи да прими... машћу *намазан* хлеб (Петр 137) итд. —

где краћи облици, насупрот дужима, имају извештан предикатизован (предикатско-адвербијално-апозитивни) карактер док, дужи облици придев пребацују на терен „правог атрибута“, тј. оног који не исказује само особину већ и везу особине са датом (извесном) јединком; отуда и оба облика у истог писца у истом примеру као код Вука: „Доћи ће *љуишии* змај *огњевити*“; Ђопића: „Иде *мрџав* командир и *мрџвог* борца води“; Андрића: „*Узбуђен* свет у касабџи посматрао је *огромни* пламен“ и др.¹⁷⁴

¹⁷⁴ С обзиром на то да и апозитив и краћи облик у крајњој линији врше предикатоидну квалификацију, њихова диференцијална разлика се често губи, чак понегде изједначава. Ово ствара могућност поспозитивне употребе краћег облика атрибута, односно инверзног положаја апозитива, тако да их је понекад веома тешко разликовати; исп. примере типа: Иззиће из гроба један чоек *средовијечан*, но громорадна

172. У овом смислу, мислимо, да се могу разумети и случајеви употребе дужег облика у примерима без неодређене заменице (иако се она лако може подразумевати) као што су:

РЈА: То је био нашехъ старехъ обичај *добри* (Моп. serb. 237).
Држ: Ер су *нови* пат учинили, да се сину Мару за онда не сподестава^{*} (243).

Вук НПр: Један пут дуне *јаки* ветар те однесе галију (52). Ту ћеш наћи... тророги кам... Кад се чоек пробуди... трком пут онога мјеста... и кад угледа они бор и под њим кам *сузовији* и *тророги*... уложи копати (124).

Анд: Тосун-ефендија... је... умотан у *широки црни* минтан (62).
Зачује тежак, дубок и *фригушени* глас (117).

Кал: Гледао је руке којима је Шиме пратио *лагани* говор (61).
Ков: Што си се тако намундурио... — рече сусјед оцу који је сио на *зелени бријег* (44). Туј се сваким кораком ствара *нови* видик (94). Уведе нас у своју собу... *Дугачки, чейророугласији, не-йокривени* старински стол протеже се (95). Комординар... извади дугачак већ *крзави* чешаљ (96). Некога предвечерја бијаху опремљена великашка кола за *далеки* пут (118). — Стани хуљо! — загрми *йодмукли* мушки глас (146). Кумординар поспреми *дугачки* дружински стол по ком бејаху разбацане моје... књиге (154). Птице су веселим пјевом поздрављале *бијели* дан (187). *Тихи* сумрак спушташе се у двор Меџенов (197).

Коч: Освануо је *лијеји, насмијани* Ђурђев-данак (41). *Тихи* је вјетрић пиркао и мрсио [му]... косе (47). Туба уморно превали главу на *тврди* покривач (50). Међу људима се осјеги неки немир, *тйихи* и једва *чујни* шапат (135). Онда се... упути... Осману на каву. Узе мали и *вишкни* штапић из ћошка (146). Продера се Тешан [касапин] колико га грло носи, па удари нож у *масни* и *йрљави* сто (147). Продера се Тешан из свег грла и објеси *масни* бут о зарђалу... куку (148). То вам је

стаса (Вук НПр 122—123). — Био чоек *неожењен* па га нудили девојком (И. 194). — Доведох к теби сина... у коме је дух *нијем* (НЗ 103) — насупротив: Човјек *добар* и *йраведан*... чекаше (НЗ 205) (што је нарочито карактеристично за црквене односно старе текстове); атрибушки (по месту) употребљен придев, рекли бисмо, инклинира апозитиву: Мучаху [се] веслајући јер им бијаше *йројиван* вјетар (НЗ 95). — Око врата је носио *објешен* дурбин на једном каишу (Јал 75). — Ено *жива* кнеза (Коч 134) и сл., мада се често разлика међу њима, као што рекосмо, губи и не осећа: Нашли су заиста поломљене скеле и *разваљен* зид, али ни трага од кривца (Анд 37). — Бијаше један човјек *богаји* који имаше пристава (НЗ 180) итд.

неуморни и *вриједни* посјетилац наше читаонице (151). Поносито жахао... Реља, обучен у *модри* копоран (243).

Лал: Пси се смирише... и ријетко неки од њих одговори на *не-ирекидни* урлик из Међе (64). *Стирми* засјек обале црвени се над вировима (73). *Закаснели* одјек, мрачан, пође по шуми (126). Уз *уски дуги* пропланак један танак поточић изведе нас (126). Направио... неке висеће јазове из којих кроз *и́робушени* жљеб капљице... звоне падајући на подметнут лимени листић (147—148). Ухватили су *шпијуна*... Обучен је у *лаки* мантил и носи *йейљаси́и* шешир (182).

Петр: Далеко негде изумире *силни* лавез (36). Зускине халапљи-ве... усне... упрте... у *румени* *сложени* *йечени* бут (42). Човек... обриса *ознојено* чело које се делило напола, на *бели* и на *црни* део као лице (35). Осети *йешки* притисак у души, па се про-буди (59). Меца је плакао целу ноћ кад су га одвојили у *мекó* *йос́тављени* кавез (86). Из... *сукњице*, излазио је *йануцки*, још *йлийки* стас (62—63). Почеше да се *ди́жу* димови уз *за-каснели* тресак (93). Дрекну *високи* Немац подносећи *мајушни* фар Вулету право под нос (112).

Топ 1: Николетина извади из *цепá* *велики* нож *коричњак* (59).

Топ 2: Дотад *невиђени* свијет дубоке планине водио је дјечакове очи час на једну, час на другу страну (22). *Учес́тани* и *йродорни* јаук аутомобилске сирене најави долазак *натпоручника* Капетановића (120).

Тос: Човек носи *плехану* *пећ* и *велики* *дењак* ствари (61).

Шим: Носи *фес* и има *велики* *дућан* код цркве (93). Опа-зио на њему *црвени* и *модри* траг *камције* (116). Загрли га *ква-сећи*... сузама на његовим *прсима* *златом* *везани* „крожет“ (138).

На основу овога, као и увида у целокупан материјал којим располажемо, можемо констатовати: номинатив и њему једнак акузатив у језику писаца употребљавају се у овим ситуацијама претежно у краћем облику *придева*, али се упоредо са њим у мањој мери, *истина* (бар у нашој грађи) употребљава и *дужи* облик и то — у свих писаца (и источних и западних и централних) као и у изворима језика ранијих епоха нашег језика.

Зависни *йадежи*

173. Зависни падежи (генитив и акузатив живих бића, датив и локатив), међутим, показују другачије односе, наравно, пре свега из-

међу писаца са западног и централног подручја, с једне стране, и писаца са источне наше територије, с друге стране. Ова разлика је позната: док писци са источног дела наше територије, начелно бар, не употребљавају у зависним падежима краће облике (што, међутим, не значи да их у њих уопште нема) дотле писци са западне и централне територије краће облике — употребљавају. Грађа, међутим, показује да је и у тих писаца у зависним падежима веома раширен дужи облик, толико чак да се може говорити и о извесној уједначености у употребе облика придева.

174. Највећи број примера придева у зависним падежима обухвата генитив, коме се, количински, веома приближава — локатив, а следе у знатно мањем броју акузатив живих бића и датив. То важи како за краћи тако и за дужи облик. Односи међу самим писцима дају следећу слику:

Генитив: У целини — нешто је већи број примера са краћим обликом, а у писаца је овако: код Држића — само краћи облик; код Вука — бројна надмоћ дужег облика (свега 3—4 краћа облика према више од 20 дужих); код Андрића — готово само дужи облик; у Назора и Калеба обе су форме једнако заступљене; у Ковачића — изједначене са лаком превагом краћег облика; у Кочића — само дужи облик, а у Шимуновића и Ђошића — знатно бројнија краћа форма. У мањем броју краћи облици се налазе и у писаца са источног дела наше територије (Ј. Лазаревић, В. Петровић, М. Лалића). Исп. примере:

Држ: Двигни га са *зла* пута (265). Ма блаженица наша... ослободи ме *велика* зла (287). Умиемо чинит ствари достојне... *лијега* и *илеменића* скупа (242).

Вук ИЕС: Турци посл*ије жесџока* боја, освоје Ранитовачу (28). Сад се он нађе између *џокварена* моста и небројени непријатеља (317).

НПр: Био један човек, па се прибије у некаква *богаџа* човека (50). Још је Фата од рода *богаџа* (245).

Анд: Све [је] боље... од *џешка* посла (33). Очи утопљене, вириле су из *џразна* желуца (42). Просјак се тргне... од *џогибелна* бића... не познајући му врст (94). На вратима *малена* дућана, стајао је трговац (100). Долац [се] смјестио... у... плоху... винограда, ишарану уским тракама *слабашина* зеленила истом *изникла* жита (118).

Ков: То је од *силна* напора и мозгања (76). Лакти му вирили из *оџрцана* капута (94). Ето посве *неџознаџа* зарасла човјека за

нама (99). Кисео и горак воњ *узнојена* одијела... напунило... собу (113). Пас доплазио... за њим лижући му... сељачке гаће од *конољена* платна (137). Од *гола* страха и препаста радују се да свиће дан (145). Скочи иза *широка* пања крај пута (149). Угледам да смо на дну *дубока* понора (187). Одмиче таваницу... а онда у њу прољева из *црна* лончића (194). Морам... прегнути на дело *йошћена* човека (50). Затегло му се ћурче преко *широких* леђа, од *дубока* даха (105). Изгубљени [су]... у пустињи *незнана* краја (63).

Наз: Ноге [ми] у леду од *тирошна* пода (28). Видимо отвор *расвейљена* тунела (51). Кољена ме од *дуга* јахања грдно бољела (74). Склоних се под крошњу *дебела* стабла (75). Гладан [сам] уморан од *ћредуга* јахања (78).

Петр: Мацко [се] некако дохватио *ојворена* простора (29).

Топ 1: Вршке камених биљега... вирили из *гусџа* зеленила (32). Сјурише с *брисана* простора у плитку пошумљену увалу (35). [Бришцу] очи крајичком *црна* рупца (64). Тешко [дише] од узбуђења и *ћревалена* пута (67). Крај *ћроваљена* плота стајало је некакво дјевојче (70). Враћао га је из камењара и *гусџа* шипрага (152).

Топ 2: Због *радознала* свијета и гужве, ствара [се] обавезан застој (35). Милош... се окрену испод *обасјана* бљештава крова (64). Удисао [је] оштар мирис *одеугла* невена (79). — Види баш ме стјера у крај — тужно помисли он мрвећи прхли вршак *сјрула* и *ћросушена* проштаца (84). Почепркао је по... џеповима *шанка* капутића (100). Сваки тренутак *ћрошћекла* времена значи чисти губитак (105). Крсто се... сложи поред *йошамњела* дирека (118). Тамо је, преко *нова* покривача, лежао црквени барјак (23). Сељаци нагоше да бјеже посрћући преко *неравна* камењара (142). Служио [је] ... све док га нијесу, из *нејознајџа* разлога, отјерали (25). Послије *дуга* пута... синуо Лисичјак (24). Испод *јодерана* рукава указа се... масница (18). Вечерњи позив... послјије неколико дана *неодређена*, *мучна* и *најетџа* загишја, учинио се хоџи нарочито важан (85). Дјечак је... с мржњом гледао... крајичак *бијела* зида своје негдашње школе, која је провиривала иза *ниска* баира (50). „Вучић“ се спусти с кревета... довуче се до *ниска* прозорчића (48). Послије *крајџка* разговора са женом и зетом, Саво Љусина... крене у село (109). Једном, ... послјије *крајџка* и *обилна*

пљуска, у село... упадоше усташе (102). У... сјени тек *садјевена* пласта сијена, сједи... дјечачина (93).

Шим: На том сивом камењу није било ни маховине... осим некак-ва *жушкасџа* лишаја (19). Од *јусџа* страха није могао ни главе подићи (31). Приказа [се] слика *сџрашна* боја (40). Селима се ширио... мирис *згњечена* грожђа (66). Ја сам нашао службу у *добро* господара (75). Усташца затрепташе од *радосна* смијешка (85). Шаренили се од *јамнозелена*, *жуџа* и *руменкасџа* лишћа (104). Слијегало [се] с обију страна *широка* пута, на једној страни вароша (119). Очу се силан топот *брза* коња (124). С једне и друге стране тому великом путу измјењивале се стара и млада шума доцима пуним *гусџа* и већ *зрела* житног класја (159). Питао Бошко стрелећи од *радосна* немира (192). Извио [би се] трачак *јлавкасџа* дима (197).

Примери дужег облика генитива:

Вук ИЕС: Послије *сџрашнога* боја... надвладају Турци (23). Послије *жесџокога* боја... владају (58). После *дугога* и *сџрашнога* боја увате Турци Кочу жива (114). Срби, после *сџрашнога* боја и пропасти, опет купе [се] (154). После *дугога* тамо испитивања... отпусти ји Милош обојицу (187). Послије *различнога* таковога препирања рекне митрополит (218). После... *дугога* боловања остао мало погурен (248). После *дугога* лечења остане сакат (298). Он после *крајкога* боја... измакне се (305). После *жесџокога* боја отму по села (310). После *здравога* боја, тако ји све претера (219). После *дугога* промишљавања... договоре се (9).

НПр: Онако трудан сједне испод једног *високог* дрвета (126). Нанесе га једно вече пут пред кућу једнога *богаџог* чоeka (206). Синовац изиђе на поље па узме мјешину од *закланог* брава (212). После *дугога* ценкања погоде се (213).

НЗ: Приступи к њему жена са скленицом мира *многијенога* (68). Каза им причу... у једнога *богаџог* човјека роди њива (169).

Анд: Простор је испуњен... задахом *мокрог* одела (31). Везано тело задрхта од *крајког* и *нейримејног* убода ножем (48). Спро... је продирало... сазнање о ономе што се ту... у току *крајког* новембарског дана десило (53). Запали свећицу са *савијеног* *вошћаног* свица (58). У наступу *неочекиваног* одушевљења... он се није више смиривао (59). Беле косе... провирују испод

необично *иљитког* феса (84). Ноћи су тада биле пуне *ојрезног* и *сѣрасног* шапутања (88). Жене су... плакале од *неразумљивог* ганућа (88). Најживље... шале плету се око једног *ониског* и *снажног* младог човека (103).

Кал: Пријеђе двоје дјеце опрезно преко *урушеног* зида (41). Јерка... остала је, из *нейознајног* разлога, уза њ (80). Он је тога дана изишао из *сѣарог* *омињалог* хаљетка (81). Послије *мучног* одвајања... даде се на посао (86).

Ков: Извади некакву шкатуљу из *дугачког* капута (35). Исправни га иронично сипутљив гласић неког *иљеменићног* дебелка (53). Тај... рођак... бијаше... магистрало у некога јако *високога* господина, кога је наш рођак вазда називао „илустришимуш“ (56). Отац извуче *иеченога* пурана... из торбе (92). Сједнемо око... *округлога* столића при зиду (102). Рука њезина... воња... љутином неког *иљешког* мириса (121). Женура оде до некаква *дугачког*, *ојѣцаног* и *нечистог* стола (171).

Коч: Узјаше *иоманног* кулаша, а објеси кубурлуке (45). Стручак *мирисавог* босиока провирује испод фесића (47). Извади из једног *дрвеног* заструшчића пушчано зрно (49). Послије *дугог* *иолусањивог*, *дрхѣавог* трзања превари га сан (86). Испод *иљврдог*, *сламног* поглавача мирише суво босиље... а под њом се шири мирис *загријаног* планинског сијена (122). Од *силног* узбуђења, немоћно спусти главу (122). И једног *кобног* дана... ненадано се дигосе... вјетрови (243).

Наз: Прође мјесец дана *несѣриљивог* чекања (12). Било је то кад сам — послије *дугог* и готово *нейресѣаног*, понајвише *ноћног*, јахања и ходања... наједном клонуо (64).

Топ 1: Осјетио се... дах једног... *суровог* живота (13). Лецну [се] од нечијег *иљихог* узвика (58). За вријеме *крајког* предаха, пригушено виче помоћнику (68). После *крајког* договора патрола их потјера (96). Једна чемерна бака... враћала се једног *раног* *магловићног* јутра у своју колибу (165). Чудно створење уздисало је с *узвишеног* подијума (41). Дрхтећи... промоли главу испод *иљанког* покривача (47). Дјечак... клечећи иза *хладног* стакла... зарицао се (49). Тодор од *ошићрог* бола узе да гризе усне (49). Од *снажног* шамара дјечак одлете у ћошак (115). Нити је шта чуо осим *нейресѣаног* зујања (125).

Шим: Мало даље у валовима *иљавога* дима лежала... она два дјечака (72). Зачу се у тишини прасак... сред *иљусѣнога* поља

и Мртвога језера (79). Прси му [младом војнику] се угодно надимале под ударцима *свјежег* вјетра (82). Кроз њихове се... успомене провлачили траци неког *новог* свјетла (84). Укочиле [се] хрпе ниских врба и *високог* јаблања (89). Опази... покрај некаква *стариога* гроба, цуру (105). Од *силнога* веселја говорио свакакве чудне ријечи (117). Погледа на десну страну *великог* пута у жути долац *тешког* пшеничног класја (159).

За *дајтив* је тешко нешто одређеније рећи, јер је примера исувише мало. Забележили смо само ове:

Краћи облик:

Онестије *добру* човјеку говори (Држ 248). Триeba је бит... угодит *злу* бремену (И. 272). Ми се *добру* бремену одавамо (И. 257). Он [се] *добру* бремену дава (И. 278). Открије то *младу* момчету, родом из Ниша (Вук ИЕС 190). Она се пода *разблудну* и *раскошну* животу (Ков 125). Корачи брзо к *високу кошчацину* момку (Шим 169).

Дужи облик:

Викаху на њега говорећи да *грешином* човјеку дође у кућу (Вук НЗ 188). Вребају... тренутак... или се надају неком *лудом* и *срећном* случају (Анд 107). Поставио је то питање неком *невидљивом* саговорнику (Топ 2, 88).

Ни *акузатив* *живих бића* у примерима овога типа није обилније евидентан, бар у грађи коју смо ексцерпирани; налазимо га само у неколико писаца и по неколико примера. Ако би се само на основу њих могло судити, рекло би се да је краћи облик обичнији (чешћи) код: Држића (нема забележеног дужег облика) и старијих писаца, Вука (сам један пример дужег облика), Ковачића (само један, несигуран пример дужег облика), Назора (нема ни једног дужег облика) и Шимуновића, док је код Топића више дужих облика (4:1) а код Андрића има само два, а ни један краћи. Сем тога — има један забележен пример краћег облика и код В. Петровића. Ипак, најосетнија се разлика опажа углавном само код Вука (обично у народним приповеткама). Исп. примере краћег облика акузатива:

Држ: На *добра* ти се смо човјека намјерили (253).

РЈА: Посла му једнога *добра* ликара (М. А. Рељковић сабр. 5).

Вук ИЕС: [Да] Кара-Ђорђу... *леја кулашаста* ата (51). Свака нахија изbere *пошћена* и *йамейна* човјека... да суде (62).

НЗ: Доведоше к њему човјека *нијема* и *бијесна* (10).

НПр: Ала имаш *брза* коња! Где га доби? (27). Натегне пушку те се обрадује где је убио *злашоруна* овна (82). Трећега ћеш [човека] срести а он носи *жива* голуба, и за голуба подај штогод заиште (86). Угледа три коња, једнога *црљена* као крв, другога *црна* као угаљ, а трећега *жуџа* као чафран (122). Угледа *крилаша* коња и на њему *крилаша* чоeka златнијех коса (192). Цар... на коња *гола* узјаше (193). Још су *добра* роба заробили (РЈА НП Вук 2, 607). Јеси *добра* роба заробио (И. 3, 267).

Ков: Опази учитељ... *џодријемана* пурана (49). Не служи *џобожна* и *добра* господара (107). Сада... служим *џобожна* господара (111).

Наз: Изненада сретнемо на путу *залушала* *црна* козлица (41).

Петр: Приметише... *џоднадула* коња, беле муниционе сандуке (92).

Ђоп 1: Николетина... размахну руком на *модра* лептира (49).

Шим: Св. Михаила са... кошљем... притиснуо *сџраина* и *гадна* ђаволину (29).

Примери дужег облика акузатива:

Вук ИЕС: Милош и Молер добију на врат *новога* противника и трећега ортака (169).

Анд: Позвао је старешину сејмена, једног... *бледог* и *нездравог* човека (35).

Ков: К тому си живо предочих некога *сусједнога* свећеника који бијаше надалеко познат као најбољи проповиједник (62).

Ђоп 1: Пронашао је [за] свог заштитника, једног *џресџарјелог* катихету (76). Николетина... је првом приликом... јуришао на... *џреосџалог* коња у јединици (153). Љутио [се] на некаквог... *невидљивог* саговорника (165).

Ђоп 2: У... дубини неба сагледа *неуморног* певача [шеву] (13).

Иако овај број примера не даје основа за сигурније закључке, већ је и сама употреба дужег облика интересантна, јер је то, изгледа (као усталом и у осталим падежима) новија, српскохрватска појава, утолико евидентнија уколико је извор млађи, ближи савременом стању нашег језика.

Локаџив, као год и генитив, обилује примерима. У целини узевши, већи је број примера са дужим обликом. Код писаца стање је следеће: у Држића — по један краћи и дужи облик, у Вука и Ђопића — лака превага дужег облика, у Ковачића, Андрића и Кочића — само су дужи

облици, у Калеба више је дужих, а у Назора и Шимуновића — више краћих облика.

Исп. примере краћег облика локатива:

Држ: Бокчило... ми смо на *добру* скоку (339).

РЈА: Постави у *чистиу* лонцу (З. Орфелин 386).

Вук ИЕС: Он на *добру* коњу утече (145). Који је крив, што сам вас ја по... *рђаву* времену од ваших кућа затрудио (189). Шта је он... с толико... солдата у *равну* пољу могао учинити (233).

Кал: У *нечистиу* рупцу завезано нешто пуре (86). [Пура] се жути на *нечистиу* рупцу (92). Живе у *слабу* кокошињаку (101). Просјак... се нашао на *необичну* тлу (110).

Наз: Прођосмо Купу у *малену њрошну* чамцу (12). Сједи на *голу* камену (31). На *широку* зренику [је] полукруг високих планина (55). На домаку села, на *сијрму* путељку, коњ ми посрну (55). Преспавео сам у *џијесну њрљаву* стану (74). Говорио ми је о лијепој шуми, о *удобну* шатору на високој планини (80). Мени је ка да... све до Ђурмитора нисам десетак дана јахао на *уморну* парипу и којешта доживио (80).

Топ 1: Легија је прелазила у напад по *голу* сјенокосу далеко испред гробља (34). У *џијесну разграђену* дворишту, пред посрнулом кућом Николетина опрашта се од матере (62). Он злоћудо цвилу у *огољелу* воћару (63). Брундао је Николетина... мјерећи мноштво трагова у *џијесну* снијегу (133). Та... срећа задесила и Бурсаћеву јединицу у *џијесну* крају поред потока (142).

Топ 2: Кућа... Обрада Бокана била је на *склоништу* мјесту (9). [Стабла] се... губила у *неирегледну* мору грана (22). Превртао се на *уваљану* лежају (25). Дизао своје гломазно тијело из ћошка удну дугачка стола, постављена у *хладовишту* шљивику (60). Живјели у... *џијесну* страху (61). Сноп сунчане свјетлости... је укоси падао по *уваљану* лежају преко пута (64). Отприје неколико дана, на *видну* мјесту, стално лежао број „Хрватске крајине“ (72). Сузе му стадоше капати... губећи се у *окресану* лишћу (95). Све је то видио... давно, у *неџијесну* сну (96). Цокуле застругаше по *уџабану* дворишту (123). Хоџа се обрео у *неџијесну* крају (86). Окрене се према *уску* шумском путељку (98).

Шим: Сунце је стало негде на *неодређену* мјесту (19). Црква [је] била на *високу* двокраку брежуљку (26). Клисуре заробиле малу варош Чардаке на *сијрму* обронку (59). Збијени Чардаци у *неџијесну* усјану зраку (59). Мало даље, у *брежуљкастиу* пољу,

весело текли бистри Глибушини притоци, па у *влажну* и *шојлу* зраку шумио бујан живот крепка рашћа (59). Пјевао је... а глас му се губио на *ошворену* пољу (93). Затим [су наступали] алкари... у *добру* реду (122). Затим је ишао алај-чауш у *црну* баршуну *извезену* сребром (122). То је тркао други алкар, велики и црн, на *малену* рићу коњу, али *брзу* као стријела (125). Стари Вукелја... сједио на *ниску* камену (144). На *мршаву*, *црну* коњу указа се... коњаник (156). Затече ујца у *озбиљну* говору (187).

Примери са дужим обликом локатива:

Држ: Ма свитло своје лице на *билому* прозору на сваки час каже (240).

Вук ИЕС: У *дугом* испитивању ода Мијаило... друга (190).

НПр: По *дугоме* путовању наиђу на један чардак (9). На *дугачком* ражњу печено јагње (200). А по *дугом* времену дође господар (65). Изишавши... стаде на мјесту *равном* (145).

Анд: Сејмени пронашли у једном *удаљеном* селу двоје близнади (10). Гуши [се] у *зайвореном* простору (41). Шејтан! Чудна реч казана... у овако *необичном* положају (44). Сви су стали на једном *узвишеном оцедићом* месту (46). Плевљак сјаха... изгуби [се] на *сирмом*, *раскаљаном* путу (47). У *ојрезном* сашаптавању... сакупили... знатну своту (56). По неком *белом* сјају... види се да се сунце негде бори са маглама (59). По *блештавом* и *шојлом* априлском дану обишли су грађевину (62). Он [се] из оног свечаног *расположења* у *хладовићом* потоку нашао (95).

Кал: Пролази тако вријеме у... *једноличном* куцкању... у *сненом* гледању (41). Дошла је с пута... у *новом* *сукненом* руку (63). Присјети се: замахне ножем у *великом* луку опрезно (68). Тада се дивно осјећао у *новом* крају (72). [Лик] Богородице... се губио у *богаћом* оквиру, међу златним даровима (81). Чобаница у *ошрцаном* садаку гледа за њим (91). Он се заљуља на *нагњилом* листопаду (94). Живе у... *йреуском* простору (104). Прошао је Маркан јашући... на *мршавом* *неосамареном* магарцу (120).

Ков: Наша колибица... не налази се у селу него на *високом* *самшћном* брежуљку (38). Стао је тулити... о *рашчињеном* желуцу некога вегетаријанца (38). А дјеца пофркала у добок *снијег*... Али стадоше ужасно дречати у *дубоком* *снијегу* (42). На *дугачком* *ужегу* водио кравицу (43). Чепркао читав чопор раца и гусака по *дубоком* и *црном* блату (43). Био је од пете до главе

у *бијелом, фином* свечаном руку (44). Ја у *дубоком* снијегу мокар као миш (45). Пред нас ступи господин, у *дугачком исишрошеном* капуту (48). У *двокрилом, климавом* кућерку биће им тијесно (59). У *великом*, зеленим бусеном прераслом дворишту угледасмо жупника у *дугачком црном* капуту (69). На *клинском* поду помакне ми се нога (77). Претсједника... тетурасмо на *великом* наслоњачу (87). Носи нешто у *бијелом* замоту (90). Сваки дан почимаш... на *познајом* попришту (91). Опасио сам све нас у *силном* огледалу (100). У *тихом* и *кристалном* сељачком дому цвала и бујала дивота сељачке љепоте. (125). Нађох се у *јајном* стану са својим оцем (162). Ми се нађосмо у *подземном* храму (189).

Коч: Мали мравак... мили по *сувом* прутићу (41). [Куће] се у *полукружном, непрекидном* низу протежу испод планине (86).

Наз: Ми га нађосмо у *јадном* стању (18). Слапови потока весело жуборе у *тихом сунчаном* дану (43). Стиснути смо у *уском* простору (49). У те дане био у прилично *јадном* стању (77).

Ђоп 1: У *напуљеном* разреду сеоске школе, Николетина је... слушао декламације (110). [Чета] је окренула у *непознајом*¹⁷⁵ правцу (132—133).

Ђоп 2: Старац [седи]... на *хладном углачаном* камену (7). [Гомила] је... ишла у *шанком* облачку сиве прашине (16). Тај се сан остварује у нешто *измењеном* облику (51). Све се то изражавало у некаквом *неразвијеном* и *недовршеном* облику (56) У *хладном* грчу стезао у целу откочен револвер (59). Некакав мрзли талас... зачас заледи сва лица у *нијемом* запрепашћењу (68). Јурио [је]... сав се губећи у *задуваном* старачком каскању (88). Све га је теже било разликовати у *сирженом сивом* камењару (86). [Сјећају] се оног страшног предвечерја негде на *раскаљаном* друму (89). Лежи у једном вјешто *удешеном* скровишту (97). Ђлагоје... последије дужег сједења на *хладном* тавану... силазио (98). Минуше тако два-три дана у *тешком* послу око сјетее (101). Види себе... у *мрском* огледалу (111). Потрча... стазом која се губила у *бујном* кукурузу (134). Он је, сав у једном *најтежом* грчу (141). Састанак... био... заказан на једном *заравњеном* платоу... (145).

Шим: Згаци сунца [обасјали] вежни струк Бојин... у *бијелом* садачићу (46). Косе им *еијориле* на *силном* вјетру (86). У *великом*

¹⁷⁵ Иако је овде предлог „у“, овај случај може да се схвати и као падеж *правца*, тј. датив.

веселу грли мајку (118). Стабла су се у *јустом* пољу увијала (134). То бијаше Јурица Орлић у *новом*... одијелу (169). Праћаше погледом њезин... струк у *бијелом* садачињу (175). Угаси се на *разливленом* воску (194).

175. Да поменемо и овде већ констатовани податак — да се и зависни падежи придева употребљених у адвербијално-апозитивној функцији радо јављају у дужем облику. Ортодокснији су у том погледу Вук и Шимуновић, који дужи облик у овим приликама нерадо употребљавају. Исп. примере за оба облика:

Вук ИЕС: Човека ... везали *жива* око ражња (142).

НЗ: Да видите човјека у меке хаљине *обучена* (25). Угледа ондје човјека *необучена* у свадбено рухо (56). Што сте... изишли да видите? Човјека у меке хаљине *обучена* (150).

Анд: [Лежао је] велики везир, раскопчане антерије... и далеко *одбаченог* каука (73).

Ков: Налази се у селу на високом самотном брежуљку, *обраслу* на источној страни шумом (38). У... зеленим бусеном *јрераслом* дворишту угледасмо жупника (69). Испуза нам у сусрет погњурени старчић, просједе браде која се скончавала у силном малне преко уста *завинућом* носу (97).

Коч: Ено *жива* кнеза (134).

Топ 2: Испунило га... и страхом од... проклетог метала, *јремазаног* сивомаслинастом бојом (121).

Шим: „Алка“ виси на конопчињу високо *расјегнућу* (111). Чинило [му се] да је на неком новом свијету никад *невиђену* (122). Затим је ишао алај-чауш у црну баршуну *извезену* сребром (122). Салко је... у одијелу *украшену* сребрним токама (140).

КВАЛИФИКАЦИЈА НЕАНГАЖОВАНЕ, НЕПРОБРАНЕ ЈЕДИНКЕ (Чиста квалификација)

176. Прелазећи на примере типа показаних под „в“ и „г“, а имајући у виду оно што смо поменули говорећи о плану и збиру (исп. чл. 43—51 и 56) ми, у ствари, обухватамо оне ситуације у којима је јединка у правом смислу, потпуно и апсолутно — *неодређена*. За разлику од ангажоване, пробране јединке, која се у погледу одређености одликовала извесном двовалентношћу (објективно — одређена, субјективно — неодређена), неангажована, непробрана јединка се, начелно, одли-

кује прекидом везе са том одређеношћу; јер чим смисао саопштења не имплицира нешто што је у стварности или бар у свести извесно, на датом месту и времену егзистентно, јединачно остварено — не може се ни знати ни одредити које би могло бити, које ће бити, доћи у обзир и сл. Смисао саопштења може отуда да се односи: а) на једну а у исто време на сваку, било коју јединку која се исказаном придевском особином одликује (исп. „Кад *човјека мила* јој ухвати, тада се до ситости ужије своје [страсти]“ (Ков 116)) — или б) на све јединке датих особина (исп. „*Майџор* се коњ не учи играти“ (НПосл 214)) — или се в) на јединку и не односи, већ на појам као такав (исп. „Себичан си као *гладан курјак*“ (Бос 108) и сл.).

Тиме што избор није извршен — уз овако третирану именицу евентуално употребљена заменица „неки“, „један“ и сл. не би имала значење „један од“ (као у „ангажоване“ јединке, јер овде и није битна појединачна опредељеност), већ — *било који, ма који, који буде*, односно *сваки, ипак* *уопште* појам и сл.

Номинатив — акузатив

177. Оваква потпуна неодређеност јединке свакако је елемент који условљава доминантну употребу краћег облика, знатно доследнију него у примерима претходног типа — како у номинативу — акузативу, тако и у осталим, зависним падежима — у писаца који те облике још употребљавају¹⁷⁶, мада то не значи да се у извесним ситуацијама неће јавити (моћи јавити) и дужи облик. Када се тај облик јавља, када је он могућ, а када није — принципијелно је питање и ми ћемо о томе поговорити пошто најпре покажемо стање и примере у писаца.¹⁷⁷

Уопште узев, читава грађа показује релативно оскудан број примера дужег облика за разлику од краћем који је веома уходан. Ово важи пре свега за *номинатив* — *акузатив* ствари, и то у језику свих писаца и извора:

Пов: Да *зчини* како *довољ* *члоџк* (3).

Држ: Реци му, да ми пошаље један *врѹ* марцапан (261). Дука^Т *дјевојци часџан* дар (278). *Умјешелан* човек свему врха доходи

¹⁷⁶ Старословенски је такође врло консеквентан у употреби краћег облика у овим случајевима (исп. Н.Г. ib).

¹⁷⁷ Ми опет помињемо да је примера за краћи облик у свих писаца толико да их није могуће све навести, те наводимо од сваког писца само по неколико. Ово нарочито важи за номинатив и њему једнак акузатив.

- (328). *Добар* се морнар у фортуна познава (333). Марио као *ушкојљен* вук измиче (341). Ах смрти гдје си? На *велик* ти би ми препозит сад била (356).
- РЈА: *Покварен* желудац сваке болести... навлачи (Ј. С. Рељковић 371). Када буде *чисти* дан (Наруч. 28 б). *Зао* језик чак и мртве вади из гробнице (М. Радњић 428 б).
- Вук ИЕС: Неготин... могао би... *добар* уредник, чувати (235). Онда се врло млад покалуђерио, и *млад* архимандрит постао (239). [Томић] је... био *добар* пјевач (278). Цијела је Раићева историја пуна грађе... само би требало *мудар* и *вјешти* мајстор, да од ње начини праву историју (350). Будући даје био *добар* ловац... водио га... у лов (358).
- НПр: Рече [ковачу] да... од свега гвожђа *добар* буздован скује (3). Ја ћу се створити *леи* коњ (47). Нећеш [ме] видети док не подереш гвоздене опанке и не сатреш *гвозден* штап тражећи ме. Снаха добра као *добар* дан у години (104). Лисица рече: „Не отварај ни по што на *крујан* глас, већ на врло *шанак* (225).
- НПосл: Магарац је магарац ако ће имати и *злашан* покровац (13). Бољи је *добар* глас него *злашан* пас (59). *Бесиослен* Мујо фишкеке савија (14). *Бесиослен* поп јариће крштава (14). *Гладан* курјан усред села иде. (49). *Гладан* пас о комађу сања (49). *Добар* глас далеко иде (71).
- НЗ: Уска врата и *ишјесан* пут... воде у живот (15). *Добар* човјек... износи добро; а *зао* човјек... износи зло (29). Знао си да сам ја *шврд* човјек (189).
- Анд: Лепо је то... замишљати *шврд* и *скујоцен* мост преко реке (29). [Осуђеник на коцу] лично... на високо *уздигнути*, *шврд* и *нейролазан* кип (355). Дрина [је] била пресвођена... дрвеним скелама које су личиле на *бесмислен* и *замршен* сплет борових греда и дасака (64). Свет се окушљао око натписа и гледао у њега, док се не би нашао какав софта или *млад* хафис који би... прочитао натпис (70). Ту су... отсецане... главе... тела... бацана... у Дрину, ако се нико не би јавио да... сахрани *обезглављен* леш (96). Легао... зевајући... као *пресијарео* торни пас (97).
- Кал: Анте... настоји својем... лицу дати *стирог*, *важан* изглед (48). Зна поп шта говори, као *учен* човик (50). Глас му је као да... одређује *важан* и надасве *користиан* посао (86). А све би његово [имање] један *марљив* тежак могао обрадити (118).

Ков: Данас међаши, сјутра *незнајан* пољски квар... или *чији објесан* дјечак... све би то распалило мога оца (39). Он је добар као *добар* дан (51). Код дјетињих спровода носи [се] *мален* лијес (62). *Гладан* и *жедан* човјек граби објема рукама (87). Јесам ли *добар* ученик или не (113). Гдје може да буде икоји *жив* човјек красан (117).

Коч: Дигао главу као *несан* ован (67). Тешко ли је, брате кад *сјар* инсан плаче (96). О, добар је твој отац, к'о *добар* дан (74). Гдје нађе какву стругу или... *ојас* плот навуче грања на лијесо све загради (129). Мрсио је ... те ... могла му је и најсиромашнија станарица *лијей* ручак или ужину спремити (129). Из Лице си... али не наведе на *шанак* лед (198).

Лаз: Ја сам према њој само *галантан* господин (38). Сваки ма и *неозбилан* корак у љубави био би корак у женидбу (37). Ваљало је почети ма какав *индиферентан* разговор (52). Од тебе се, оче... има и *мајор* човек чему научити (129). Кмет се окрену скупљеном народу: *Добар* кочијаш по доктора, а *добар* катана по владику (154). Сан се, као неки *шежак*, *мекан* и *равномеран* покривач, поче простирати по њему (200).

Лал: Капут [је] објешен — као да је под хаљином неки *чудан* скелет скривен (11). Са [ових извора] се може пити... вода кад се *широк* јовин лист стави на водену површину (16). То изгледа горе него... кад се *огроман* град, одједном запали (34). Не може да јој разоре бразду... треба ту *јак* раоник (60). Он... неста као... један *огроман* мјехур (173).

Наз: Да... нам је... проћи кроз ту... шуму! Саставио бих *нов* епос (28). Нафта у свјетиљци даје веома *слаб* пламен (34). Тече... као *шанак* млаз вина или воде из пипка на бачви (51). Понијет ће ме... у село, дати *посебан* стан, партизанку да ми куха (65). Пореметише му стари... начин живљења не упутивши га на *нов* напреднији поредак (83).

Петр: Ништа [му] неће моћи надокнадити... ону сласт... када би [се] његова голубица... на један његов *крајак* жвиждук... узвитлала у висину (50). [Сад је] шума... као *најушиен* дом (67). Изнад шуме... стално кружи по неколико орлова, удвоје и по који *усамљен* ловац (65). Она је лепотом... чинила *дубок* утисак на мушкарце (66). Кад би само хтео, научио би он њега [пса] да апортира *бачен* камен (95). Доктор... би по струци требало да буде *оштар* психолог (146).

Бос: Ја нисам човек... ја сам *угашен* угарак (66). Ух што си неки *грдан* алапљивко (80). [Зар] би *йамейан* човек и *пошћен* отац због странке и политике онако поступио са сином (107). Он ми се наругао као што ми се ниједан *жив* човјек није наругао (155). Свима *врсо* катран у грло треба сипати (168). *Пијан* човјек изгуби памет па прича онако, свашта (212).

Боп 1: Та коме данас није потребан *добар* пут (13). Ко би рекао да у чети толико гаља један *диганција* и *разговоран* човјек (37). *Чесћиши* војник увијек ће се већ снаћи (44). Командир... као сваки *добар* војник, мршти се кисело (116). Синоћ му се пјесник [Назор] чинио као неки *уморан* старац, *необичан* чича (122).

Боп 2: Свака улица... и *значајан* стисак руке... одавали су топлину (87). Првих година... још је и навраћао код брата, доносио у торби *бијел* и необично *нарасћао* хљеб (100). Ошину га по срцу као *изненадан* ударац (132). *Пошћен* ловац нема [се] чега ради узнемиравати (134). *Посићгнути* циљ губи своју... привлачност (135).

Шим: По... тијелу почели пролазити хладни трнци, као да му је некакав *неугодан* и *студен* вјетар пухао испод знојне кошуље (34). Кад би негдје међу брдима... видио гдје силази у кланац *зайешкирен* *криан* момак... оћутио би [човјек] близину чаробног и јуначког Истока (88). Дошли... кући као *мукао олујан* облак (153). Она се радовала... да ће јој ујак, као и сваки пут... утиснути у шаку *сјајан сребрн* талијер (161). Отишао [у свет] кад још бијаше *голобрад* момчић, али се... повратио... као *зрео* момак (168). Слушкиње биле у ње саме красотице... она их показивала својим гостима као *драгоцен* кућни украс (200).

Иако у мањем броју, ми већ у старим текстовима нашим, а и код савремених писаца налазимо ту и дужи облик (наводимо већину забележених примера):

Пов: Рѣѣ ми да... ће згаћати и слѣжити липов... каконош згоани синь свошмѣ роАнтелю (70).

ДЗак: Гимьзи вбразомь да се каже татъ и говсаръ вбличьни (72). [т]. овим начином да се казни лопов и разбојник доказани.

Вук ИЕС: И од тада... Вељко остане... код совјета... *рабри* војвода, а код Турака *сѣрашни* непријатељ (228). Био је јунак... а *сѣрашни* непријатељ Турски (249). Био је... не само

рабри јунак него и *мудри* уредник (253). Милош је био... јунак *неисказани* (260). То је један *рабри* генерал (318).

ВП: Поручујем вам да с њим учините о свему *чисти* конат (V, 184).

НПр: Кад ја бија у младо доба *сиџари* чоек... имадијасмо много кошница (202).

Анд: Сад се свету чинило да хоће *нови* Стамбол да подигне овде на Дрини (27). Немилост, то значи да си удаљен од везира... Значи изгубити тешко *сиџечени* иметак или, ако га и задржиш, грицкати га крадомике (41).

Кал: Не окрећући главе, [просјак] потражи наоколо као *уйлашени* вол (100). А просјак... осјећао је потребу да се ували у *зашитићени* кут... да нешто поједе и проспава ноћ (106).

Ков: Он ће у високе школе кано *сиромашни* ђак... а школаће га... онај господин (67). Скакао је и плесао као *ијјани* чауш (68). Затулио [је] од бола као *сиџари* рањени пас (77). Ондје празне боце на окупу као *гусији* грм у јесени (87). *Вјерни* слуга прије ће пропасти у црну земљу, него слагати пред својим господаром (134). Ти ћеш изгубити своју језичину кано *ијјани* млинар колотечину (168). Што си се завукао у кут кано *криви* пас (170).

Коч: Превукоше се... мрачни облаци, и цијело... небо чињаше се као *огромни, дебели, тамни* застор (145).

Лаз: И ја се сад смешим и тарем руке, кб *Чифутин* кад подвали *сиџари* шешир за нов (67).

Лал: Којо... опет заурла... као последњи *преосићали* човјек на свијету (11). Успомена... нас мучи све док се не спусти *лијени* спокој и погаси све (35). Осјећам га као *мукли* притисак (69). [Ко] би био у стању да постави један *неифрелазни* бедем на овим брдима (84). Глас јој бијаше мукао... као да то један *нови* рат почиње (162).

Наз: Нигдје не наиђох на какав *свијетли* траг (46).

Петр: Он се по целе ноћи шета као *заробљени* лав (16). Дротар си ти, *глујави* дртош (26). Противуречи [му само] обично какав новајлија, *случајни* намерник (104).

Топ 2: Сваки тренутак протекла времена значи *чисти* губитак (105). Док... не олиже *крвави* нож, нема од њега правог усташе (115).

Занимљиво је да се, поред Ковачића и Лалића, највише дужих облика јавља код Вука, док код Ћосића, на пример, нема ни једног

забележеног примера, као уосталом ни код Шимуновића, а код Лазаревића и Назора веома ретко.

Зависни падежи

178. Бројна диспропорција између краћег и дужег облика осећа се и у *зависним падежима*, мада не у тој мери и толико изразито као у номинативу и њему једнаком акузативу. Уопште узев, краћи облици су у зависним падежима такође надмоћни, па се чак могу наћи и код писаца са источног подручја. Највише их налазимо у генитиву; већи број примера (мада не у толикој мери као у генитиву) налазимо и у дативу и акузативу живих бића, да би се у локативу краћи облик бројно скоро изједначио са дужим (судећи бар према нашој грађи).

Однос употребе ова два облика у писаца изгледа овако:

179. У *генијиву* само краћи облик употребљавају — Држић, Вук, Кочић и Назор; бројнији је краћи у Ковачића, Ђопића и Шимуновића; изједначен — у Калеба и Андрића, а код писаца са источног подручја најчешће је у В. Петровића, а забележили смо га и код Лалића и Лазаревића.

Исп. примере за краћи облик генитива:

Држ: Не има ни образа *добра* човјека (240). Од *млада* конзела чувај се, а старога се држи (250). Ја [свој стомак] чувам од *зла* човјека, од оца и блуте (290). Од *зла* бримена неће диела (295).

Вук ИЕС: За то су га сви... поштовали као синови *мудра* оца (124).

НПр: Лези те спавај, а за седам дана имаћеш грожђа *зрела* (83). Без *добра* момка ни у кметство не пођи (13).

НПосл: Без *сиџара* пања сирото огњиште. Кад хоће да се каже да без *сиџара* човека нема посла (14). Без *џрула* откоса нема *џуна* коша (14). Бог те сачувао *ведра* божића и *облачна* Ђурђева дневи (22). Бог те сачувао... *крива* кантара *џоузлива* моста, *џодруглива* госта (22). Од *џодмукла* псета чувај се (291).

НЗ: Свако... дрво које не рађа *добра* рода сијече се и баца (5). Свако... дрво које не рађа рода *добра* сијеку (15). Још је царство небеско као човјек трговац који тражи *добра* бисера (34). Нема дрвета *добра* да рађа зао род, нити дрвета *зла* да рађа добар род (147). Тијело... да нема никаква уда *џамна* (167). Тражаше *згодна* времена да им га преда (197). Кад се овако ради од *сирова* дрвета шта ће бити од суха (203).

Анд: Али никад се није толико *докона* и *љубоийљива* света на-
слањало на ограду и гледало речну површину... као послед-
њих дана (109).

Кал: Мркан... од *рана* јутра до касне ноћи рује у пољу (45). Ушао
[је] у уред без *одређена* посла (81). Гостионицама су врата застрта
да поглед извана (можда... мајке, *брижна* човјека...) не
смета... веселу (112). Зорка уређује постељу и обрће се та-
мо-амо без *видљива* посла (128).

Ков: Биће да сте дјеча какова *млада* старца (33). Из њега вуку
ријечи кано... чавле из *шврда* дрва (50). Попут *неодлучна*
дипломате, укочи се (57). Ни *бијела* хљеба неће јести ти ваши
пси (58). Да те тко види изгубио бих... углед, гдје имам тако
ћросића човјека за рођака (58). Кано да се пробудих из *дубока*
сна (63). Вриједни су више од луле дувана и *ћечена* пурана (66).
Држиш [се] попут *мокра* псића (107). Тако *накићена* стола ни-
јеси видио ни на... свадби (107). Надалеко не бијаше *млада*
мушкарца буди ожењена, буди неожењена кога не би она за-
робила (114). Бива то... код *ћуна* сгола (123). Вели да свому
господару још никада није удесио тако *слајка* залобаја (144).
Режи попут *бијесна* псета (192). [Текућина] се кријесила попут
жива пламена (193). Пропланак... обрастао густом, ситном
травом попут *баршунастића* сага (193).

Коч: Дрхће, као јагње од *ошћира* ножа (64). Нема, вели *сложна*
и једина друштва. С овим се народом не мере ништа (113).

Лаз.: Некада сам мислио да бих био у стању оженити се кухари-
цом, живети с њоме о кори *суха* круха и бити најсрећнији смрт-
ни (37). Имали смо и школу, али она је била *ћошчињена* зна-
чаја (111).

Лал: Нигдје *освијетљена* окна ни *жива* гласа (65).

Наз: Тито сјећа ме на шутљива паука који је из тишине *осамљена*
и *загарављена* кута расплео своје нити надалеко и нашироко
(21). *Нова* покрета није било. Остадосмо у Говзи (61).

Петр: И из *уморна* сна би који пут скочио (22). Јанош је после
[сваког] *учињена* греха и претрпљене казне, хтео да се упусти
у борбу са светом (22). Има ли што жалосније од *залудна* на-
следника (40). Шта они носе осим пљачке... Ништа људско...
ни слику неке нахерене колевке, на ивици *одваљена* пода (112).
Главна ствар је прегледати ствари за времена, док се полиција
још може позвати да почне... и гонити за *врућа* трага (148).

Топ 1: Као да се буди из *ишешка* сна (24). Бојим се висине и *неишонаиша* пашчета, умирем од тога двога (82). Чим би се нашло мало *слободна* времена... глумци увјежбавали... комад (109). Мрштио се као да пролази крај *укварена* кисела купуса (116). Од нерада и *дуга* времена читаш (143). А у бунилу јуришао... попут *разбјешњела* вепра (152).

Топ 2: Та [ће се] игра... и без *видљива* повода претворити у... збиљу (14). Посиже и за животом, а без икаква *видљива* разлога (20). Прелази као преко *иразна* мјеста (35). Нигдје *склониша* мјеста да се ишчуваш (80). Једини је Давид сачувао присебност и мир *брижљива* домаћина (88). Сви се обрадоваше... као да им је стигао неко из *блиска* рода (88). Човјек [се] зажели пријатеља и *мијећа* разговора (111).

Шим: Кад погледаш све околаноко, не уочиш никаква *одређена* облика (18). Колико ће та [звоњава] донијети *неишоребна* журбања (22). У чардачкој су крајини жене и дјевојке на гласу са *сишња* и *мијећа* веза (67). Око тркалишта све је збијено... мало ко имађаше комадић *згодна* мјеста (120). Можеш код ње наћи све друго осим *мила* смијешка и *љубазна* погледа (200).

Примери за дужи облик генитива:

Анд: Мост саграђен чврсноу је... од *неизменичног* утицаја *влаге* и *топлоте* (78).

Кал: Сунце је сјало... и свему дало укочен изглед *обичног*, *шкртиг* прољетног дана (69). Пусти да га љуља... звекетаво, као расипање *разбијеног* огледала (82). Просјак... се нашао... без *заклона*, без *ишолог* смрада (110).

Ков: Ивице, могли бисте имати *љушотога* окапања за клевете што их исхитрујете (73). [Стрчи]... у зрак попут *великога* чепа на маленом и празном бурету (128). [Срећа] је... попут *доброг* генија минула мимо мене (159).

Топ 1: Не треба се, каже стидјети *голог* људског тијела (144). Нико није... о њему... водио *нарочитиог* рачуна (58).

Шим: Све [то]... не би му дало баш *мирног* сна (27). Љубила га је [сина] као удовица једино дијете што јој остане иза *милога* мужа (103).

180. С обзиром на врло оскудан број примера за *датиив*, ми једва можемо ишта сигурније закључити сем да се и у писаца западног и централног подручја, поред краћег, јавља и дужи.

Исп. примере краћег облика датива:

ДЗак: Кто се швѣѣте wskoвѣ врдоу... доброу чловѣкоу, да се томоузи швѣ роуцѣ вдсекоу (61).

Држ: Горуште сунце и паљевито љето... неда *живу* човјеку приступит (240). Толико се добива на свиету, колико се човек *добру* бремену дава (282).

Вук ИЕС: Будући да му се, особито као *јекѣичаву* човјеку, она земља није допала... изиђе из Русије (49). Те му се... из царске ризнице даду новци за сву оправу што *нову* официру треба (299).

НПр: А ти ону длаку продај какву *богаѣу* чоекү (155).

НПосл: Бог с нама де! [Каже се] кад се чему чуди, као *луду* или ђаволском послу (22). *Јужну* Божићу и пријатељском колачу не ваља се радовати (22). *Чистиу* образу мало воде треба (439).

Шим: Али су тркали ту алку само... младићи... којима би варошки кољеновићи... хтјели да позајме... скупу опрему *добру* коњу (88).

Примери за дужи облик датива:

Вук ИЕС: Али му је опет могао човјек, као *ѣравом* јунаку... небројено благо повјерити (235).

НПр: Читав човјечји вијек требао би једноме *безбрижно* човјеку да скупи све наше народне пјесме (IV).

Кал: Био је сличан *слијейом* тићу... или *младом* псићу кад се учи јести (111).

Ков: Кућерак... наликоваше *огромноме* кошу (191).

Шим: Гостионицама су врата застрта да поглед извана (можда поглед мајке...) на смета *безразложном* весељу (113).

181. За *акузатив* *живих* *бића* можемо исто као и за датив констатовати веома мали број примера. Оба облика забележили смо у Андрића и Ковачића, само дужи (један пример) — у Калеба, а у осталих писаца само краћи (највише у Шимуновића).

Исп. примере за краћи облик акузатива:

Држ: Сињора Лаура, дати ћу за твога вереника, властелина *млада* *богаѣа* (339).

Вук ВП: Мучно је дворит *млада* господара и *бијела* коња (183).

НПр: Шћер... стане... за *луда* и *несвијесна* човјека цијенити га (145). Даћу ти девојку [за жену], али да ми добавиш коња једнога *неокоћена* *бијела*... другога *нејакана* *црљена* и тре-

ћега *нейојикована црна* (154). Тражи... *црна* коња без биљега... ата *врана* (166).

НПосл: Рече се за *неваљала* човека (18). Боље је имати *јамејна* непријатеља него *луда* пријатељ (27).

Анд: Увек бива да на местима на којима истерују правду, муче *жива* човјека (45).

Ков: Када... човјека *мила* јој ухвати, тада се до силости ужије (116). Мату... поштоваше читаво село као *јамејна*, *ваљана* и најразборитијега сељака (131). *Здрава* просјака тјера сватко с кућнога прага (192).

Коч: Нек нам царевина пошаље *добра* десетара — па никад боље среће (124).

Наз: Тито... сјећа ме на *шућљива* паука (21).

Топ 1: Зашто... у свијету има и такве стоке која хоће убити... *јрава здрава* учитеља (112).

Топ 2: Слуша ... Кекића, у коме је нагонски осјећао *добра* човјека (110). Смирени студент [се]... и преображава у *огорчена* и *одлучна* човјека (148).

Шим: Ни на што не сјећа осим на *цркнута*, *суха* и *смрзнута* јежа (18). Она је већ видјела себе као *красна* и *јака* дјечака (77). Нијесу ни... чули да ко има *слична* коња (92). Салка је љубила као *лијепа* дјечака и друга од дјетињства (114). Та ко је видио тако *зорна* момка (143). Тискало се силом мноштво... као јата мрава кад навале на комадић *сочна* хлеба (154). Бијаше одлучио чекати, да се јави што више просаца, те онда изабрати момка *јрикладна* и *кршна* (167).

Примери за дужи облик акузатива:

Анд: Младић заиста није лично на неког јунака и *ојасног* четовођу (95).

Кал: Претворио се... у *јогунасиог* мазганца (40). Муж... када исцмари *жилавог* пурана... држи да на свијету нитко не једе слађе печенке (59). Нитко... није имао... тако *сјајнога* спровода (62). Какве су ово правце: *извући*... *замусаног* мужика, па га... школати за господина (72). Она не трпи ни *старог* слуге, ни старе слушкиње ни *старог* пса (112).

182. У *локациву* имамо нешто више примера. Само краће форме забележили смо у — Држића и Назора, претежно краће облике у — Ђопића и Шимуновића, у Калеба — само дуже облике, док се остали писци углавном равномерно користе обема формама.

Исп. примере краћег облика локатива:

Држ: Динар у *младу* дјетету биесни (255). Све сам... за њега учинио, ер ме нигда не издава на *добру* оброку (272). На *добро-чесију* мјесту не умие злочес сједит (358).

Вук ИЕС: Ако им [Турци] где на *згодну* месту не могбуду како пакости учинити... да дођу к својим шанчевима (152).

Анд: Леш [ће]... сахранити, али на *скровију* месту (57).

Кал: Овапнено се већ, као клице болести на *суху* зиду (97).

Ков: Све ондје лежи попут добро сложених и марно поређаних књига у *блисијаву* и *лијеју* ормару (55).

Коч: Најбоље се, болан, чојек море на *голу* коњу одморит (170).

Наз: Уна се јавља гласом налик на хротање у *йрободену* грлу (22).

Топ 1: У *озбиљну* послу, Никола... је увијек био праведан (13).

Није дошао ни по какву *обичну* послу, него онако (43). Као да су је ухватили на *збрањену* мјесту... лагано се упутила уз падину (66).

Топ 2: Шта може помоћи... кад се човјек нађе на *оиворену* и *вјејромейну* мјесту (80). Било је ту... људи од угледа и... који [су]... на *злу* гласу (82). Гледао је... као дијете ухваћено у какву *збрањену* послу (96). Поцрвени као да је затечен у какву *незгодну* послу (111).

Шим: Сјећа [ме]... на... јежа којему неке бодљике још штрче, а неке се на *гнилу* месу... пригнуле (18). Такву слику можемо видјети у *ијјескобну сирашну* сну (19). Дуго [је]... поподне у Чардацима... онима што се ваљају у *ијешку* и *немирну* сну (60). Но, веле, говора није ту било као што би се могло мислити у тако *знаменију* догађају (147).

Примери дужег облика локатива:

Вук ИЕС: Дању [су] на *лејом* времену од бесполице... садили шљиве (143).

НПосл: Ласно је на *добром* времену корманити (203).

Анд: Сви путници одувек маштају о *добром* друму, *сигурном* друштву и *иојлом* коначишту (18). Сви су... свечани као да се ради о *великом* догађају и *одлучном* боју (95). Гледао младића... трептао... ненавикао да стоји... по *белом* дану на сред моста (96). Свет је опет почео да... проводи време у разговорима или у *доконом* дремуцању (99).

Кал: Шиме хтједе у *иојиуном* миру заподјети пријатељски додир (61). Мора... се одржи на разини, као црпачи воде у *йробије-*

ном броду (74). Обиљежена мјеста... свијетле у *мрачном* животу, као казаљке (85). Све види кроз угодну клонулост, скоро као у *слајком* сну (129).

Ков: Та знамо: у селу умрије човјек, жена и тујга... однесу у *йрипросјом* лијесу (62). Само [му се] истицао туп и широк нос... попут великога чепа на *маленом* и *йразном* бурету (128).

Коч: Све у радости и *неописаном* миљу плива и топи се (41). Тргох... толико живота, из оног...сна када се... срца у *несвјесном* полусну снажно притежу (90).

Топ 1: Пушке ужурбано запраштале, као кукурузи „буљавци“ на *усијаном* плеху (64). Сасијече га врели рафал кô сунцокрет у пољу *зеленом* (92).

Шим: Сузе што се скупе на очима у *брзом* трку... чине да је побједа толико тешка (111). Настаде... шутња као у *йусјом* пољу (127).

Квалификативни генитив и генитив усјалених фраза

183. Као што смо до сада видели, краћи облик зависних падежа најбоље се очувао у генитиву. Фреквенцију његову упечатљиво допуњава *квалификативни генитив*, који овде посебно издвајамо јер се одликује и извесним специфичностима а и омогућава нам да употпунимо преглед о опозиционој дистинкцији краће и дуже форме придева у оквиру квалификативне категорије уопште.

У оквиру квалификативног генитива, тј. када генитивска спрега „придев+именица“ квалификује другу, управну именицу¹⁷⁸, разликујемо следеће позиције:

1. атрибутски детерминативни однос, типа: Говорио је... младом човјеку *йлава доброћудна лица* (Кал 54) — где се спрегом придева и именице („плава лица“) као елементом атрибутске синтагме квалификује други именички појам („човјек“) и

2. предикатски детерминативни однос, када се таквом спрегом износи још једна особина о главном појму у оквиру предикатске синтагме. У овом случају разликујемо две варијанте:

а) типа: Лисица је *йанка сйаса* (Доситеј, ИЕС, 275), Вељко је био *йанка* и *висока сйрука* (ИЕС 234) и

б) типа: Бионових је био... *човек голема йокучаста носа* (ИЕС 253). — где имамо формално апозицијски детерминативни

¹⁷⁸ Алтернативна је са сложеницом типа „сухорук“ = „човек сухе руке“, односно „дугоног“ = „који је дугих ногу“.

однос (квалификује се субјект индиректно преко апозиције, тј. преко именице „човек“ или сл.). Међутим, таква конструкција само је формално другачија од прве („а“ варијанте), јер „човек“ у тој, предикатској формацији више је употребљено као извесна поштапалица, факултативни додатак, без већег, стварног значаја као дела предикатске синтагме, и увек лако може изостати. И, најзад —

3. предикатоидни однос типа: Николетина... одлучна корака маршира (Топ 1, 118); Они су бежали *подвијена* репа (Анд 67).

184. На основу прегледа грађе можемо констатовати да је у овим случајевима веома уходана краћа форма придева¹⁷⁹ не само у писаца код којих бисмо то и иначе очекивали већ и у писаца са источног подручја (Лазаревић, Лалић, В. Петровић, чак и код Ћосића)¹⁸⁰, а тако је често и у свакодневном, говорном језику.

Исп. примере краћег облика квалификативног генитива:

Вук ИЕС: Био је *слаба* здравља особито у грудима (61). Вељко је био *шанка* и *висока* струка... и *подугачка*, мало *покучасића* носа (234). Стефан је био врло прикладан човек: раста *шанка* и *висока*, лица *бела* и *весела* (240). Лица је био мало *намргођена*, особито сад у старости (249). Боиновић је био крупан човек *голема* *покучасића* носа... и *сйрашина* јуначкога погледа (253). Лисица је *шанка* стаса... Ал' је она *исја* гласа (Доситеј, ИЕС 275).

НПр: Изађе из гроба један чоек средовијечан, но *громорадна* стаса (123).

НЗ: Један човек... *добра* рода отиде у даљну земљу (188).

Анд: Подизао поглед... црне очи *кадифасића* сјаја (26). Био је висок, леп човек *круйна* ока, *смела* погледа, (27). Међу... кулучарима... био је и неки Радисав... Онизак човек *мрка* лица (32). Висок, жут, и искусан, *црна*, *оштира* погледа, он [Ахмедага] *жмирка* на... сунцу (67). Мехмедпаша... Сагради мост на реци Дрини... води дубокој и *брза* тока (71). Пред њим је стајао старчић... *зборана* лица (90). Поднимљен је и тужан, *оборена* погледа и занесен (105). Враћа се утучен, *несвршена* посла (107).

¹⁷⁹ Примера је веома много и ми их ни приближно исцрпно не можемо овде навести.

¹⁸⁰ Ово су једини краћи облици зависних падежа код Ћосића (изузимајући, дакако, акузатив ствари).

Кал: Извуче га из трња *крвава, изгребена* лица (51). Говорио је... човјеку *илава доброћудна* лица (54). Узвикивао је нетко кратко, и *сумњива* гласа (62). Она је... жена, *жуџа њамна* лица (63). Почео и он... јести... лица *озбиљна* (93). Муж... изиђе *нехајна* лица (103). Изгали се неки човјек *несимална* хода (114). Просјак је осјетио оно мекано тијело... *слаићкасиа* мириса (116).

Ков: Ту нам се... укаже женица... *бијела, дугољасиа њремјеја* лица (101). Петар бијаше... људескара *гарава* лица, *смјела црна* ока а носића врло *њезна* (106). Зорковић [је]... висок сељак, *кројка* лица, али *одрјешииа* и *јасна* погледа (130). *Тужна* и *блиједа* лица... је Мато пред... судницом (140). Кликну неки маљешац, *живахна огорјела* врата, а бијеле главице (142). Нађох се у сјајном стану са сеојим оцем и старицом... *ошиџра* лица и *слаба* вида. Сјећам се оца, *сијасииа* и *крејка* човјека од каквих четрдесет година (162). Уто скочи... дјечацац, *лијеја црномањасиа* образа (169).

Коч: Нек је чојек *џамо добра* срца и *иошиџена* гласа (92). Не дирте ме, ја сам *мека* и *болећива* срца (246).

Лаз: Дође Благоје... сасеим *озбиљна* лица (176).

Лал: Он се појаеио... мршав и јадан... *дуга* врата и скоро *ћосава* лица (26). Бијаше ту... једна стара башта... *невесела* изгледа (58). Стиже... Врановић... *чудноватиа* изгледа човјек (82).

Наз: [Дјечак је] једар *сиџворена* лица и веома бистар (35). То је друг Дорко... *чврсиа* носа, дебелих бркова (38).

Петр: Био је омален *мокра, смрзнуџиа* носа, *збрчкана* лица (17). Нашао Мацка... *кусава* репа (21). Уз пут се натоварио главицама *њресна њромзла* купуса (124).

Ћос: [Симка] стоји... *слеђена* лица (180). Срче каву... *наборана* чела (40).

Ћоп 1: Сједи... и *сиџрога* израза слуша (50). Искрсну неко лице *изгубљена њечална* погледа (97). Девојчица ћути *оборена* погледа (103). Он се, набраних обрва и *оушиџрена* ока, поче да повлачи (164).

Ћоп 2: *Скамењена* и *сиџгнуџиа* лица... Обрад испрати погледом сина (12). Јежећи се, *исушена* грла, „вучић“ се спустио с кревета (48). Силазио [је] *необављена* посла (98). *Укочена* погледа, застаде уз прозор (106). Примиче се... *дрвена* корака и као по туђој команди (141). Био је... *несигурна* погледа (150).

Шим: Анте... лица *округла*... и... *погнуша* тијела страшно виче (29). Боја... *оборена* погледа кида... *лишће* (47). Све [су] то момци *мишићави*, *вајирена*... држања (110). Међу њима је и Салко, *срећна* и *весела* лица (121). Нечији... *пас*, *подвића* репа, створио се однекуд *цвилећи* (128). Он је долазио *ведра* и *весела* лица као увијек (162). *Смркнућа* лица срдито мислила на ујака (189).

185. Као што се види, квалификативни генитив је једина позиција у којој се краћи облик зависних падежа јавља код свих испитиваних писаца. Но и поред тога што се краћи облик веома често налази у употреби (мада бисмо рекли да је то посебно одлика писаног, књижевног језика), ми у овим позицијама налазимо и по који дужи облик.

Исп. примере са дужим обликом:

Вук ИЕС: Милош је био *маленог* раста (260).

НЗ: Благо онима који су *чистиога* срца (8).

Анд: Нашли су се пред крупним човеком, нездраво *црвеног* лица (25). Тај [је] човек... *рејског* понашања (68). Шале [се] плету око једног човека *чудног* изгледа (103).

Кал: Двије... куће *великога* крова... истичу се (56). Били су то... *лупежи грабљивог* морала (20). Пролазио је Рајо Циго *огуљеног* лица (76). Миша је био исувише висок, крупан, мало погрбљен младић, веома *финог*, *кадифастог*, *тамног* лица (50).

Топ 2: Било је то некакво... мршуљаво... момче... *гладног* лица (15). Сједили су... испод ниске... букве јако *квргавог* стабла (145).

Шим: Ђуро прекиде тај часак *неугодног* мучања (182).

186. Овако велики афинитет квалификативног генитива према краћем облику може се разумети и тумачити на два начина: у оним случајевима где је квалификативни генитив у склопу предикатске синтагме — придев је, у ствари, носилац предикативности и на њега делују закони предиката;¹⁸¹ за атрибуцки положај квалификативног генитива може се, опет, рећи да и није елеменат одредбе одређене „јединке“. У примерима тина — „Видео сам човека *ведра лица*“, наиме, именица „лице“ није третирана „одређено“, тј. као „*његово лице*“ („лице *тог човека*“) већ

¹⁸¹ Из Толстојевог се прегледа материјала може видети да је такво стање и у старословенском. Ова позиција врло је блиска објекту глагола „имати“: исп. „Лисица је танка стаса“ = лисица има танак стас, стас јој је танак, и сл.

само као слика („лица“) из извесне општије перспективе; дакле: „Видео сам човека ведрa лица“ не значи „*његово лице* је ведро“ већ „лице му је такво као што је (свако, било које) ведро лице — уопште“ (за разлику од ситуације. — „Видео сам Петрово ведро лице“ — где се везивање особине врши директно за „јединку“ лица датог човека, а не посредно, и где је облик придева, нормално, као што смо раније показали — дужи).

187. Велика фреквенција генитива у квалификативним позицијама свакако је утицала на то да се краћи облик задржи и у извесним устаљеним, клишираним изразима и фразама, у којима се такође именица третира из опште перспективе:

Анд: Прођи се *ћорава* посла (208).

Коч: Није преко *бијела* свијета (48). Ман'те се, људи, *ћорава* посла (57). Почеше... носити шкрљаке... у по *бијела* дана (160).

Ђоп 1: Океан — *чудна* ми купуса! Није чак ни за пиће (78). Ево ти, па сад се прођи *ћорава* посла (155).

Ђоп 2: Неће ваљда из *чисти*а мира окренути да убија (12).

РСА: Тај догађај би као гром из *ведра* неба (Мат. 6, 176). Доћи ће то као гром из *ведра* неба (Шен. А. 9, 13). Дође глас као гром из *ведра* неба (Срем. 15, 107). Као гром из *ведра* неба изненадио је... окупаторске трупе (Дапч. П. 1, 217). Неће ти они ни за *жива* Бога ударити мотиком (Весел. 11, 244). Не би тако нешто за *жива* Бога казала (Нупш. 6, 102). Нападају нас... у по *бела* дана (Чајк. 1, 67). Дудвић... у по *бела* дана, на сред вашаришта (Петр. В. 6, 48).

Овамо спадају и други устаљени изрази, као „*чудна* ми *чуда*“, „мањи од *макова* зрна“ и сл. од којих су неки постали лексикализовани прилози (као „дозлабога“).¹⁸²

ОБЛИК У ПРИДЕВА СА ИМЕНИЧКОМ СЛУЖБОМ У
ОКВИРУ КВАЛИФИКАЦИОНЕ КАТЕГОРИЈЕ

188. За обележавање неодређене јединке (ангажоване или неангажоване) може се, дакако, употребити и придев без именице (која се подразумева). И у том случају придевом се исказује само то — *каква* је јединка (каква треба да буде, може да буде, може доћи у обзир и сл.), односно какав збир (сужени збир) јединки саопштење подразу-

¹⁸² Краћи облик фосилно се садржи и у других прилога, као: одавна, с висока, испрва, здесна, слева, изнова, издалека, изблиза, до сита; до гола и др.

мева. Остајући само на терену знака особине без других детерминативних индиција, нормално ће се, као што грађа показује, употребити — краћи облик, што је нарочито случај са номинативом и њему једнаким акузативом.

Исп. примере (наводимо само избор из иначе великог броја ексцерпираних примера)¹⁸³:

ДЗак: Да нѣст волкънъ властелинъ. ни малъ ни великъ... задръжати... свою люди (66). Да доходн... малъ или великъ да грѣде къ стананиноу (67). Дворъ чинити... да помаже малъ и голем (67). Яколи пианъ... срамотоу оучини... да га вию (76). Ненавистник доброу... шѣд развѣта лоукаваа словеса (85).

Држ: Да бисмо добра аванцијали ко ћемо зла аванцијат (278). Обѣћа луду а залуду (279). Мајко од сиротиа скапулах (289). На доброчесту мјесту не умие злочестѣ сједит (358).

РЈА: Нов у срцу, чистѣ у души (И. Гундулић 238). Крепост подилъиваше богату и сиромачу једнако (А. Качић, разгов. 20).

Вук ИЕС: Он не ће у то име за њи писат ни добра ни зла (172). Већма су му се обрадовали, него озебао сунцу (146).

ВП: Послије добра овако се и дочекује (V. 183).

НПр: Лисица... отегне пјевати „Болан здраву носи, болан здраву носи“ (227).

НПосл: Богати једе кад хоће, а сиромач кад може (19). Брз се много пута преметне, па га и ѿром стигне (34). Држи се као ѿијан плота (70). Ситѣ гладну не вјерује (262).

НЗ: Избави нас од зла (164). Доживео и у добру и у злу што само ретки... доживљују (23). Треба... не правит од зла горе (33).

Кал: Што их више [дана] прође, већа је могућност да ће доћи један угодан (51).

Ков: А често јој [правди] завежу очи баш онда када јој долази ѿрав и здрав, па га ошине (132). [Станем] се пробијати од немилла до недрага (163).

¹⁸³ Наводимо и примере са „зло“ и „добро“ иако су то придеви који су постали именице, мада се њихова придевска парадигма није сасвим изгубила. На исти начин вероватно са придевом у извесној генетичкој вези стоје и именице „зелѣн“, „малишѣн“, „румѣн“, „прѣвѣн“, „нѣчистѣ“ (= нечистоћа) „раван“, „плѣмѣн“, „вѣсорѣван“, „студѣн“, „саблѣзан“ и др. које немају, разуме се, придевску парадигму.

Коч: Пробија се од *немила* до *недрага* (43). Швабо [се] шири по мом *добру* (99). Нек се и ово нађе *злу* не требало (104). Зар нијесам дав'о *класију* и *сакатију* (247). Немам чиме... даровати *класија* и *сакатија* (249).

Лаз: (98). Е, вели владика — ти си своје дјетету највише *добру* рад (131).

Лал: Шваба окрилати од *добра* (127). У потоке... *йамейан* не залази (185).

Наз: У... борби између *добра* и *зла* — добро [ће] на концу побиједити (47).

Ћос: У *злу* сви су људи зли (21). Бежи од старог крова... Прави *нов* или иди у хајдуке (85). Да побегне? *Пошиен* не бежи (159).

Ћоп 2: Је л' с вама на кулуку био... *црн* један (66).

Шим: Знали су... да се цуре не опиру за *недрага* поћи (152).

189. Дужи облик, уколико се јавља, обично је у зависним падежима и има смисао „сигнала“ да је по среди објективно ангажована јединка, подржан, евентуално, и елементима ознаке „врсте“, односно лексичке дистинкције или синтаксичке опозиције према адвербијалу и сл.

Исп. примере:

РЈА: Нег раставе од *милога* драгу (М.А. Рељковић, сат). Богат има *богајџога* надијелити; опет *убоги* има за *богајџога* молити бога (М. Дивковић, бес. 8). Тко ненавиди *далекога*, не убија га него убија самога себе (М. Раднић, 384а).

Вук НПосл: Болестан се пита, а *здравоме* се даје (21). Боље је *доброга* служити него рђаву заповиједати (27). Док се *йрави* не намучи, не може се *криви* наћи (66).

НЗ: Лакше је камили проћи кроз иглене уши, него *богајџоге* ући у царство божије (48). Нико не пришива нове закрпе на стару хаљину; иначе ће одадријети нова закрпа од *сѣхрога* (84). Да обасјаш оне који сједе у тами и у сјену *смириноме* (132).

Петр: Само одвој мужјака и женку... већ трећи дан свако нађе себи *новога* (57). Све је то дато тако непосредно, неударено, као што је јаук *ударенога* (147).

Ћос: Сирмаха сам помагала, *убогог* и *слейог* увек сам даривала (127).

ЗАКЉУЧАК

1. Сви извори, без обзира на време или подручје, показују једнако доследну употребу краће форме у — номинативу и њему једнаком акузативу, а подударане се осећа, у извесном смислу и у — квалификативном генитиву и генитиву устаљених израза и фраза.

2. Писаци западних и централних крајева у осталим зависним падежима употребљавају краћи облик утолико више уколико се појам именице третира уопштеније, неангажовано, а утолико недосленије уколико се подразумева јединка конкретизована у смислу појединачне ангажованости и пробраности. Спорадично, у тим се позицијама краћи облик може срести и у источних писаца.

Краћи облик се у западних писаца најбоље држи у генитиву и локативу.

3. Међутим, колебање у употреби краће форме осећа се већ од Вука¹⁸⁴, у старијим изворима као и у савремених писаца.

Ово указује на то да је и наш језик у извесном смислу захваћен тенденцијом којој су већ подлегли други словенски језици, тенденцијом ка приклањању дужим облицима придева, и у случајевима када се придевом врши одредба неодређене јединке. Ово је утолико очититије уколико је јединка „објективно одређена“, ангажована, из збира издвојена, па се дужи облик на ту латентну одређеност радо надовезује без обзира на неодређени третман јединке у говору говорног лица.

Употреба дужег облика уз неодређену јединку свакако је, у односу на старословенско стање, новија, српскохрватска тековина.

4. Квалификација је терен који потврђује процес мешања облика (нарочито у зависним падежима) насупротив другим функцијама (идентификацији, спецификацији, дескрипцији), које показују сигурније одређење за дужи облик (уколико придев остаје у границама дате функције, тј. уколико не прелази на терен квалификације).

5. Краћи облик не јавља се само као елемент знака особине, већ и — као *индикатор неодређености*, али углавном само онда уколико се неодређеност не би могла јасно разумети већ на основу других елемената говорног комплекса.¹⁸⁵ У случају када говорни комплекс није

¹⁸⁴ Занимљиво је да се у Вука дужи облик јавља и у веома предикатизованим позицијама типа „Он је био *храбри* јунак“ (исп. наведене примере) што код осталих писаца нисмо забележили.

¹⁸⁵ Говорећи о плану и збиру, ми смо показали да неодређеност јединке (као год и одређеност) може да проистиче, буде јасна и на основу положаја саме именице, њеног третмана у оквиру говорног комплекса, а не искључиво на основу придевске детерминације, односно облика придева.

довољан индикатор ствари, смисао и улога дистрибуције двојаким облика може имати свој пунији, изразитији функционални смисао. Он се огледа на линији опозиције:

а) квалификације неодређене јединке (краћи облик) насупротив идентификацији (дужи облик). Тако у примерима са краћим обликом:

Дебела човека зову дежмек (РСА, под дежмек). Ха, сад ће сваки час да се покаже и заврти на ватри *бео во* (Топ 1, 154). Ја сам господине *џремешџен учџиџел* (Тос 155). *Мрџав човек* није побеђен (Тос 155) — краћи облик је знак неодређености која би могла бити елиминисана у корист одређености („идентификације“ односно „псеудоидентификације“) да је употребљен дужи облик — уколико, разуме се, постоје услови потребни за идентификацију (исп. Ја сам *џремешџени учџиџел*; *Мрџави човек* није побеђен, или Мртав човек није *џобеђени*);

б) ангазоване, из збира издвојене јединке насупротив неангажованој („општој слици“), као на пример:

Милош кренуо у подофицирску школу... Његов отац бунно се што му одлази *добар* и *снажан* радник (Топ 2, 54) — где краћи облик указује на извесну општу перспективу, такав садржај уопште, а не на датост јединке (на што би указивао дужи облик да је употребљен, исп.: Бунно се што му одлази *добри* и *снажни* радник. — Голубови на *даџи мџ* [а не — *даџи мџ*]... прхну (Петр 45) и др.);

в) исказивања пуке особине неодређене јединке (краћи облик) насупротив особини као знаку врсте (дужи облик), као у примерима типа:

Кад човјек заради *сџроги укор*... име [му се] проноси кроз све разреде (Лал 139) — где би краћи облик (*сџрог* укор) могао елиминисати обележје специјалног квалитета;

г) дистинкције атрибута или поименичног придева насупротив адвербијалу, као у примерима:

Никад нисам мислио да бих био у стању оженити се кухарицом... и бити најсрећнији *смџџни* [а не: да бих био најсрећнији *смџџан*] (Лаз 37). Милош је био... јунак *неисказани* [а не — био је јунак *неисказан*] (ИЕС 360).

Разуме се, уколико је, као што рекосмо, говорни комплекс довољно јасан, оваква се дистинкција не би морала обавезно испољавати обликом придева; и отуда могућност „мешања“ облика у пракси (већ смо поменули, често веома слабу разлику између адвербијала, апозиције и атрибута, на пример), мада грађа језика показује да се опо-

зициони смисао двојакe форме придева још увек у датим позицијама огледа.

Као што се из овога а и из ранијих анализа може видети, опредељење за једну или другу форму придева често је ствар слободе избора могућих средстава језика, али исто тако и извесног унутрашњег подстицаја и функционалног смисла. У том правцу краћи и дужи облици још увек у извесним ситуацијама чувају своје старе, наслеђене особине (пре свега у номинативу и акузативу), мада у низу позиција показују тенденцију елиминисања краће форме, нарочито у зависним падежима.

ОПШТИ ЗАКЉУЧАК О ОБЛИКУ, ЗНАЧЕЊУ И УПОТРЕБИ ПРИДЕВСКОГ ВИДА У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

190. Да бисмо могли приступити анализи проблема о којем је реч, извршити функционалну класификацију материјала и на основу њега стећи увид у значење, а сходно томе и у употребу двојаких облика придевског вида у нашем језику, ми смо најпре морали утврдити критеријуме на основу којих ћемо тај материјал распоредити и испитати.

Ово је било потребно јер смо, проверавајући постојеће дефиниције о придевском виду на грађи, дошли до уверења да је сам појам „одређено“ или „неодређено“ веома комплексан проблем и да постојеће дефиниције отоме нису увек довољне да би се њима обухватиле све ситуације, а ни увек довољно јасне да би се сигурније могле применити на све оно што грађа пружа. Тим пре, што је (не)одређеност феномен који није увек зависан само од објективних, у језику евидентних елемената већ и од субјективно-психолошких компонената и третмана, често веома суптилних, неукеатљивих и хибридних, а ипак утицајних за дистрибуцију придевског вида и његовог значења. (Узмемо ли, на пример, оваква два саопштења: „Нико неће знати да је Назора бранио некакав робусни Николетина Бурсаћ“ и „Нико неће знати да је Назора бранио овај робусни Николетина Бурсаћ“ — рекло би се да је у првом случају личност (Николетина) неодређена, а у другом одређена. Јасно је, међутим, да је у оба случаја имплицирана сасвим одређена особа и да је неодређеност „(неки“ Николетина) резултат само таквог третмана у говорној ситуацији, а не и у објективној стварности).

191. Оно што смо, међутим, у томе сплету проблема могли, мислимо, утврдити јесте начелна чињеница да се (не)одређеност не тиче особине већ — именичког појма, у првом реду *јединке* предметног

садржаја. У том правцу закључили смо да је у говорно-мисаоном комплексу одређена она јединка која је — „ангажована“, егзистентна (или замишљена као егзистентна) на извесном месту у извесно време, дакле она — о којој се говори или она на коју се приликом говора мисли.

Супротно овоме, неодређена би јединка била — неангажована, не-егзистентна или егзистентна (третирана као егзистентна) на било ком месту у датом тренутку (или на датом месту, а у било ком тренутку, на било ком месту и у било које време, и сл.).

Полазећи, дакле, од премисе да је придев у тесној вези са елементом одређености јединке именичког садржаја, настојали смо утврдити у којој мери се у том домену у нашем језику чува дистинктивно-опозициона употреба двојакних облика придевске парадигме.

Аналізу смо извршили распоређујући материјал на категорије, а ове опет издвајали према моменту одређености, односно неодређености предмета у границама говорног комплекса (третмана у њему), односно — функцији придева уз тако (не)одређено третирану именицу.

Три су основне категорије које разликујемо. Прве две у вези су са одређеношћу, а трећа у вези са неодређеношћу јединке предметног садржаја.

192. Као прву и основну издвојили смо ону категорију у којој је придев — е л е м е н а т и д е н т и ф и к а ц и ј е о д р е ђ е н е ј е д и н к е („Господар рече: *неваљалога слугу* баците у тамницу¹⁸⁶“). — „Почело је да се шапће како је *осуђени сељак* био невин“, указује на особину која је само њој својствена у границама датог места и времена, идентификује је ономе коме се говор упућује издвајајући је из збира осталих које се том особином или не одликују или за њих није карактеристична.

Наша грађа, а и материјал старословенског језика (презентиран код Н. Толстоја) указује на то да је у овој функцији придев, по правилу, увек у дужем облику. Њега оправдава двострука детерминативна функција: он је знак 1. особине и 2. врши, у извесном смислу, демонстративно-анафорско заменичко упућивање сигнализирајући да особину треба посматрати у вези, у релацији, односу са оном јединком која се датом особином одликује (а не само да је у питању јединка са таквом и таквом особином). Адекватна трансформација је:

$$\text{„неваљали“} = \begin{matrix} 1. \text{ онај} \\ 2. \text{ који је неваљао.} \end{matrix}$$

¹⁸⁶ Примери које ћемо овде поменути узети су махом из већ цитираног материјала.

Ова „упућивчака компонента“ намеће дужи облик и придеву у самосталној (именичкој) служби уколико је елеменат идентификације: „*Нијели и слијели* стаде говорити“. — „Одговори *крујни*“. — „Одазва се *ујшћани*“ (= онај који је нијем итд.).

193. Краћи облик се, начелно, у овој функцији не јавља. У ствари, он се може јавити у позицији где постоје услови да се особина искористи у идентификативне сврхе, али краћи облик у тој ситуацији нема упућивачко-детерминативну већ само детерминативну функцију (будући ослобођен заменичке компоненте садржане иначе у дужем облику), чиме се придев своди само на знак особине, чисте квалификације.

Краћи облик, имајући у суштини предикативни карактер, лако поприма у тим ситуацијама апозитивно-адвербијалну улогу што нарочито долази до изражаја у опозицији краће и дуже форме код придева у самосталној служби: док је, наиме, дужи облик увек компонента односа, идентификације (исп. „Проговори *нијели*“. — „Пао је *изнурени*“ и сл.) дотле краћи облик бива или предикативан (исп. „Проговори *нијем*“. — „Пао је *изнурен*“) или постаје носилац одредбе неидентификованог појма (исп. „Доведоше *бијесна* [једнога, неког] који бјеше *нијем и слијеп*“). Дистинктивно-диференцијална опозиција краће и дуже форме придева заправо је у овоме.

194. Као варијанту, одвојили смо случајеве у којима имамо идентификацију јединке подупртим придевом (где се, поред придева, јавља и демонстративна, анафорска заменица, присејна заменица и сл.). И у овим је ситуацијама придев елеменат идентификације или „осигурања идентификације“ и такође се јавља у дужем облику (исп.: „*Онај мајори њас* дошао“. — „Ја сам рад издати [описати] живот поглавица *овога (џоменуџог) времена*.“).

195. Као посебан тип идентификације третирали смо случајеве где се придев јавља у функцији индикатора врсте, специјалног квалитета не само јединке већ датог предметног садржаја уопште (тип: „*драги камен*“ као врста у односу на сам садржај појма „камен“; „*бели лук*“, „*ковани новац*“, „*џлемениџи голуб*“, „*џиџики бомбардер*“, „*сијаклени кип*“ и др.). Придев ни овде није индикатор само особине (често ни оне коју својом лексиком означава), већ има насловни, номенклатурни значај, подразумева (индицира) низ особина које врсту верижно прате. Дужи облик је нормалан и веома угодан када има ту функцију.

196. Краћи облик јавља се овде у овим случајевима:

а) када се — уместо знака врсте — придев своди на особину коју својом лексиком означава (ист. *бео зид* : *бели медвед*)

Дужи облик — као знак врсте, нарочито у градивних и сл. придева, у односу на старословенско стање — српскохрватска је тековина (бар судећи према материјалу у споменицима тога језика) и утолико је уходанији уколико је извор ближи савременом језику — бар у номинативу и њему једнаком акузативу, док се у зависним падежима (нарочито генитиву и њему једнаком акузативу) јавља краћи облик и у савремених писаца (исп. Пролази покрај укварена *кисела куйуса*. — Лоза *бела* грожђа. — Искапи здјелу *кисела* млијека. — Донесе *слајка* вина) па и код Вука, као и писаца са западне и централне наше територије (а рекли бисмо и у говорима који иначе не осећају краће облике као живе).

б) Опозиција краће и дуже форме огледа се и на семантичко-лексичком плану, у том смислу што дужи облик (захваљујући ваљда заменичко-упућивачкој компоненти у њему) означава или особину другачије семантике или је елеменат односа, припадања и сл., док краћи облик елиминисае тај однос и остаје на терену знака особине (исп. опозициону разлику у значењу: „стар“ (хајдук) = такав по броју година живота, насупротив „*стари* (хајдук)“ = дуго хајдукује; „*јрдв*“ = раван, исправан, насупротив „*јрави*“ = сушти, истински („*јрави* отац“ и сл.); „*жииан*“ : „*жиини*“, „*јисмен*“ : „*јисмени*“ (задатак), „*родан*“ (крај): „*родни*“ (крај) и др.) — опет пре свега у номинативу — акузативу.

У самосталној служби, најчешће је и овде дужи облик („Бој се *злога*“.— „Тешко је *богајоме* ући у царство небеско,“ „Имам бачву *црнога*“ и сл.) насупротив краћем облику који је елеменат квалификације (сведен на дату особине), а не типолошке рашчлањености (исп. „Треба ријечи намјештати... да би могао и *учен* читати и *јроси* слушати“.— „Боље је доброга служити него *рђаву* заповиједати“).

Начелно се може рећи и ово: уколико се придев више осећа као носилац збира особина које одликују врсту — облик ће бити дужи; уколико се осећа као знак пуке особине — облик ће бити краћи.

197. Друга основна категорија видске манифестације придева је у нашем раду она у којој придев има функцију дескрипције одређеног појма. Обухвата случајеве где се у говорно-мисаоном комплексу појам означен именицом јавља као већ одређен (идентификован, лансиран као да је идентификован), тј. довољно информативно оспособљен (третиран) као одређена јединка.

У таквој ситуацији придев не индицира одређеност већ се на њу надовезује као елеменат описа, коментара, епитет и др.

И у овим случајевима такође је веома уходан дужи облик, нарочито кад је придев — атрибут директно наслоњен на именицу коју одређује (тип: „Брат је *славнога Милоша Поцерца*“ — „Римљани гледали *славнога Цицерона*“ — „Свеједно је то мом *драгом, милом, рођеном Јаби*“ — „*Гладни* је Горан сав сретан јео.“ — „Опет се мирио *јреморени, снуждени Јовица*“ — „*На модром небу*.“ — и др.).

198. Дужи облик резултат је: 1. одређености именичког појма и 2. опозиције „предикативном атрибуту“ (атрибуту краћег облика придева), односно апозитивно-адвербијалном типу детерминације (исп. опозици ону разлику у „*Гладни* је Горан сав сретан“ : „*Гладан* је Горан сав сретан“, где дужи облик има положај чисте атрибутивности, јединствене везе придева и именице; ово се посебно види у насловним синтагмама типа: „*Ојкољени* Ханој“ насупрот краћем облику: „*Ојкољен* Ханој“, који је веома предикативан, чак и кад као такав бива пренет у субјекатску синтагму: „*Опкољен* Ханој је одолевао непријатељу“ и др.).¹⁸⁷ Опозиција дуже и краће форме огледа се, дакле, у супротстављању чисте атрибутивности (дужи облик) као елеменат „особине + релације“, тј. сигнала да је особина „везана“ за дату јединку као њен саставни, нераскидиви део, насупрот предикативно-адвербијално-апозитивном третману (краћи облик) који не садржи моменат релације, већ се јавља као сепаратни елеменат детерминације, аутономан у извесном смислу у односу на именицу, услед чега лако прелази у предикат (што придеву у дужем облику није могуће).¹⁸⁸ Дужи облик спречава, а краћи омогућава да се особина схвати предикативно, зависно од предиката.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Исп. у овом смислу и примере наслова: *Нејокодени* град (Пол. 14883/3 насупрот: *Незгодан* сапутник (Ћоп 1, 101). — Југославија је уложила *оштар* протест (Пол. 14883/1) : „оштри протест“ и сл.

¹⁸⁸ Поменућемо овде да је предикативаност краћег облика неке придеве везала искључиво за предикат, тако да се они и не јављају у атрибуту (или бар не у истом значењу у коме се налазе у предикату), те и немају дужег облика, већ увек само краћи. Такви су, на пример, придеви: *кадар* — Није кадар сабљом чувати (ИЕС 231), *вредан* — (Био је *вриједан* узети жену (ИЕС 239), *сиреман* — (Вазда сам *сиреман*... слуга вашег господства (Ков. 122), рад — (Ако је *рад* да му отац *поживи* (ИЕС 6), *гоштов* — (Био си *гоштов* да тражиш (Лаз 159), вољан — (Одговара да је *вољан* Ивицу узети (Ков 71). *склон* — (Бијаше *склон* мотици, Шим 169). *налик* — (Није много *налик* на Вељка,“ (ИЕС 237), *намјеран* и др.

¹⁸⁹ У овој се функцији начелно не јавља придев у самосталној служби. У овој служби, наиме, придев је или елеменат идентификације или елеменат квалификације, а у „дескрипцији“ јавља се само наслоњен на именицу.

199. Дужи облик јавља се редовно и у истој функцији када се придевом описује „одређеност опште или индивидуализоване и м е н и ч к е п р е д с т а в е“, под условом да придев објављује особину заједничку свим јединкама (тј. да није елеменат, индикатор сужености збира) (тип: „*ирвени мак*“, „*охом лав*“, „*горки тежачки крух*“, „*мучни пољски рад*“, „*узвишени и нейомућени девојачки стид*“, „*жујито злато*“ и др.).

200. Краћи облик је нешто обичнији у случајевима када придев има елемената „*м о д л н е*“ одредбе (типа: *Јадан човјече!* — *Кукаван ми брате!*) где је краћи облик такође предикатизован (= *јадан си, човече*), док је дужи облик („*Јадни човек опет подобро одмаче*“ — „*Јадни ђак не шће јести*“) резултат атрибутивног односа према именици.

201. Као варијанту, издвојили смо позиције у којима се придев налази у положају *индиректне дескрипције*, а обухвата случајеве дескрипције примарног појма посредно: преко *атрибутива* (тип: „*Умрије благи, њихи, разумни, добри сѣарац Сатурно*“), *елипсе*, квалификативне именице (тип: „*Дичному добройвору* [подразумева се Мецена] бијаше једва педесет“ — „*Рече ми безбради хрватски Микеланђело*“), односно преко *апозитивне* (тип: „*Жика, мој нови момак, млад је*“ — „*Раде Неимар, легендарни мајсѣор*“ — „*Адам, мален широк човјек*“).

Битне карактеристике су исте, с тим што се придев јавља формално наслоњен уз секундарну, обично заједничку именицу. И поред тога, придев, у ствари, врши, заједно са том секундарном именицом, атрибутску одредбу главног (одређеног) именичког појма што и резултира употребом дужег облика. У извесном смислу у томе се унеколико издваја апозиција: као слободнији члан реченице, она лако инклинира предикатском карактеру (тип: „*Петар, добар човек*“), може да се схвати као елидирана реченица (*Петар [је] добар*) предикатизованог придева, што и намеће краћи облик.

202. Што се тиче адвербијално-апозитивне функције краћег облика, материјал показује да се његова опозициона вредност још добро чува у номинативу и њему једнаком акузативу. У зависним падежима већ се осећа продирање дужег облика, истина не у старијих извора а код Вука ретко (исп. „*К мосту (... њокривеном) привуку бурад*“) с тим што се код Вука веома добро држи адвербијални краћи облик (типа: „*Ухватише пашу жива*“) за разлику од других писаца западног и централ-

ног нашег језичког подручја, у којих се поред, дакако, бројних примера краћег облика често јављају и дужи („Повео ме свечано *обученог*“.—„Дрхтавица му је онако *везаном* тресла тело.“ — „Више га *живог* нисам видео“.—„Хтео је да му одере кожу онако *живом*“.—„Кућа је у засеок у *ирибијеном* под саму планину“ и др.).

203. Као трећу и последњу, издвојили смо ону категорију у којој се придев јавља у функцији к в а л и ф и к а ц и ј е н е о д р е ђ е н е ј е д и н к е и м е н и ч к о г п о ј м а. Ова је категорија и најинтересантнија, јер би претпостављала доследну употребу краће форме придева. Међутим, она је уједно и категорија која нам најбоље доказује (или — показује) да је доследна употреба краће форме у нашем језику почела да се губи, подлежући утицају дужег облика, пре свега у зависним падежима, чак и у писаца који иначе краћи облик живо употребљавају.

204. Ми смо издвојили две варијанте ове категорије. Прву: где је придев елеменат квалификације а н г а ж о в а н е ј е д и н к е (типа: „У томе и томе селу има један *богаји* сељак“.—„Што рекао неки *стиари* поп Станко“.—„Склоних се под крошњу *дебела* стабла“), где је неодређеност именичке јединке „половична“: у објективној стварности она је одређена, будући пробрана и ангажована у оквиру извесне ситуације (отуда и бројне информације о њој већ у акту њеног презентирања), али је, субјективно, у говорном плану третирана као неодређена, („један“, „неки“ сељак).

Будући да се на јединку не указује „упућивачки“, јер се третира као неодређена — нормалан би био краћи облик придева, лансиран само да буде знак особине именичког појма. Сви извори и писци, без обзира на територијално порекло, и употребљавају краћи облик веома уходано, али само у номинативу и њему једнаком акузативу. Ова је ситуација евидентна и у старословенском. Међутим, иако знатно ређе, јавља се и дужи облик у тим падежима. Дужи облик обично је резултат „спецификационог“ третмана особине („Украде оцу један *чудошворни* нож“.—„*Прави, истиинији* зулум“), односно одређености опште именичке представе („*Дебели црни* мрак“.— „*Лелујави* пламен свеће“) и сл. Један од елемената који изазива дужи облик рекли бисмо да је и објективна одређеност, ангажованост јединке именичког појма („Међу псима бијаше један *майори* пас“.— „Био некакав *богоугодни* калуђер, бијеле главе и браде, који се вазда богу мољаше“). Дужи облик срећемо и код Вука (чак релативно чешће него у осталих писаца) а и код других писаца како оних са источног тако и осталог подручја нашег језика, чак и у

Држића и у старим нашим споменицима, мада у целини гледано — релативно у знатно мањем броју од краћег облика.

У генитиву и у њему једнаком акузативу, дативу и локативу у западних и централних писаца, такође се чувају краћи облици (а у осталих писаца само спорадично), али се, поред тога, запажа у њих и јасна тенденција и афинитет ка коришћењу дуже форме придева у зависним падежима, у појединим чак — подједнако обично (екстремнији у правцу коришћења краћег облика је, углавном, генитив). Дужи облик срећемо ту и код Вука („После *дугога* и *сйрашнога* боја... ухвате Кочу Нанесе га пут пред кућу једног *богајтог* човека“ и др.).

205. Друга варијанта квалификативне категорије у нашем раду је она где је придев у функцији знака особине *неангажоване*, *непробране* *јединке* која се, услед тога, одликује и потпуном, апсолутном неодређеношћу, има често смисао само „слике“ извесног предметног садржаја. („Рече да му скује *добар* буздован“.— „Требало би *добар* и *вјешти* мајстор“.— „Сваки *неозбиљан* корак“.— „*Гладан* и *жедан* човјек граби објема рукама“). И поред веома разгранате употребе краћег облика, који би се једино и очекивао, већ од најстаријих споменика, налазимо, мада доста ретко, и дужи облик. Њега имамо и код Вука („Вељко остане [за совјет] *рабри* војвода, а код Турака *сйрашни* непријатељ“) — у номинативу — акузативу, за разлику од зависних падежа у којима се код Вука краћи облици добро држе (нарочито у генитиву), а и код осталих писаца и у осталим зависним падежима (чак спорадично и у писаца са источног нашег језичког подручја). Краћи је облик најомиљенији у квалификативном генитиву (налазимо га у свих писаца, чак смо га забележили и код Ћосића — код кога су то једини краћи облици придева у зависним падежима), а посебно у генитиву сталних обрта (типа: „*чудна* ми *чуда*“, „*усред бела* дана“, „гром из *ведра* неба“ и др.).

206. С обзиром на то да придев у квалификативној функцији начелно има задатак да само открије особину, не упућујући на то да се њоме одликује и дата јединка (да је треба посматрати у вези са „овом“, „оном“ јединком), краћи облик је у оквиру ове функције веома нормалан и онда кад се придев налази у самосталној служби. („*Сити* *гладну* не верује“. — „*Добар* глас далеко се чује“). Ово је утолико изразитије уколико је посреди номинатив — акузатив док се у зависним падежима налази и на дужи облик („*Болестан* се пита *здравоме* се даје“. — „*Сит* *гладноме* не вјерује“), вероватно под утицајем елемената „врсте“ или уопште тенденције ка продирању дужих облика у зависне падеже.

Општије одлике биле би:

1. Дужи облик је елеменат чистог, органски везаног атрибутског односа са појмом који одређује, ступа с њим у јединствену нераскидиву везу као компонента јединствене слике коју са именицом означава („нежни цвет“, „охолн лав“, „јунак неисказани“, „црвени шал“, „славни писац“) насупрот краћем облику који је као елеменат описа веома предикативно обојен („Добар човек износи добро“ = Ако је добар, човек износи добро; „Био би потребан вјешти мајстор“ = Требало би да је мајстор вјешт; „Сједи невесео и *џужан* Јуре“ = Јуре је *џужан* и невесео и сједи).

2. Дужи облик је елеменат „типолошке“ рашчлањености или лексичко-семантичке подвојености („драги камен“, „брзи воз“) насупрот краћем облику који је увек само знак особине као такве („скупи камен“ = камен је скуп; „брз воз“ = воз је брз).

3. Дужи облик је елеменат одређености („Осуђени сељак је невин“) насупрот краћем облику који је знак неодређености („Осуђен је невин сељак“).

207. У односу на најстарије стање нашег језика, односно на стање у старословенском, одлике данашњег стања су углавном ове:

— инфилтрира се дужи облик у све падеже придева којим се детерминише „неодређена“ јединка, посебно она уз коју стоји и неодређена заменица „неки“ „један“ (у функцији неодређене заменице), „сваки“ и сл.;

— изразитија је употреба дужег облика у градивних и сл. придева као знака врсте, специјалног квалитета;

— изразитија је употреба дуже форме у лексикализованих спрега типа „драги камен“ и др. у независним падежима;

— слободнија је употреба краћег облика уз одређене јединке, нарочито оне означене демонстративно-анафорском заменицом „тај“, „онај“ и сл. и најзад

— слободнија је употреба дужих облика придева у зависним падежима не само атрибутске детерминације неодређене јединке већ и у предикатоидним позицијама апозитивно-адвербијалне одредбе.

У свим осталим ситуацијама битних разлика нема. Основна је, дакле, она која указује на доследнију употребу краће форме у одговарајућим атрибутско-предикатским (предикатоидним) ситуацијама у старом језику, а слободнија употреба дужег облика у тим ситуацијама у језику савременог стања¹⁹⁰.

¹⁹⁰ Као што је проф. М. Стевановић показао, ово се огледа и у присвојних придева на -ов/ев и -ин, што потврђује и латиничан само преглед извора и грађе којом смо се ми за овај рад служили.

R é s u m é

The thesis contains the following main chapters: 1. Introduction (§ 1—13), 2. Remarks in connection with the theory of meaning of adjectival form in the Old Slav and Serbo-Croatian languages (§ 14—40), 3. Concept of plan and collectiveness of nouns as relevant components of the category of (in)definiteness (§ 41—86), 4. Adjective in its function of identification of a definite idea (§ 87—133), 5. Adjective as the element of description of a certain definite concept (§ 134—161), 6. Adjective in its function of qualification of an indefinite unit of substantival conception (§ 162—189), 7. Conclusion (§ 190—207).

The problem was investigated on written material from the most ancient documents up to the works of modern literature in the Serbo-Croatian language (without clarification of dialectologic perspectives and accent situation). The meaning and function of double forms of adjectival paradigms were studied in the framework of context of lexicalized categories in the positions — adjective-attribute, adjective in independent (substantival) use, and adjective in predicative (adverbial-apositional) functions respectively.

First of all the phenomenon of (in)definiteness itself is discussed, the author establishes the following: (in)definiteness a) of unit of substantival concept, b) kind of substantival contents, and c) definiteness of general substantival idea.

The longer form of adjective occurs: 1. in the function of identifier of definite unit; the identification is performed on the basis of referring by means of adjective to that characteristic whereby but one unit is characterized or distinguished from the others within given limits of space and time of their existence («*The bad servant* should go to prison», «*The condemned peasant* was innocent», «*The condemned* is innocent») as opposed to the shorter form which is either a sign of characteristic or property as such without the referring component («*Condemned* was *an innocent peasant*»), or adverbially or as an aposition («*Hungry*, he sat down at table», «*Condemned*, the peasant was innocent»); 2. in the function of indicator (identifier) of the kind, special quality or specified ramification of the contents in question; the identification is performed on the basis of an evident or attributed characteristic whereby one kind of unit of the same genus is differentiated from others («*blue stone*», «*silk shawl*», «*black onion*») as distinct from the shorter form which does not indicate a special quality but only the property as such («*blue stone*») or which differentiates the adjective semantically («*heart* patient» — courageous patient: «*heart* patient» — «patient with cardiac disease»); 3. in the function of description of that unit which in the speech-

-thought complex appears as definite and identified; the adjective is an element of stylistic description (»*The angry Marko rides through Kosovo*«, »*The famous Cicero*«, »*This young hero said*«), as distinct from the shorter form which tends towards the syntactic-semantic opposite either adverbially (»*The angry Marko rides*« — »*Marko rides* — angry«) or as a predicative attribute, or it appears as a »modal« attribute (of the type: »*Poor Pomet, what did he do*«, »*Oh, poor brother mine, who are you working for*«); in its function of determining the general substantival concept when the description is performed by using a property characteristic of all units of the general collection of a given content under discussion (»*The dignified penguin stands the cold*«, »*The blood-thirsty lion lives in Africa*«, »*The diligent ant loses none of its time like the carefree cricket*«).

Distinct from these situations are cases in which the substantival concept appears as an independent — either objectively non-engaged unit of irrelevant identity (»*A drunken man loses his reason*«, »*The hungry are disbelieved*«) or as being engaged in the framework of a given situation objectively determined unit, but thrown into the speech complex as subjectively indeterminate or indefinite and of irrelevant identity (»*That was heard by a rich man who had two daughters*«, »*He was guarded by a certain Nikoletina Bursać*«, »*I met one of my excellent friends*«). In these cases it is normal to use the shorter form of adjective, its function being pure qualification. A stronger affinity towards the use of the longer form is displayed by the unit which is uttered as subjectively indefinite, whilst in real circumstances it is objectively definite (»*In this village there lives a rich man*«, »*There joined the conversation a moustached partisan*«, »*There stretched his legs a lazy lad*«).

Distinction of double adjectival forms occurs in the Serbo-Croatian language as follows: a) at the level of opposition of definiteness towards indefiniteness of the unit, b) opposition of sign of full property as against the nomenclature sign of species, c) semantic oppositions, and d) syntactical-functional oppositions. This, however, is most evident in the nominative case and in the identical accusative of adjectives of masculine or neuter gender singular, while the other cases (which still have double forms of adjectival paradigm) show more conspicuous fluctuations, a tendency towards the use of the longer form, the more so as the source is younger. This is observed even in dependent cases of adjectives in predicative positions where the distinction of the longer and shorter forms is hardly felt, if at all (hence almost complete equality of meaning in: »*I found him dead*« to be understood that there are two varieties of the adjective *dead*, i.e. *mrtva* and *mrtvog*).

In a general way the Serbo-Croatian adjectival form still shows a certain lawfulness in respect of the distribution and meaning, although not ex-

clusively and not without irrationality, which is the outcome of the historical development of the language and pure subjective elements depending on the process of thought and the demands and needs of the speech communication itself.

С П И С А К

ЦИТИРАНЕ ЛИНГВИСТИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Белић А., Историја српскохрватског језика, књ. II, св. 1: Речи са деклинацијом, Београд 1950.
- Белић А., Граматика српскохрватског језика за II разред средњих и стручних школа, Београд 1934.
- Белић А., О језичкој природи и језичком развоју, књ. I, Београд 1941. и књ. II, Београд 1959.
- Белић А., Критика на докторску дисертацију Gunnara Gunnarssona, ЈФ књ. XIII, Београд 1933—1934.
- Белић А.,
Голенишчевъ
-Кутузовъ И.,
Радшевичъ Н., Сложена придевска форма у прасловенском језику и њено основно значење. — Да ли је употреба два придевска вида у прасловенском језику природна или накалемљена, III Међународни конгрес слависта, Београд 1939. Но 1., 1939, 43—45.
- Белић А., Когда возникла полная форма прилагательных и какое было ее значение в праславянском и древнеславянских языках? Додатак ЈФ, књ. XXII, Београд 1958, 12—13.
- Бошковић Р., О придевима типа „ораћи“, НЈ, н.с. књ. I, св. 3—4, Београд 1950, 116—131.
- Вуковић Ј., Двоброј нове серије часописа „Наш језик“, Питања савременог књижевног језика, Сарајево 1950, св. 2, 274—289.
- Gunnarsson G., Recherches syntaxiques sur la Décadence de l'adjectif nominal dans les langues slaves et particulièrement dans le russe, Stockholm 1931, 154, 8°.
- Ивић П., О говору галипољских Срба, СЕЗб књ. XII, Београд 1957.
- Курц Ј., Сложена придевска форма у прасловенском језику и њено основно значење. — Да ли је употреба два придевска вида у прасловенском језику природна или накалемљена?, III Међународни конгрес слависта, Београд 1939, бр. 1, 46.
- Kurc J., K otázce členu v jazicích slovanských se zvláštním zřetelem k staroslovenštide, Byzantinoslavica, Praha r. VII, 1937—1939, 212—340 i r. VIII, 1939—1947, 172—288.

- Караџић
 Стеф. Вук, Српска граматика, Скупљени граматички и полемички списи, књ. II, св. 1, Београд 1894.
- Leskin A., Gramatik der altbulgarischen Sprachen, Heidelberg 1909, 142.
 Meillet A., Le slave commun, second edition, Paris 1934.
- Miklosich F., Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen, zweite Abdruck, Wien 1883.
- Maretić dr. T., Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, treće nepromijenjeno izdanje, Zagreb 1963.
- Пешикан Б. М., Староцрногорски средњокатунски и љешки говори, Српски дијалектолошки зборник, књ. XV, Београд 1965.
- Пешикан М., Одредни придев у нашем језику [Критички приказ чланка С. Ристића о тој теми], Књ. VIII, св. 5—6, 171—174.
- Пешикан М., Неке напомене о развоју активних партиципа у српскохрватском језику, ЗбЛФ, књ. II, Нови Сад 1959, 88—106.
- Стевановић М., Двојство облика посесивних придева и заменица на -ов и -ин, НЈ, н. с. књ. I, св. 1—2, Београд 1950, 24—39.
- Стевановић М., О неким питањима савременог књижевног језика, НЈ, н. с. књ. 2, Београд 1950, 76—93.
- Стевановић М., Придевска служба трпног придева од глагола који немају тог облика, НЈ, н. с. књ. XII, св. 7—10, Београд 1962, 201—208.
- Стевановић М., Карактер одредбе самосталних речи и разлика међу њима, ЈФ књ. XXIII, 22—34.
- Стевановић М., Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма, Београд 1964.

САДРЖАЈ

	Страна
СКРАЋЕНИЦЕ	3 (323)
УВОД	5 (325)

О П Ш Т И Д Е О

НЕКЕ НАПОМЕНЕ У ВЕЗИ СА ТЕОРИЈОМ ПРИДЕВСКОГ ВИДА	13 (333)
I. О значењу придевског вида у старословенском језику	13 (333)
II. О тумачењу придевског вида у српскохрватском језику	26 (346)
ПОЈАМ ПЛАНА И ЗБИРА ИМЕНИЦЕ КАО РЕЛАТИВНИХ КОМПОНЕНАТА КАТЕГОРИЈЕ (НЕ)ОДРЕЂЕНОСТИ	34 (354)
I. Општи план и збир	36 (356)
Категорија збира и његово сужавање	38 (358)
II. Индивидуални план	41 (361)
1. Појам неангазоване, из збира неиздвојене јединке	44 (364)
2. Појам ангазоване, из збира издвојене јединке	45 (365)
3. Појам идентификоване јединке	47 (367)
4. Одређеност јединке ван идентификативних процеса	54 (374)
III. Нетипичне, прелазне категорије	57 (377)
1. Паралелизам општег и јединачног	57 (377)
2. Паралелизам ангажаног и неангажаног	58 (378)
3. Зависност категоријског значења збира од семантике именице	60 (380)
Резиме	63 (383)

П О С Е Б Н И Д Е О

I. ИДЕНТИФИКАЦИОНА ФУНКЦИЈА

I. Придев у функцији идентификације одређене јединке именичког појма	67 (339)
Идентификација јединке неподупртим придевом	68 (340)
Стабилована варијанта	72 (344)

	Страна
Функција дужег облика придева у идентификацији	77 (349)
Идентификација јединке подупртим придевом	79 (351)
Идентификација јединке придевом у именичкој служби	86 (358)
Краћи облик придева у идентификационим позицијама	89 (361)
Синтаксичко-семантичка опозиција краћег облика у границама идентификационих могућности	94 (365)
Псеудоидентификација одређене јединке	98 (370)
II. Придев у функцији идентификатора врсте (типолошко-спецификациона функција)	
Опозициона употреба краћег облика у оквиру типолошке категорије	123 (395)
Лексичко-семантичка опозиција краћег и дужег облика придева у оквиру типолошке категорије	126 (398)
Закључак	134 (406)

II. ДЕСКРИПТИВНА ФУНКЦИЈА

Придев као елемент дескрипције одређеног појма	136 (408)
Придев као елемент „модалне“ дескрипције	155 (427)
Индиректна дескрипција одређеног појма	158 (430)
Дескрипција преко атрибутива	158 (430)
Дескрипција преко елипсе	161 (433)
Дескрипција уз апозицију	167 (439)
Синтаксичко-семантичка опозиција краћег облика придева у оквиру дескриптивне категорије	172 (444)
Краћи облик придева уз одређене појмове	176 (448)
Краћи облик придева уз апозицију	187 (459)
Краћи облик у придева као елемента става	189 (461)
Закључак	190 (462)

III. КВАЛИФИКАЦИОНА ФУНКЦИЈА

Придев у функцији квалификације неодређене јединке именичног појма	191 (463)
Квалификација ангазоване јединке (презентација)	192 (464)
Номинатив — акузатив	195 (467)
Зависни падежи	204 (476)
Квалификација неангазоване, непробране јединке (чиста квалификација)	214 (486)
Номинатив — акузатив	215 (487)
Зависни падежи	220 (492)
Квалификативни генитив и генитив устаљених фраза	226 (498)

	Страна
Облик у придева са именичком службом у оквиру квалификационе категорије	230 (552)
Закључак	233 (505)
Општи закључак о облику, значењу и употреби придевског вида у српскохрватском језику	235 (507)
RÉSUMÉ	244 (516)
СПИСАК ЦИТИРАНЕ ЛИНГВИСТИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ	246 (518)